

7
50

K. LEJNIEKS

JANIS ROZENTĀLS

Rozentālam piekrita grūtais uzdevums pierādīt savas tiesības būt par mākslinieku piespiest citus ticēt viņam un latvju mākslai vispār.

B. Vipers.

„GRĀMATU DRAUGS”

levērojamu personu
dzīves romāni

iznāks no 10. oktobra 1935. g.
līdz 10. septembrim 1936. g.

Jānis Lapiņš

Jānis Poruks

Litens Strečijs

Karaliene Viktorija

Kārmiena Londona

Džeka Londona dēkainā
dzīve

Alfrēds Sausne

Oģista Rodēna dzīve

F. Langs

Johāna Štrausa dzīve

Hanna Šaš

Karaliene Kristīna

K. Lejnieks

Janis Rozentāls

Ervins Veils

Mocarta dzīves romāns

Jūlijs Vecozols

Viktors Igò

Konrads Berkoviči

Aleksandrs Lielais

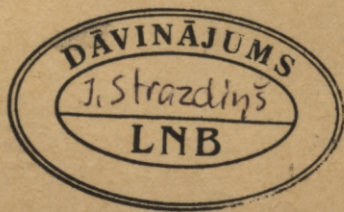
visi minētie darbi iznāks šeit
atzīmētā kārtībā, ik mēnesi
viena grāmata 10. datumā

K. LEJNIEKS

JANIS ROZENTĀLS

BIOGRAFISKS ROMĀNS

IZDEVNIECĪBA »GRĀMATU DRAUGS«
RĪGĀ, GRĒCINIEKU IELĀ NR. 25

156482

L.B

L $\frac{7}{50}$

L

K. Lejnieks

Janis Rozentāls

Biografisks romāns

IZDEVNIECĪBAS SIA
ARTOLING

Izdevniecība »Grāmatu Draugs»
Rīgā, Grēcinieku ielā Nr. 25

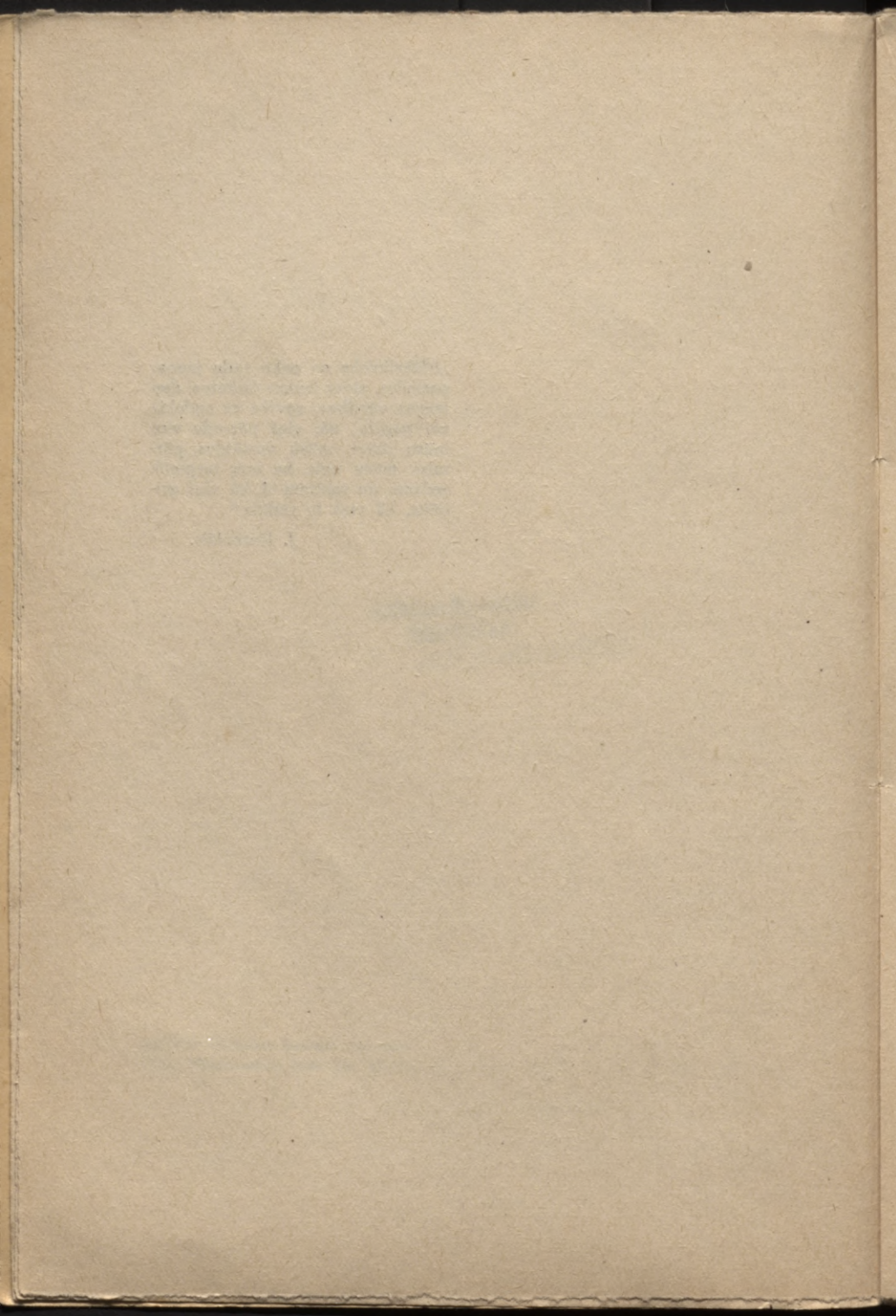
Latvijas Nacionālā
BIBLIOTĒKA

0302019606

Iespiests «Grāmatu Draugs» spiestuvē
Rīgā, Pēterbazaicas ielā. Nr. 25-27.

„Mākslinieks no nekā rada jaunas
pasaules, atver jaunus izskatus, dod
jaunas vērtības, nevien uz audekla
vai papīra, nē, viņš pārrada visu
mūsu dzīvi, mūsu apstākļus, pār-
taisa mūsu acis, ka mēs turpmāk
redzam un sajūtam tā, kā viņš gri-
bējis, kā viņš to rādījis.“

J. Rozentāls.

JAŅA ROZENTĀLA PORTRETS

Ja Janis Rozentāls vēl būtu starp dzīvajiem, viņš šogad 18. martā kā 70 gadu vecs sirms patriarchs stāvētu latviešu jaunākās mākslinieku paaudzes vidū. Bet — pa iet jau divdesmitais gads kopš viņa nāves, viņa mūža stāsts jau kļuvis par legendu, un legendārs mums tagad liekas viss tas laikmets, kad Janis Rozentāls un viņa laika biedri, nākdami no latviešu zemnieku sētām, „no nekā radija jaunu pasauli“ — latviešu mākslu.

Lai tagad tēlotu Jaņa Rozentāla portretu, pietiktu, ka pašos spēka gados mirušā mākslinieka temperamenta pilno figūru nostādītu pret viņa lielo žanra audeklu fōnu. Mākslinieka psiholoģija, jaunradītāja iejūsmas intensitāte, atziņas un principi izpaužas viņa darbos.

Bet arī pats tas laikmets, kad „no nekā radās jauna pasaule“, ir elements, kas nevar iztrūkt Jaņa Rozentāla portreta fōnā. Ceļš no lauku kalēja smēdītes līdz Pēterpils mākslas akadēmijai, latviskas mākslas radišana sabiedrībā bez mākslas kultūras tradīcijām, cīņa ar akadēmijas tradīcijām un sabiedrības indifērentismu, jaunu apvēršņu meklēšana, deģšana darbā un beidzot — dzimtenes izpostīšana pasaules karā — un pēkšņā nāve Somijā — „otrā dzimtenē“ — tie visi ir svarīgi etapi Jaņa Rozentāla dzīves stāstā.

Rakstot Jaņa Rozentāla dzīves tēlojumu biografiska romāna veidā, varētu arī aprobežoties ar pagātnei piederošā laikmeta skicējumu vispārīgos vilcienos, rādot mākslinieku seju psiholoģiskas patiesības apgaismojumā. Autors tomēr turējis par vajadzīgu rādīt rokpeļņa dēla ērkšķaino ceļu uz maksas kalngaliem arī vēsturiskos

rāmjos, un tāpēc šī darba izveidošanai savākti plašāki materiāli par Jani Rozentālu un viņa laikmetu un izmantoti arī daudzi līdz šim vēl atklātībā nezināmi dati. Autora fantazijai atļauta tikai illūstrātores loma.

Šādā uztverē tēlojot Jana Rozentāla portretu, autors centies izmantot nevien visu, kas līdz šim par lielo mākslinieku rakstīts, bet savācis arī daudz jaunu datu par Jana Rozentāla dzīvi no viņa tuviniekiem un laika biedriem. Pateicība pienākas visiem, kas bijuši izpalīdzīgi biografisko materiālu vākšanā. It īpaši te minami ar pateicību: Jana Rozentāla kundze Ellijs (dz. Forsels) un dēls Miķelis, prof. V. Purvītis, prof. B. Dzenis, skol. J. Štamms (Rozentāla jaunības draugs), bij. R. L. B. teātra direktors Pēteris Ozoliņš, mākslas vēsturnieks V. Penģerots, Kurzemes mūzeja dir. J. Sudmalis (Liepājā), Saldus latv. draudzes māc. R. Vanags u. c.

1936. g. martā

Autors.

I

TĒVA SMĒDĒ

Jautri skan Bebru Miķeļa lakta, skan no rīta līdz vakaram.

Mazais Jancis, papuvē cūkas ganīdams, klausās tēva veseļa sitienos un svilpo līdzī. Viņam patīk, kad tēvs skandina laktu. Liekas, ka visa smēdīte dūc. Un tā visu nedēļu. Tikai svētdienā tā ir pavisam klusa. Durvis cieti, lodziņa slēgi arī aizvērti — tā guļ kā miegā pēc garās nedēļas, un sunuburkšķi un vīgriezes tad it kā tuvāk pieglaužas tās melnajiem pakšiem un paceļ augstāk savus baltos ziedu čemurus. Smēdīte tad nedūmo un nelaiz ogļu kvēpus, tad baltie ziedi var kvēpināt savu saldenrūkto vīrāku.

Skanīga māja! Kalēja Jancis ir tā kā lepns: neviens mājās tā neskan kā Bebros! Tikai baznīca — tā arī skan. Māte dažas reizes viņu paņēmusi līdzī uz Saldus baznīcu. Tornī skan zvans — bet ne tā kā kāznieku zvani, ko piesien pie ilks. Un ērģeles — ļoti jauki dūc, kā maigi baloži. Tikai nez' kāpēc tās ērģeļu skaņas nesakrīt ar baznīcēnu balsīm? Ērģelnīeks jau norauj skaņu, bet sievas vēl gaŗi novelk. Ja viņš spēlētu, tad gan tā nenorautu skaņu, lai sievām vienām pašām nav jādzied.

Smēdē atkal skan: plakš, plakš, plakš, plakš — tam, tam, tam, tam — tin, tin, tin!

Jancis, no tālienes skaņās klausīdamies, ļoti labi zin, kas pašlaik notiek uz tēva laktas. Kad dzelzi izņem no uguns un noliek uz laktas, tā ir gluži balta un zvērot zvēro. Un pirmie veseļa sitieni tad ir tādi mīksti, bez ska-

nas. Bet tad dzelzs jau sāk veidoties pēc tēva prāta, kļūst sarkanāka un cietāka. Un tad tēvs vairs nesit pa dzelzi vien: divi-trīs sitieni dzelzij, un tad veseris tukšā nodžinkst uz laktas. Tēvs pagroza kaļamo dzelzi, iesit vēl un vēl, bet jau tā vieglāk, kā gludinādams, un veseris atkal, nu jau biežāk, nodžinkst uz laktas. Kaļamā dzelzs jau kļuvusi gluži tumša, un tā pati tagad sāk skanēt laktai un veserim līdzī. Un tad beidzot vairs neskan nemaz. Nu tēvs izkalto ratu tapu vai pakavu iemetis silītē, kur tā nošņācas un tad apklust, it kā pēdējo dzīvību izlaizdama. Te jau, papuves laukā, dzird tikai kalšanu, bet viņš zin, ka katram kalumam seko šņāciens silītē.

Ir gan brīnšķīga tāda dzelzs! Ko visu no tās nevar iztaisīt! Ugunī nedeg, bet kļūst paklausīga tēvam. Tas tad to var liekt un staipīt pēc patikas. Un kādas tai visādas krāsas! No Saldus atved tādu zilganpelēku stieni, dažreiz atnes no kādām mājām gluži aprūsējušu vecu stīpu. Bet kā tēvs ieliek ugunī, tā paliek balta kā jaunā, tā vecā dzelzs. Un kad tēvs sāk sist, kā tad dzirkstis lec uz visām pusēm — kā mazas zvaigznītes. Bet kad zvaigznītes vairs nelec, tad dzelzs kļūst sarkana kā novārīts vēzis, un tad arvienu tumšāka — tumšāka. Un kad to gluži siltu izceļ no ūdens silītes, tad tai ir zilgans spīdums, reizēm viz kā varavīksna. Ai, kā Jancis patik šī krāsu rotaļa!

Kad cūkas sadzītas mājās un silē sakapātas ušņas un kāpostlapas, tad viņam arvienu patik pabūt smēdē.

— Nu, kas ir, pavelc plēšas! — tēvs saka.

Jancim to nevajaga divreiz teikt. Viņš gan vēl par mazu, lai bez pakāpšļa aizsniegtu plēšu rokturi. Bet tur jau tēvs viņa vajadzībām ir nolcis zarainu balķa galu, uz kā pakāpties.

Plēšas vilkt jau nav grūti. Tik pavelc rokturi uz zemi — un tad tas pats atkal uzskrien augšā bez celšanas. Tīri kā rotaļa! Jancim plēšu vilkšana katrā ziņā patik labāk nekā cūku siles kapāšana. Kāpēc tā? Varbūt tāpēc, ka nezāļu kapāšana ir piespiests darbs, bet te smēdē viņu neviens nespiež. Pavelc brīdī plēšas un tad

staigā kā junkurs no viena kakta otrā, apskati, kas te viss atkal savests un gaida uz tēva veseri. Te nolauzti lemeši, katliņš bez oss, dakša bez viena zara, ritenis, kam jāsametina stīpa, klēts vai piederba lielā atslēga ar nolauztu slēdzēju.

Tādi veci krāmi Jancim diez' kā nepatīk. Cita lieta, ja atved kaut ko jaunu. Piemēram, kad bagātais Putras saimnieks atved apkalt savus jaunos tamborratus, tad Jancim ir ko izskatīties. Un kad Putra stāsta, kādi viņa goda rati beigās izskatīšoties, tad ir arī ko klausīties.

— Ko tu, Miķeli, taisi, tas jau tikai melnais darbs! — viņš stāsta tēvam. — Kad apkalsi, likšu pašā Saldū nomālēt. Zini, viscaur zaļā krāsā. Bet kurvim visapkārt katram spraislīšam dzeltena svītriņa pāri, rāmim visapkārt tāpat. Arī riteniem visi spieķi tādām pat svītriņām. Un tad vēl nāks lakots, lai spīd un laistās. Sedliniekam liku jau noņemt mēru, tas šuj ādas segu ar zaļu oderi. Sega būs piepogājama misiņa pogām. Un sēdeklim visapkārt misiņa podziņas, rindā vien, rindā vien. Es noskatījos, ka baroniem ir tādi rati, kāpēc tad man ar' nevar būt? Lai tad Kalnamuižas lepnais Reķis šņāc aiz dusmām! Sak', kas tas par svešu baronu, kas nupat piebrauca pie kroga? — Tas jau, lielskungs, Putra — pelēkais barons! — teiks krodzinieks. Vai tas nav labs joks? Ha-ha-ha!

Putra gardi smeļ par savu nākamības joku, un kalējs smeļ viņam līdzī. Bet Jancis saprot, ka tie būs tādi rati, kādus viņš vēl nav redzējis. Tikai žēl, ka tepat tēva smēdē tos arī nekrāsos un neapsitīs misiņa podziņām, tad arī viņš visu redzētu, kā to dara.

— Un tā kā tu man labi stipri sakal! — Putra vēl nosaka kalējam. — Manu svaru tu zini!

Kas nu Putras svaru nezinās? Tas ir nevien pēc mantas, bet arī pēc sava miesas svara vissmagākais vīrs pagastā. Deviņi pudi svarā! Tāpēc jau arī kalējs liek dubultstipras atsperes.

Kādu dienu, kamēr tēvs guļ dienvidu, Jancis smēdē staigā ap Putras ratiem un kaut ko gudro. Tēvs saviem

melnajiem pirkstiem vietām jau noķēpājis baltos šķiedrainos dēļus un spraišļus.

— Nāks mālēts! — Jancis atceras Putras stāstu. Tad jau nekas, lai tēvs ķēpā, cik grib. Bet kamēr Saldus mālderis vēl nav tiem uzlicis savu zaļo krāsu ar dzeltenajām svītriņām, arī viņš tos varētu izraibināt pēc sava prāta.

Jancis paņem ogli. Viņš uzvelk dažas svītriņas, tā kā Saldus mālderis vilks. Nē, tas nav nekas! Spraišļu svītrošana viņam apnik. Lūk, baltie gludie pildiņi starp spraišļiem visapkārt ratu kurvim aicināt aicina palaist roku. Un ogle sāk veidot visādas figūras. Viņš uzzīmēs visu, kā ratus taisa.

Lūk, uz viena pildiņa ratnieks ar ēveli rokā. Jancis to pazīst, tam tāda savāda bārda pakaklē. Čirks, čirks, čirks! — nu ir ratnieks ar visu bārdu. Ratniekam gan sirma bārda, bet viņam iznāk melna. Nekas, pazīt tomēr var, ka tas ir ratnieks.

Uz otra pildiņa viņš zīmē tēvu ar veseri rokā un pipi zobos un laktu priekšā. Žēl, ka nevar uzzīmēt, kā lakta skan. Un blakus tēvam — Jancis pats. Bez pīpes un mazāks — uz mata viņš pats! Pakausī arī cekulītis gaisā, ko māte ar balto saru suku nekad nevar saglaust guļus.

Jo zīmē — jo vairāk patīkas. Nu viņš zīmēs Saldus mālderi. Kāds tas izskatās, to viņš gan nezina. Bet ieliks tam rokā labi lielu sareni, tad katrs zinās, ka tas ir mālderis.

Un nu — sedlinieks, kas šuj ādas segu un sitīs misiņa podziņas. Kas tas īsti par amatnieku, to Jancis lāgā nevar saprast. Zīmēs uz labu laimi tādu žīdu ar gaļu bārdu un adatu rokā. Bet lai to nevarētu noturēt par skroderi, viņš otrā rokā iezīmē veseri, ar ko misiņa podziņas iesist. Tā, nu vairs nevar būt nekāda pārpratumā!

Ratu priekšgalā uz garenā dēļa nāks zirgi. Uzzīmēt zirgus — to viņš jau labi prot. Bet nu jāzīmē tā, lai var pazīt, ka tie ir Putras ābolainie šķimeļi. Bakstīdams ar

ogli, viņš tos noraibina no vienas vietas. Tā, nu pats Putra tos varētu pazīt par saviem zirgiem!

Bet ko nu vēl pakaļgalā zīmēt? Ā, pašu Putru! Tas ir viegli: liels un resns — deviņi pudi svarā! Un gara pātaga rokā.

Vēl iznāk vieta — ko tur zīmēt? Jancim nav ilgi jādomā. Viņš liek Putram blakus lepno Kalnamuižas baronu Reķi. To viņš gan nav redzējis, bet visiem baroniem jau liki deguni — tad jau viegli! Un barons šņāc aiz dusmām, ka Putram tādi pat rati kā viņam. Bet kā uzzīmēt šņākšanu? Skaņu uzzīmēt nevar, to viņš zin. Bet kā dzelzs šņāc tēva silītē, to viņš arī zin: garaiņi tad mutuļiem vien griežas. Tā viņš arī ap barona liko degunu sataisa lielus mutuļus. Trakoti nikns nu izskatās! Bet lai šņāc vien — Putram būs un būs tādi pat rati kā Reķim.

Jancis tā nogrimis savā darbā, ka nemaz nepamana tēvu ienākam smēdē.

— Puika, ko tu esi izdarījis? Šitā noķēzīt ratus! — tēvs bažas, nem lupatu un slauka nost Janča uzburtos tēlus. Bet slauki cik gribi — zīmes tomēr paliek, Janča roku darbs nav vis tik viegli nodzēšams no baltajiem dēļiem. Ar lupatu tos gan nosmulē, bet svītras paliek. It īpaši barona dusmu mutuļi paliek neizdzēšami.

— Tāds kā negudrs! — tēvs gremjas. — Kā nu izskatās? Atnāks Putra un bārs mani par tavām palaidnībām!

— Nāks mālēts! — Jancis mēģina aizbīdināties.

— Neba jau tu tas mālderis! — tēvs nerimstas.

Jancis atrod par labāku pazust no smēdes.

Pievakarē Putra arī atkāpis paraudzīties, cik tālu kalēs ar darbiem. Tas redz Janča nedarbus, bet, par laimi, nav nemaz dusmīgs, tikai skatās un smejas.

— Nu saki, ko tad tu te esi uzceiķinājis? viņš tīri draudzīgi uzliek savu lielo plaukstu uz Janča sīkā pleca, kas saliecas zem smagās rokas. Putras labsirdīgie smieklī Janci iedrošina.

— Tas jūs! — viņš rāda ratu pakalgalā. — Un tas — barons šņāc aiz dusmām, ka jums tādi pat rati kā viņam!

— Vot ziķeris! — Putra atkal smeļ, tā kā ligojas viss viņa ķermenis līdz ar Janci zem viņa plaukstas.

— Vadzi', kalēj! — viņš iesaucas. — Tev to puiku vajadzētu izmācīt par skunstmālderī. Vot ta' pelnītu baltu naudu! Varētu nevien ratus un izkārtnes mālēt, bet bīdes lai! Es reiz redzēju Jelgavā, kāds skunstmālderis mālēja Lielupi ar visiem kuģiem. Es tev saku, noņem tikpat kā fotogrāfs!

— Kur nu! — tēvs atmet ar roku. — Tas jau prasa lielas skolas. Kas zemnieka bērņus tādās laidīs? Un bez tam — labi, ja varu maizi sakalt bērņiem, kur nu vēl skolas!

— Bet tam puikam ir nags, to es tev saku! — lielais kaimiņš vēl piebilst, it kā uzstādāmies Jancim par aizbildni.

Un kad nākamajās dienās Jancis staigā atkal pa pāpui ar savu cūku saimi, viņam vēl arvienu ir prātā smēdē dzirdētā saruna. Mālē bīdes lai, noņem kā fotogrāfs... Par tādiem skunstmālderiem viņš vēl nebija agrāk dzirdējis. Bet bīdes viņam ļoti patīk. Cik vien Bebroš bija sadabūjami veci kalendāri, viņš tos visus pievācis — taisni tāpēc, ka tur ir bīdes, kādu nav ne sprediķu, ne dziesmu grāmatā, kas ir vienīgās tēva plauktiņā. Savāds prieks viņam uz bīdēm. Un pašam arī patīk kaut ko zīmēt. Nosēdies grāvmalā, viņš nolīdzina gludu smilšu laukumiņu un tad ar rikstes galu velk un velk smiltīs visvisādas līnijas. Te iznāk cūkas, te zirgi, te mājas, te cilvēki. Pag', kā tur kalendārā bija? Tāds bārdains vīrs ar daudzām goda zīmēm pār krūtīm, tas esot krievu ķeizars. Un Jancis zīmē smiltīs arī krivu ķeizaru. Bet kad uzpūš vējš — smiltīs vairs nav ne cūku, ne ķeizara...

II

NO GRĀMATAS PIE LAKTAS

Bebru kalējs Miķelis Rozentāls cēlies no kuplas Bebru saimnieku dzimts. Cik tālu Kurzemes zemnieku vēsture izsekojama pēc revīziju listēm, t. i. māju iedzīvotāju sarakstiem, pārskatāmas arī Bebru celma atvases. Saldus kroņa pagasta iedzīvotāju sarakstā Bebru mājām ierādīta izcilus vieta: tās kā pašas pirmās nāk saraksta priekšgalā. Visvecākie dokumenti kā Bebru saimnieku min kādu Indriķi, kas dzimis ap 1725. gadu. Tam ir pieci dēli, un jaunākais no tiem — Fricis — ir muižas vagars. Pēc Indriķa nāves par Bebru saimnieku nāk viņa trešais dēls Janis, kas dzimis ap 1810. gadu un miris 1842. gadā. Tam ir pieci dēli un viena meita. Pēc tēva nāves mājas manto vecākais dēls Jānis, tas mirst 1852. gadā un atstāj septiņus gadus vecu dēlēnu Miķeli. Pagasta tiesa zēnam par aizbildni ieceļ tā krusttēvu, mirušā saimnieka brāli Miķeli, kas izmācījies kalēja amatu, aizgājis no tēva mājām un apmeties uz dzīvi pie radiem Kaplūžos, Saldus-Kuldīgas lielceļa malā. Pēc vecākā brāļa nāves viņš pārnāk atpakaļ uz Bebriem, kur saimnieko piecpadsmit gadus, līdz sava krustdēla pilngadībai.

Miķelis Rozentāls dzimis 1826. gadā. Viņš apprecējies ļoti jauns, divdesmit gadu vecumā, ar Silnieku saimnieka Petroviča meitu Lavīzi, kas dzimusi 1825. gadā. Kad viņš no Kaplūžiem atgriežas Behros, tad viņiem līdzī atnāk jau divi bērni: Made un Ansis; divi dēli miruši agrā bērnībā. Miķelim Rozentālam, tāpat kā viņa senčiem, ir bērniem svētīta ģimene. Behros piedzimst vēl četri bērni, bet viens no tiem agri nomirst. Lielī izaug pieci bērni: meitas Made, Anna, Late un dēli Ansis un Janis. Jaunākais no tiem ir Janis.

Taisni 1866. gadā, kad piedzima Janis, nākamais mākslinieks, Bebru mantinieks nāca pilngadīgs, un tā aiz-

bildnim Miķelim Rozentālam saimnieka gods Bebroš beidzās. Viņš tur bija uzcēlis smēditi un palika turpat par vaļinieku. Pagasta tiesa par ilggadīgo saimniekošanu mazgadīgā Bebru mantinieka vietā piešķīra viņam dažas pūrvietas zemes mūža lietošanā. Tā nu viņš bija tikai vaļinieks ar savu govi un laktu-smēditē. Vecākā meita Made bija jau pieaugusi, tā stājās kalpones kārtā. Kad paaugās vecākais dēlēns Ansis, tas mācījās tēva amatu un palīdzēja skandināt laktu. Bet mazo bērnu pulciņš sagādāja nopietnas rūpes Bebru vaļinieku ģimenei.

Darba jau Bebru kalējam Miķelim Rozentālam netrūka, bet neba visi apkārtnes saimnieki, kas nāca pie viņa kalties, par kalumu arī samaksāja naudā vai graudā. Parādnieks jau savu parādu labprāt nemēdz atcerēties. Kalējs ar krītu gan aprakstīja smēdes nomelnojušo sieru, bet dažs labs parādnieka vārds, pirms to dzēsa kalēja roka, sen jau bija pārklājies smēdes kvēpiem. Kartupeļi vaļinieka zemītē izauga pašu iztikai, vaļinieka kūtiņā bez govš bija arī savs sivēns un pāris aitu, bet māti nereti dzirdēja sūrojamies, ka drīz aptrūks miltu, ko iejaut maizi.

Mazais Jancis gribēja mātei palīdzēt. Rudenī, rudzu sējamā laikā, viņš kādu dienu sameklēja lāpstu un sāka rušināt zemi sētmalā, kur bija tāda platāka eža.

— Ko tu te gribi darīt? — saimnieks noprasīja, ieraudzījis zēnu rakņājamies.

— Sēšu rudzus! — tas atbildēja.

— Tā—ā? Kur tad tu tos liksi?

— Būs mātei ko maizi cept. Mums kādreiz aptrūkst.

Pavasārī Jancim bija liels prieks par savu „rudzu lauku“ sētmalā. Un rudenī viņš pats ar nazi rūpīgi nogrieza stiebriņu pakaļ stiebriņam. Iznāca — vesels kūlis.

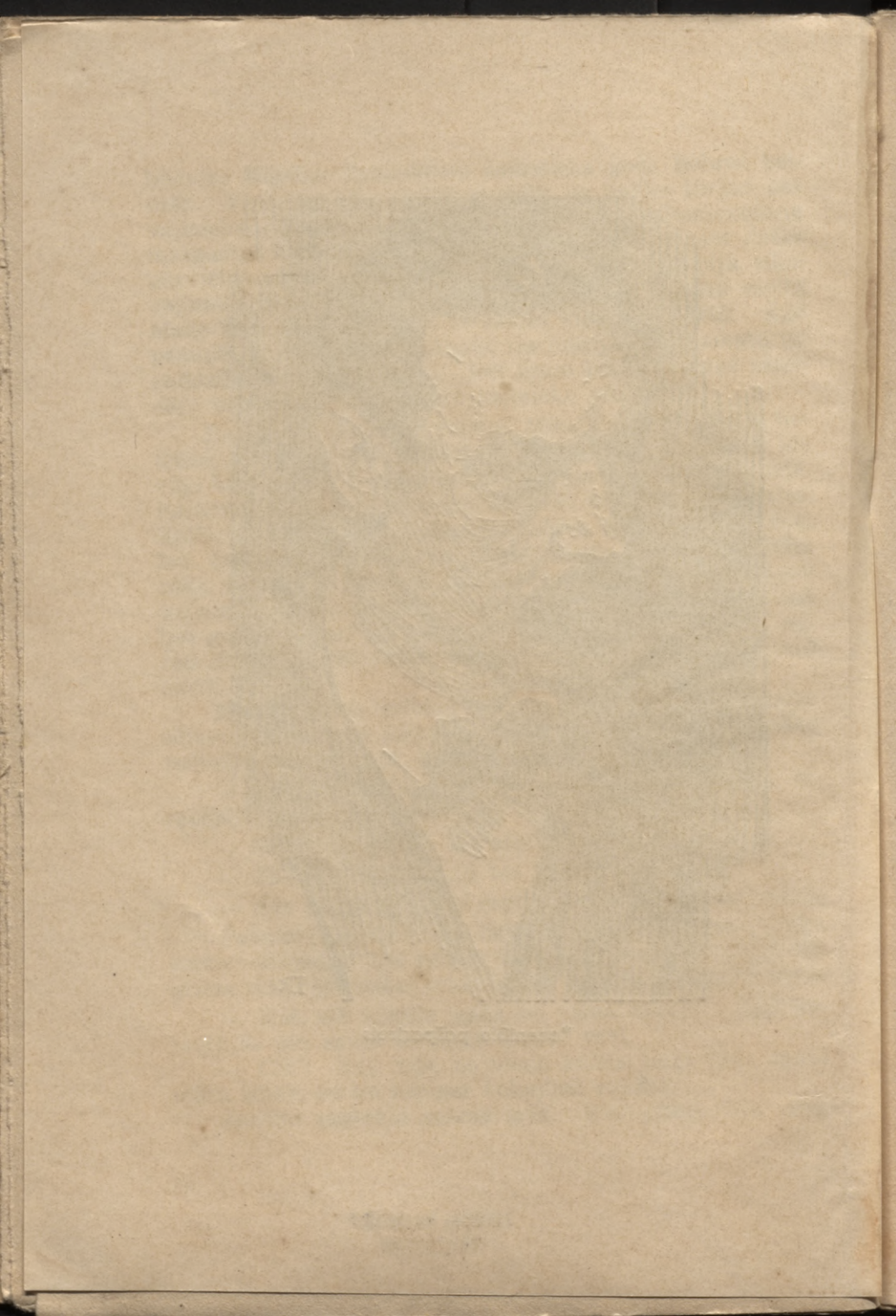
— Māt, cik kukuļu iznāk no viena kūļa? — viņš apjautājās pēc savas ievāktās ražas.

— Cik? Vai, dēls, no viena kūlīša tikai kāda sauja miltu iznāk, ko nu tur par kukuļiem runāt!

Jancim saskrēja asaras acīs. Visi prieki bija vējā.

Jaņa Rozentāla pašportrets

Tikai sauja miltu... Tad nav vērts! Un savu rudzu kūli viņš tāpat atstāja žogmalā guļam...

Kalējs jau redzēja, ka Jancim vērīga galva un ka skološana tam gaužam noderētu. Vecākais dēls jau mācījās tēva amatu, bet abus dēlus izmācīt par kalējiem nebūtu nekāda jēga. Vienam tik un tā būs jāiet pasaulē maizi meklēt, tad jau Jancis varētu mācīties arī ko citu, uz ko tam pašam labāk nesas prāts.

Pa garajiem ziemas vakariem tēvs bija Janci iemācījis labi lasīt un arī rakstīt. Viņš nu kāri lasīja visu, kas vien pie rokas gadījās. Un kur kādu bildi atrada, to centās pakal uzziņēt. Kā nu kuŗu reizi iznāca — bet zīmēšana viņam patika vairāk nekā rakstīšana.

Kad Jancim nāca desmitais gads, bija jāsāk domāt par skolu. Pagastskola naudu nemaksā. Bet ja nu varētu sūtīt viņu vēl tālākā skolā, tad vācu valodas prašana tas galvenais. Tāpēc tēvs nolemj sūtīt Janci uz Saldu. Tur ir tāda vācu privātskola, kur vecais Krauze visu vāciski vien māca, pat bībelstāstus un katķismu. Kad jau, tad jau! Lai buldurē un skaita arī tēvreizi vāciski! Tur gan jāmaksā skolas nauda, zēns jānodod arī pansijā, jo katru dienu savas sešas verstis uz māju izstaigāt puiķam būtu par grūtu. Ar pārtiku nav tik grūti, to varēs piegādāt no mājas. Bet skolas naudu mēģinās sakalt.

Tā nu Jancis samācījās Saldus skolīnā veselas trīs ziemas. Vāciski nu viņš runāja tikpat kā muižkungs, un kad ienāca paunu žids, tad tēvam bija prieks dzirdēt, ka Jancis tam visu ko prot vāciski atbildēt.

Jancim nu bija bilžainas skolas grāmatas, daudz interesantākas nekā vecie kalendāri. Bet vislielāko prieku viņam darīja zīmēšanas stundas. Vecais Krauze gan pats nekā vairāk neprata mācīt kā iedot katram skolniekam pa lapai no zīmējumu paraugu grāmatas, un skolniekiem vajadzēja zīmējumus nokopēt. Tāda vien zīmēšana Jancim bija nieks. Ar zilu un sarkanu zīmuli (vairāk krāsu viņa rīcībā nebija) viņš tos vēl izkrāsoja, un tad zīmējumi kļuva daudz jautrāki.

Bez skolotāja uzdotās lapu kopēšanas viņš zīmēja arī

tāpat — „no galvas“. Tāda māka bija viņam vienīgajam. Ko viņš tik visu nesazīmēja! Tēva smēķu un pašu tēvu pie laktas, gudro Ansi un velnu (māte bija stāstījusi tādu pasaku), arī dažu skolasbiedra seju un pašu skolotāju (to gan viņš neuzdrošinājās skolotājam rādīt). Un kur tad krievi un turki, kas pašlaik kāvās pie Pļevnas! Jancis zīmēja ir zaldātus, ir ģenerāļus, ir pašu Todlebensu jāšus uz bālta zirga. „Spēlēt karu“ prata visi puikas, bet kara „bildes“ taisīt neviens tā neprata kā Jancis!

Trijos gados Jancis Saldus skoliņu bija jau „izgājis cauri“. Nu bija jādomā par tālāko.

Rudenī tēvs aizveda dēlu uz Kuldīgu, lai nodotu apriņķa skolā, kas arī bija pilnīgi vāciska iestāde. Nu jau stāvoklis bija daudz grūtāks: skolas nauda daudz lielāka nekā Saldū, arī pansija iznāca daudz dārgāka, jo no Kuldīgas vairs katru sestdienu nevarēja pārskrīēt mājās, lai pirmdienas rītā ar maizes kulīti plecos atgrieztos uz skolu. Tāpēc arī par pansiju bija jāmaksā naudā.

— Mēģināsim! — tēvs drošināja Janci un sevi. — Ja arī būs jāpaliek pusceļā — tu taču kaut ko būsi iemācījies!

Janis Rozentāls savas mātes austajos svārkos bija kā pelēks zvīrbulis melno strazdu barā. Bet lai cik uzpūtīgi uz sava vāciskā dzimuma priekšrocībām bija Kuldīgas amatnieku, tirgotāju un apkārtējo muižu dienderu puikas, Bebru kalēja dēlēns nepalika kaunā. Vācu valodā viņš jau Saldus skoliņā bija tik tālu ielauzījies, ka mācības viņam vairs sevišķas grūtības nedarīja. Bet galveno prieku arī te viņam sagādāja zīmēšana. Gadījās, ka zīmēšanas skolotājs bija Kurzemes patriots, kas stāstīja par Baltijas skatu zīmētāju Stavenhāģenu un arī rādīja stundās tā zīmējumu albumu, teikdams skolniekiem: „Kaut jūs arī tā iemācītos tēlot savu dzimteni!“

Bebru kalēja dēls arī mēģināja to darīt. Bet viņš savā galvā prātoja, ka Stavenhāģena dzimtene tomēr nav viņa dzimtene. Stavenhāģens zīmē muižnieku pilis, bet viņam diezīn vai kādreiz mūžā būs ļauts tanīs kāju spert.

Bebru sēta, tēva smēdīte, kapsēta lielceļa malā turpat kaimiņos pie Mazbitēm — lūk tā ir viņa dzimtene. Un vasaras svētdienās, kad nebija jāpalīdz tēvam smēdē, viņš klīda pa apkārtni un zīmēja — savu dzimteni...

Aprīļa skolā bija jāmacās četri gadi. Kad otrā rudenī Bebru kalējs aizvadīja dēlu uz Kuldīgu, viņš jau skaidri zināja, ka tik ilga dēla skološana nebūs viņam pa spēkam. Varēja taupīt kā grib — tik daudz smēdīte ienest nevarēja, lai samaksātu dārgo skolas naudu, pansiņu un grāmatas, kas arī bija gaužam dārgas. Vecākais dēls Ansis bija apprecējies un uzsāka uz savu roku kalšanu Kaplūžu smēdē. Tēvs nu vairs arī nevarēja tik daudz pelnīt, lai varētu izskolot otru dēlu. Patiesībā jau nebija vērts vairs otro skolas gadu mācīties, bet viņam nebija dūšas to pateikt Jancim. Tā kā maza cerība vēl bija arī uz radu palīdzību. Bet kad no tiem nekas nebija sagaidāms, tad viņš pats pamazām aprada ar domām, ka pēc Ziemassvētkiem Jancis vairs nevarēs uz Kuldīgu atgriezties. Ar māti viņi bija visādi izprātojušies, bet tik un tā ne pie kāda padoma netika.

Kad nāca Ziemassvētku brīvlaiks, kalējs aizbrauca dēlam pakaļ uz Kuldīgu. Nu vairs nevarēja izvairīties, bija jāsaka, ka skolai jāteic ardievas.

— Vai tu grāmatas ar' ieliki kurvī? — viņš jautāja dēlam.

— Nē. Pa svētkiem jau man nebūs vajadzīgas, lai paliek tepat!

— Kas zin, kā būs? Paņem labāk līdzi!...

Jancis saprata, ko nozīmē šādi tēva vārdi, un ar smagu sirdi, kā žēlodams un glāstīdams, viņš savāca savas grāmatas.

Tēvs vairāk nekā neteica, un viņš arī neprasīja. Abi klusēdami sēdās ragavās, un zirgs sāka tecēt uz Saldus pusi.

— Paliec sveika, Kuldīga! — zēns klusi pie sevis noteica, pametis skatu atpakaļ uz sniega kupenās iegrimušajiem nemeļiem.

Gaužam smagas bija Ziemassvētku dienas Bebru va-

linieku pretistabā. Tā vien likās, ka liķis būtu mājās. Citām reizēm tēvs lika Jancim rādīt skolas liecību, un tad viņš priecājās līdz ar māti par zēna sekmēm. Šoreiz viņam par liecību it kā nebija nekādas intereses. Ja runās par liecību — būs jārunā par skolu... Un tēvs nerunāja nemaz.

Kad pagāja svētku dienas, Jancis sameklēja savas vecākās drēbes un gāja uz smēdi. Tēvs viņu neaicināja līdzī, bet viņš pats gāja, pats arī sameklēja, ko darīt. Patlaban bija apkaļamas dažas ragavas. Kamēr tēvs strādāja pie laktas, viņš pievāca izkaltās skrūves un sāka uzgriezt tām vītnes. Viņam bija jau gandrīz četrpadsmit gadu. Garumā viņš bija jau sasniedzis tēva augumu, arī roku muskuļi sāka nobriest. Ja arī smago veseri viņš nevarēja vēl tik viegli svaidīt kā tēvs, tad citi kalēja darbi viņam nemaz nebija par grūtu.

Pienāca Zvaigžņu diena. Nu būtu bijis jāpošas ceļā uz Kuldīgu.

— Es saimniekam zirgu neprasiņu. Naudas nav. Ja iekals — Jancis varēs aizbraukt vēlāk uz skolu! — tēvs tā nedroši ieminējās, Jancim dzirdot, it kā runādams ar māti.

Ko Jancis tur būtu varējis teikt vai jautāt? Otrā dienā viņš gāja atkal tēvam palīgā, un tā nu Bebru smēditē strādāja atkal divi kalēji.

Kad dažas nedēļas tā bija pagājušas, kādu dienu ieradās Putra apkalt zirgus.

— Kas tad tas? Jaunskungs pa smēdi? — viņš izsaucās, ieraudzījis Janci.

— Tā nu iznāk! — kalējs atsaucās Janča vietā.

— Tā nu nav lieta! — Putra noplātīja savas lielās rokas. — Vai tad jūs abi te domājiēt maizi paēst?

— Kas nu par paēšanu! — tēvs atkal kā negribot atsaucās.

— Nu tāpēc! — Putra nerimās. — Jancim jālaižas pasaulē!

— Bet kad spārni par īsiem?

— Kas par niekiem! Ja neiznāk ar skolām, var arī

citādi! Visi tagad skrien uz Rīgu, pat saimniekdēli atstāj mājas un dodas vieglu dzīvi meklēt. Un palaimējas ar'! Kāpēc tavš Jancis arī nevarētu pamēģināt?

Tā bija jauna doma, ierosinājums ir tēvam, ir dēlam. Vai tad nebija dzirdēts, kā dažs jauneklis, piestājies pie kāda tirgotāja par mācekli, itin drīz pats bija ticis pie sava veikala! Rīgā jau notiek brīnumi: aiziet uz turieni pastalās, bet pēc dažiem gadiem ierodas radus apsērst glauns kungs ar zelta pulksteni un smagu ķēdi pār krūtīm, baltiem glazē cimdiem rokās.

Tēvam patika doma par vieglu dienu meklēšanu Rīgā. Patiesi, kāpēc lai Jancis paliktu smēdes kvēpos vai ietu pie saimniekiem par puisi, kad Rīgā var tikt par bodes zelli, kam nav ne veseris jācilā, ne jāstaigā arklam pakal? Tāds Rīgas jauns kungs glaunā uzvalkā stāv tikai aiz letes un pavaicā pircējiem: „Lūdzu, ko vēlaties?”

Bet Jancis domāja, ka Rīgā varbūt izdotos turpināt nepabeigto izglītību. Tur taču cilvēki kļūst nevien bagāti, bet arī izglītoti!

Tā nu Bebru kalēja ģimenē sāka runāt par Rīgu. Māte atcerējās, ka Rīgā ir kāda attāla radniece. Tās vīrs esot par sētnieku kādā ieobraucamā vietā. Gan jau tie arī zinās, kur puikam pavērt durvis.

— Uz Rīgu! — jautri skanēja mātes balss, runājot par Rīgas radiem.

— Uz Rīgu! — piekrita arī tēvs, novēlējams Jancim vieglāku dzīvi nekā sev.

— Uz Rīgu! Uz Rīgu! — līksmoja arī pašā Janča sirds.

Kad marta saulē strauji kusa Kurzemes sniegi, māte sēja ceļa kuli, un tēvs ar Janci sēdās ragavās, lai vēl ziemas ceļā izbraukātu Rīgu.

— Uz Rīgu! saulē jautri mirgodams, aicināja arī lielceļš, kad abi braucēji pie Silniekiem pagriezās uz Rīgas pusi.

Jancis vēl pameta galvu uz Bebriem. Diez' kad atkal pārnāks no tālās Rīgas?

Gluds bija lielceļš sērsnainajā rītā. Gludi iesākās Bebru kalēja dēla brauciens uz — vieglo dzīvi.

III

RĪGAS ŽANIS

Dzirnavu ielā, kur garā rindā cits pie cita stāv brūngani un zaļgani vienkārša koka namiņi, virs kādiem vārtiem ir liela izkārtne. Uz tās redzams liels lauva ar zeltītām krēpēm un pāri mugurai uzmostu asti ar zeltītu pušķi galā. Zem lauvas uzraksts lieliem ķeburainiem burtiem: „Iebraukšana pie Lauvas“.

Te nu kādā marta pievakarē iebrauc Bebru kalējs ar savu dēlu. Sētnieka Runča sieva viņus atzīst par saviem radiem, bet saņemšana nav ne laipna, nedz arī sevišķi nelaipna. Sētnieku pārim darba pilnas rokas no agra rīta līdz vēlam vakaram, nav laika daudz tērzēt. „Pie Lauvas“ parasti apstājas Kurzemes govju uzpircēji, kas dzen uz Rīgu jaunpiena govīs un pārdod Rīgas patriciešiem, kam nepatīk modernieku piens un kas ģimenes vajadzībām mēdz turēt savu govī. Turpat sētā ir arī kūtis, kur uzpircēji novieto govīs, kamēr izpārdod. Sētniecei liela noīšanās ar govju barošanu un slaukšanu. Slaukums paliek viņai, un tas dod vēl labākus ienākumus nekā vīra dzeramnaudas.

— Ak tad gribiet zīnīpu Rīgā atstāt? — sētniece vēl pārprasa, kad kalējs izstāstījis par braukuma nolūku. — Jā, tagad jau visi uz Rīgu vien dzenas, bet neba katram laimējas pie tiem Rīgas gaļas podiem nosēsties!

— Bet jums jau liela paīšanās, tak jau palīdzēsiet manu puiku kaut kur ieteikt?

— Aptaujāties jau var. Bet ko tad šis īsti grib?

— Pie kāda kaupmaņa — par bodes zelli izmācīties.

— Bet vai šis vāciski ar' prot?

— Prot gan. Nav jau gluži bez skolas...

— Ak tā gan? Tad jau var kas iznākt. Bez vācu mēles jau Rīgā nevar ne soli kustēties!

Un sētniece tūdaļ sāk ar Jani buldurēt vāciski, lai pārbaudītu tā vācu mēli. Tēvs klausās un priecājas par dēla vācisko runu. Pats viņš prot tikai tikdaudz kā vāciski labdienu pateikt, bet no sarunas viņš noprot, ka dēls ir labāks vācietis nekā Rīgas radiniece: kamēr šai pa vidu jaucas arī latviešu vārdi, Janis runā vāciski vien, tā kā viņš neviena vārda nesaprot!

— Nu labi, labi, zōniņ! — sētniece nosaka, beigdama eksāmenu. — Aptaujāšos, aptaujāšos — var jau kas lēkties!

Bet vienā dienā jau nevar nekas lēkties. Paiet divas — trīs dienas, sētniece vēl arvienu nav saklausinājusi tādu bodi, kur Janis varētu uzsākt savu komersanta karjēru.

Bet Bebru kalējam līdzpaņemtā siena ķīpa iet uz beigām, arī sniegs uz Rīgas ielām strauji dilst. Jāpošas uz māju, ka nepaliek ar ragavām uz kailiem akmeņiem. Sētniece apsola paturēt Jani kādu laiciņu gultas vietā. Atstājis dēlam pāris kukuļu maizes un sviesta spainīti, viņš dodas atpakaļceļā uz tālo Kurzemi, cerēdams, ka ar radnieces palīdzību Janis tomēr atradīs ceļu uz vieglo dzīvi.

Janis bija jau apēdis mātes ceptos maizes kukuļus, arī sviesta spainītis rādīja dibenu, bet vieta vēl arvienu nebija atradusies. Dīkā stāvēdams, viņš šad-tad palīdzēja sētniekam noslaucīt pagalma bruģi, palīdzēja arī sētniecei apkopt kupču govīs. Pa pagalmu staigādams, viņš jūmtistabiņas logā aiz fuksijām un mirtēm šad-tad bija pamanījis kādas jaunavas sejiņu. Un šī jūmta iemītniece bija ievērojusi arī lauku jaunekli.

— Vai jums sētniec, jauns sētas puisis? — tā kādu dienu apprasās.

— Nē, tas tā kā rada gabals, iebraucis no laukiem vietu meklēt.

— Un neatrod?

— Neatrod. Esmu daudz iztaujājusies, bet vēl nekas nav ķeries.

— Kādu vietu tad šis meklē?

— Grib tikt kādā bodē, mācīties par bodes zelli.

— Vai, sētniec, tad es zinu tādu vietu!

— Kur tad?

— Pie Reimera madāmas, Kungu ielā. Ziniet, man no turienes dod dāmu veļu šūt. Nupat vakar dzirdēju, ka izsūtāmais zēns stipri saslimis un aizvests uz slimnīcu. Kāmēr to izārstēs, vietnieks tik un tā vajadzīgs. Dakteriem būšot pat jāgriež, un tad nav vairs joki. Kas zin — varbūt iznāk vēl pastāvīga vieta...

Sētniece tūdaļ pasauca Jani:

— Uzskrien nu, zōniņ, pie šneiderienes. Vieta tikpat kā rokā!

„Zōniņš“ lāgā nesaprata: vai tad tepat pie šneiderienes tā vieta? Mazliet satraukts un pietvīcis viņš pieklauvēja pie durvīm, uz kuŗām bija misiņa plāksnīte ar uzrakstu:

Lucie Kalnbehrsing,

Modistin.

Šuvēja bija gluži svaiga jaunava, ar bālu seju un mazliet skumjām acīm. Viņa aplūkoja ienācēju laipni un labsirdīgi, un Janis uzticīgi lāvās šiem skatiem. Šuvējai, redzams, patika šis slaidais, melnīgsnējais lauku zēns. Valodas tomēr neraisījās, un kad šuvēja aicināja apsēsties, viņš palika tomēr kājās mīnājoties. Visa istabiņa bija tik neparasti spodra un balta: uz galda un krēsliem balti audekli, gatavi un pusgatavi veļas gabali. Un pati šuvēja ar balto apkaklīti un līdz elkoņiem atrotītājam tumšās blūzītes piedurknēm bija šīs spodrās istabiņas dvēsele. Bebru smēde un šī istabiņa — kāds kontrasts!

Īsos vārdos bija norunāts, ka Janis rītu ies Lūcijai Kalnbērziņai līdzī uz Reimera veļas veikalu, un viņa to ieteiks par izsūtāmo zēnu.

„John Reimer“ — Janis lasīja uz veikala izkārtnes. Bet pašam Džonam te nebija nekādas teikšanas: veikalu vadīja viņa korpulentā un enerģiskā madāma.

— Kā tevi sauc? — madāma prasīja Janim.

— Mani sauc Jani Rozentālu...

— Janis? Tas ir zemnieku vārds! Rīgā tu būsi Žanis, Žanno! Saproti?

Janis pamāja ar galvu un kļuva par Žani. Un vāciskā saruna pierādīja, ka viņš, tā sakot, ir vāciskā Žaņa vārda cienīgs.

— Vai tas jūsu radnieks? — Reimera madāma prasīja šuvējai.

— Jā, brālēns! — tā nedroši atbildēja, jo saprata, ka no šī jautājumā var atkarāties zēna liktenis. Janim pāvērās acis izbrīnā, bet tad arī viņš saprata šīs atbildes nozīmi un noglāstīja savu labvēli ar sirsnīgas pateicības skatu.

— Tad labi! Ritā pat tu vari stāties darbā!

— Bet... bet kā būs ar algu? — par Žani pārvērsta Janis nedroši ieminējās.

— Ko, algu? Vai tev prāts! Izsūtāmais zēns taču dabū dzeļamnaudas no kundēm! No tavas veiklības un iznesības atkarāsies, cik tu pelnīsi. Mans veikals galvenām kārtām apkalpo dāmas, Rīgas labāko aprindu dāmas! Vai tu saproti? Un dāmas mēdz būt ļoti devīgas. Tā vis nav naglu vai ratusmēru bode, vai tu saproti, Žani?

Žanis saprata un neteica vairs ne vārda. Viņa fantāzija mēģināja uzminēt, kādas gan būs tās Rīgas labāko aprindu dāmas. Kaut tās visas bijušas tādas kā — labā Lūcija Kalnbērziņa jaunkundze!...

Otrā ritā viņš sāka jau skraidīt pa Rīgu ar dažāda satura un dažāda lieluma iesaiņojumiem. Te viņš nesa smalkus batista krekliņus, kas bija viegli kā pūkas, te glazē cimdus un gandrīz caurspīdīgas zeķes un zīda prievītes, te korsetes, kuŗu „fišbeini“ grabēja kā kauli gareņajā kartona kārbā.

Pirmajos gājienos viņš ilgi maldījās pa svešajām Rīgas ielām. Bet, par laimi, „labāko aprindu“ dāmas nedzīvoja pārāk tālu no Kungu ielas: dažas turpat Iekšrīgā, citas jaunajās staltajās mājās, kas pacēlās noārdīto vaļņu lokā, vēl citas ap Strēlnieku dārzu un Esplanādi. Un tā

izrādījās, ka „labāko aprindu“ Rīgas ģeografija bija diezgan vienkārša.

Atgriežoties pēc pirmās dienas gaitām uz Dzirnauv ielu „Pie Lauvas“, viņš varēja būt vairāk nekā apmierināts. Rīgas dāmas patiešām bija devīgas: viņam bija kabatā septiņdesmit piecas kapeikas. Tā ir nauda! Tikdaudz vienā dienā tēvs nekad nevar sakalt! Katru dienu varbūt tā nelaimēsies. Bet tomēr — tomēr... Zēns mazliet reiba aiz laimes. Labi bija iesācies viņa ceļš uz laimi!

Un kam par to jāpateicas? Labajai dvēselītei spodrajā jumbistabiņā! Vajadzēja taču kaut kā parādīt tai pateicību! Bet kā? Vārdiem? Nē, no vārdiem nekas neiznāks.

Un tad viņš atcerējās, kā lauku puīši rāda savu uzmanību meitām un pateicas par zeķu vai cimdu lāpīšanu: atnes bonbongu tūti. Viņš arī darīs tāpat!

Iegriezies saldumu bodītē, viņš prasīja bonbongas. Kādas? Jā, te bija visvisādas bonbongas, bet ej nu sazinī, kā kuŗas sauc. Viņš pazina vienu vienīgo šķirni, ko lauku puīši pērk.

— Keizara bonbongas! — viņš teica.

— Cik? — pārdevējs jautāja.

— Dodiet veselu mārciņu! — viņš lepnī noteica un noskaitīja divdesmit kapeikas.

Un tad viņš ar bonbongu tūti rokā pieklauvēja atkal pie jumbistabiņas durvīm.

— Ak „brālēns“, un vēl ar bonbongām! — meiča smējās. Bet smieklī bija labsirdīgi un draudzīgi.

— Nu piesēžiet, Žani! — šuvēja aicināja. Pirmais cilvēks viņu sauca par „jūs“ un runāja ar viņu kā ar lielu cilvēku. Arī viņš pamazām kļuva drošāks un runīgāks.

Cik tas bija savādi: šī svešā sieviete nejauši bija kļuvusi par vientulīgā zēna draugu un labvēli. Viņa mōdina zēna dvēselē bez pateicības jūtām arī vēl ko maigāku, sirsnīgāku...

Viņas runā klausoties, zēnam veras jauna pasaule. Latviešu biedrībā notiek teātra izrādes. Ādolfs Alunāns — ai, kā tas spēlē! Reizēm nevar valdīties aiz smieklīem,

reizēm jāraud gaužas asaras. Viņa pati dzied biedrības kori, šo pašu vasaru būšot lieli dziesmu svētki, gan jau viņš pats tad arī dzirdēšot, kā skan, kad vairāki tūkstoši dziedātāju reizē dzied...

Zēns klausās. Ir tik labi klausīties un raudzīties runātājā. Acis šad-tad iedzirkstas lampas gaismā. Bet klēpi kā klusas dūjas dus divas baltas rokas, atpūzdamās pēc dienas darba un rotaļādamās ar apēstās ķeizarbon-bongas papīri.

Ir tik labi — un tomēr jākāp lejā uz tumšo kaktu sētnieces virtuvē, jāliekas uz maisīna blakus piena slauktuvēm, kas ož pēc govju mēsliem...

Kādu dienu Žanis steidzas uz Basteja bulvāri ar korseti pie operdziedātājas Hildegardes Rozenkranca jaunkundzes. Nodevis aizsaini istabenei, viņš paliek koridorā stāvot: jāpagaida, kamēr korseti pielaiķo.

— Par platu! — viņš dzird aiz durvīm dziedātājas neapmierinātu izsaucienu. — Ko tā Reimera madāma iedomājas? Vai es kāda zemniece vai krievu kupčiene? Taisa pēc mēra un iztaisa kā maisu!

Tad durvis atsprāgst vaļā, un viņš savā priekšā ierauga neredzētu brīnumu: daļu sievieti slaidām baltām rokām, kas, liekās, radītas vismaigākiem glāstiem. Bet baltās rokas pašlaik ir ļaunas. Tās nervozi dur abos sānos un rāda, kas pārtaisāms:

— Katrā pusē vismaz colli ieņemt! — baltais brīnums sauc ignā balsi. Bet ignā balss jau nebaž Žani.

— Tā tu pasaki savai madāmai: vismaz colli katrā pusē ieņemt! — viņa rāda Žanīm. — Bet nu pasteidzies, puisīt! Man vēl šovakar jāuzstājas. Vēlākais pēc pusotrām stundām tev jābūt atpakaļ! Saprātī, puisīt?

Paceļas apbrīnotā roka, un smailie pirkstiņi satver zēna zodu.

Žanis noreibst no šo pirkstu pieskāriena. Viņš metas laukā pa durvīm, bet acupriekšā ir arvienu vēl tikko redzētais brīnums. Skriešus viņš dodas uz veikalu un pasaka Reimera madāmai, kas labojams. Tāpat skriešus viņš dodas atkal atpakaļ ar izlaboto korseti.

Uz ielas ir šķidonis. Pēdējais sniegs, jaukdamies ar dubļiem un zirgu mēsliem, šļakst zem katra soļa. Bet Žanis to neredz, viņš arvienu vēl ir redzētā daiļuma varā. Viņš steidzās, lec pāri renstelei, kas pārvērtusies par urdzošu strautu.

Te — kā ar smagu dūri kāds iezveļ viņam pa krūtīm. Tā nav vairs daiļās dziedātājas roka. Tas ir važona ilkss gals...

— Stulbais! — viņš dzird vazona rupjo uzkliedzianu, kad pats jau guļ peļķē un vaļā atvāzusies kārba tam blakus peld renstelē...

Zobgalīgu smieklu pavadīts, viņš kaunīgi velkas atpakaļ uz Reimera madāmas veikalu. Krūtis sāp no dabūtās belziena, slapjās drēbes līp pie miesas, bet deniņos kāds dauza kā ar tēva veseri. Kas nu būs?...

— Was—ss? — nošņācas Reimera madāma, ieraudzījusi Žani un nesamo tādā stāvoklī. — So ein untauglicher Bauerkerl!...

Nederīgais zemnieka zeņķis ir atlaists. Rīgas Žanis ir atkal — zemnieku Janis.

Nogaidījis krēslu, viņš iezogas sētnieces virtuvē un kaltē savas slapjās drēbes pie siltās plīts.

— So ein untauglicher Bauerkerl! — vēl arvienu skan ausīs. Ak, kā viņš pats sev tagad derdzas...

Atgulies uz sava salmu maisa, viņš nevar ilgi iemigt. Un kad iemieg, murgi nāk kā lietuvēns. Hildegardē Rozenkranca jaunkundze viņu žņaudz daiļajām rokām. Bet Lūcijas Kalnbērziņas rokas dus klēpī kā klusas dūjas un nepaceļas, lai atpestītu viņu no žņaudzējas. Un tad — māte stāv tukšām rokām pie abras, un tanī nav ko iejaut...

IV

KRASU BURVIBA

Daugavā ledus jau izgājis. Pavasaris gaisā.

Arī pagalmā „Pie Lauvas“ tā kā tīrāks un svaigāks gaiss. Jumtistabiņas lodziņš cauru dienu stāv vaļā. Tur

bieži tagad parādās Lūcijas Kalnbērziņas galva. Tā gaida, vai kaimiņu dārzā aiz sētas drīz nesāks ziedēt ievu krūms. Šujmašina dūc, un viņa pati dzied, cauru dienu dzied.

Bet Janis no sētnieces virtuves tur nekad vairs neuzkāp augšā. Tas bēg no cilvēkiem un gribētu aizbēgt arī pats no sevis. Pēc pirmās neveiksmes sētnieces radniecīgas jūtas pret viņu atsalušas. Labi, ka vēl dod kaktu, kur pārgulēt.

Janis cauru dienu klist apkārt pa Rīgu. Apstaigā veikalus, piedāvā savus pakalpojumus, bet visur saņem noraidošas atbildes. Līdz ar pavasari Rīgas veikalmiekiem sākas klusāka sezona, kas tagad ņems lieku cilvēku? Lai pienāk rudenī, tad varbūt! — tas ir vienīgais, ko viņš dzird.

Un tad viņš klist gar Daugavmalu. Kuģi nāk un iet. Visa krastmala kuģu pilna. Viens izliek malā savu aizjūras kravu, otrs piepilda savas lielās iekšas ar Latvijas mežu un druvu bagātību, Ļaudis kustas ap kuģiem kā skudras. Arī Janis mēģina iekļūt šinī skudru pūlī, bet zēna šaurie pleci neiztur ostas strādnieka mēru.

— Tu, puis', ej labāk par skrīveri, plankas tevi spiedis kā blakti! — formanis zobgalīgi pasaka, kad tas mēģina piedāvāties kādā komandā.

Un viņš nav viens tāds. Ir desmitiem tādu pusaudžu un skrandainu Daugavmalas tipu, kas nevienam nav vajadzīgi. Diendienā te staigājot, viņu sāk apcelt visādi šaubīgi subjekti.

— Kas ir, saimniekdēls, nopērc pucnazi! Tikpat kā par velti!

— Kad bārda uzaugs, tad pirkšu, šodien vēl nē! — viņš atcērt.

— Zelta pulkstenis ar ķēdi, deviņdesmit sestā prove! Paņem zem rokas! — piesola cits.

— Man laika diezgan, pēc pulksteņa nav nekur jāsteidzas! — viņš atbild.

Par Rīgas žuliku stiķiem viņš diezgan dzirdējis, viņu

vis tik viegli nepiemānīs! Bet ko lai viņš bez naudas pirktu, ja arī gribētu?

Kādu dienu viņš aizklist līdz Ķeizardārzam. Salapojušo koku svaigais zaļums viņam atgādina dzimtenes birzis. Ies, pablandīties tur pa garajām alejām.

Dzimtene... Cik ilgi tā blandīsies pa Rīgu? Vai labāk negriezties atpakaļ uz turieni, kur tēva smēdīte skan tāpat kā skanējusi? Vai neteikt tēvam:

— Viegļajā dzīvē nu esmu ieskatījies, atļauj man tagad atkal dalīties ar tevi dzīves grūtumos!...

Nē, tādu kaunu viņš vēl negrib piedzīvot. Bēgt no Rīgas, kad vēl lāgā nav nemaz sācis te laimi iekarot? Nē, vēl nē! Atgriezties jau nekad nebūs par vēlu!

Pie parka vārtu staba viņš ierauga piespraustu nelielu zīmīti:

Vasaras restorānā vajadzīgs bufetes zēns.

Jāpieteicas pie pārvaldnieka.

— Taisni kā man izlikts uzaicinājums! — viņš nodomā un, galvu taisnāk saslējis, dodas uz restorānu un prasa pēc pārvaldnieka.

— Vāciski labi proti? — tas ir pirmais jautājums.

Janis nu sarunā pierāda savu prasmī.

— Vai esi jau kādā bufetē strādājis? — pārvaldnieks jautā tālāk.

Janis atceras Lūcijas Kalnbērziņas atbildi Reimera madāmai.

— Jā! — viņš kautrīgi atbild.

— Kur?

— Kuldīgā! — viņam pēkšņi iesaujas prātā.

— Pudeles skalot proti?

— Protu!

— Paplāti nest arī proti?

— Arī protu!

— Nu, tad labi, rītā pat vari stāties darbā!

Kā brīvā palaists kumeļš viņš nu palēkdamies aizņņo pa liepu aleju. Uz kuriēni? Viņš pats nezīn, uz kuriēni,

bet aiz prieka nezin, ko darīt. Bet tad soļi kļūst rāmāki, un viņš pārdomās atsēstas uz sola.

— Pudeles skalot — tā nav liela māksla! — viņš domā. — Bet diez' kā būs ar paplāti?...

Atgriezies savā virtuves kaktā, viņš paņēma kādu sētnieces šķīvi un sāk vingrināties paplātes nešanā. Soļo pa šauro telpu no viena gala uz otru, šķīvi turodams cēli paceltu. Nekas, liekas — arī šito mākslu var iemācīties. Bet te, kaktā apgriežoties, šķīvis ar lielu blikšķi nokrīt zemē un sašķīst sikās drumstalās. Nu vairs ar šķīvjiem nevar žonglēt. Tāpēc viņš ņēma tagad sava iztukšotā sviesta spainīša vāku un turpina staigāt ar to. Labi, ar vienu labāk — līdz viņam pašam sāk likties, ka viņš Kuldīgā mācījies nevis aprīnķa skolā, bet restorānā apkalpojis viesus!

Jani atkal pārkristīja par Žani, un darbā viņš izrādījās tik manīgs un izveicīgs, ka par viņa Kuldīgas praksi nevienam nevarēja rasties šaubas.

Bet — apnika mūžīgi skalot pudeles un glāzes, glāzes un pudeles. Derdzas tās dzērienu paliekas, kas saduļķoja ūdeni trauku skalojamā vannā, tā kā tas sāka lipt pie pirkstiem. Un pretīga smaka kā dzērāju atraugas cēlās no siltā ūdens līdz ar garaiņiem. Žanis saviebās, reizēm nosplāvēs — un strādāja tālāk.

Pie viesu apkalpošanas viņu sūtīja tikai vēlajās vakara stundās, kad ķelneri vairs vieni paši nespēja apkalpot visus viesus. Tad rokas bija jau nogurušas un nevarēja vairs parādīt vēlamo virtuozitāti. Bet viņam tomēr patika šie nedaudzie brīži kā izlidojums brīnumpasaulē. Krāsaino lampu rindas meta burvīgu gaismu uz baldiņiem galdiņiem ar ēdienu un dzērienu traukiem. Pie galdiņiem sēdēja grezni gērbušies Rīgas patricieši un tirgotāji, kas dienā rausa naudu, kaulēdamies par katru kapeiku, bet naktī jautru dāmu sabiedrībā vieglprātīgi palaida simtus. Te bija redzama bagātās Rīgas nakts seja — Bebru kalēja dēlam tā bija gluži jauna, un viņš to vēroja ar interesi.

Vai viņam patika pati šī sabiedrība? Nē, viņam pa-

tika kas cits. Ar paplāti staigādams, viņš brīžiem dabūja arī redzēt, kas notika uz estrādes. Tur izrādīja isus vovdeviļus, dziedāja kuplejas un čigānu romances, graciozas dejojotājas virpuļoja kā viegli tauriņi, žonglieri un akrobāti rādīja savu roku un kāju veiklību un klauni platās biksēs un izkrāsotām sejām smidināja publiku asprātīgiem, bet parupjiem jokiem. Mainījās priekšnesumi, mainījās skatuve. Kādas tur nebija visādas dekorācijas: te mežs, te Alpu kalni, te ziedošs dārzs, te dāmas buduārs, kur pa logu ielec slepens mīlētājs, lai pie zvaigznēm un mēness, kas arī parādās logā, apzvērētu savu mīlestību. Kā tur vis tik viegli mainās, kā visu to var uzzīmēt?

Kādu dienu Žanis ieraudzīja estrādei blakus izklātus audeklus, pie kuriem dekorātors patlaban strādāja. Viņš nenocietās, izzagās no virtuves un sekoja katrai dekoratora kustībai. Cik tas bija vienkārši! Sarene apklāj audeklu lieliem krāsu plankumiem, bet raugoties no tālienes, izliekas, ka tu redzi smalki izstrādātu gleznu.

— Vai tu arī gribi pamēģināt? — krāsotājs jautā.

— Gribētos gan...

— Nu, tad pamēģini uzkrāsot te tilta margas!

Žanis mērc sareni vienā, otrā traukā, velk un vēro, kā iznāk.

— Žani, kur tu paliec? Žani, nāc pie traukiem! — no virtuves skan pikta balss un izjauc nupat iesākušos krāsu burvību. Viņš stājās atkal pie trauku vannas, bet tā viņam ir pretīgāka kā jebkad.

Tā bija 1880. gada vasara. Nedēļu priekš Jāņiem notika otrie latviešu dziesmu svētki. Bet — kas Žani laistu uz svētkiem, ja viņš arī mēģinātu atprasities? Taisni svētku laikā restorānā bija vislielākā apgrozība. No visas svētku godības viņš nekā vairāk nedabūja redzēt kā varenos vārtus. Uz darbu skriedams, viņš apmeta likumu līdz Jēkaba laukumam, lai paskatītos, cik krāšņi ar zaļumu vitnēm un karogiem greznota staltā arka. Pa šiem vārtiem ieies arī Lūcija Kalnbērziņa no spodrās jumbista-

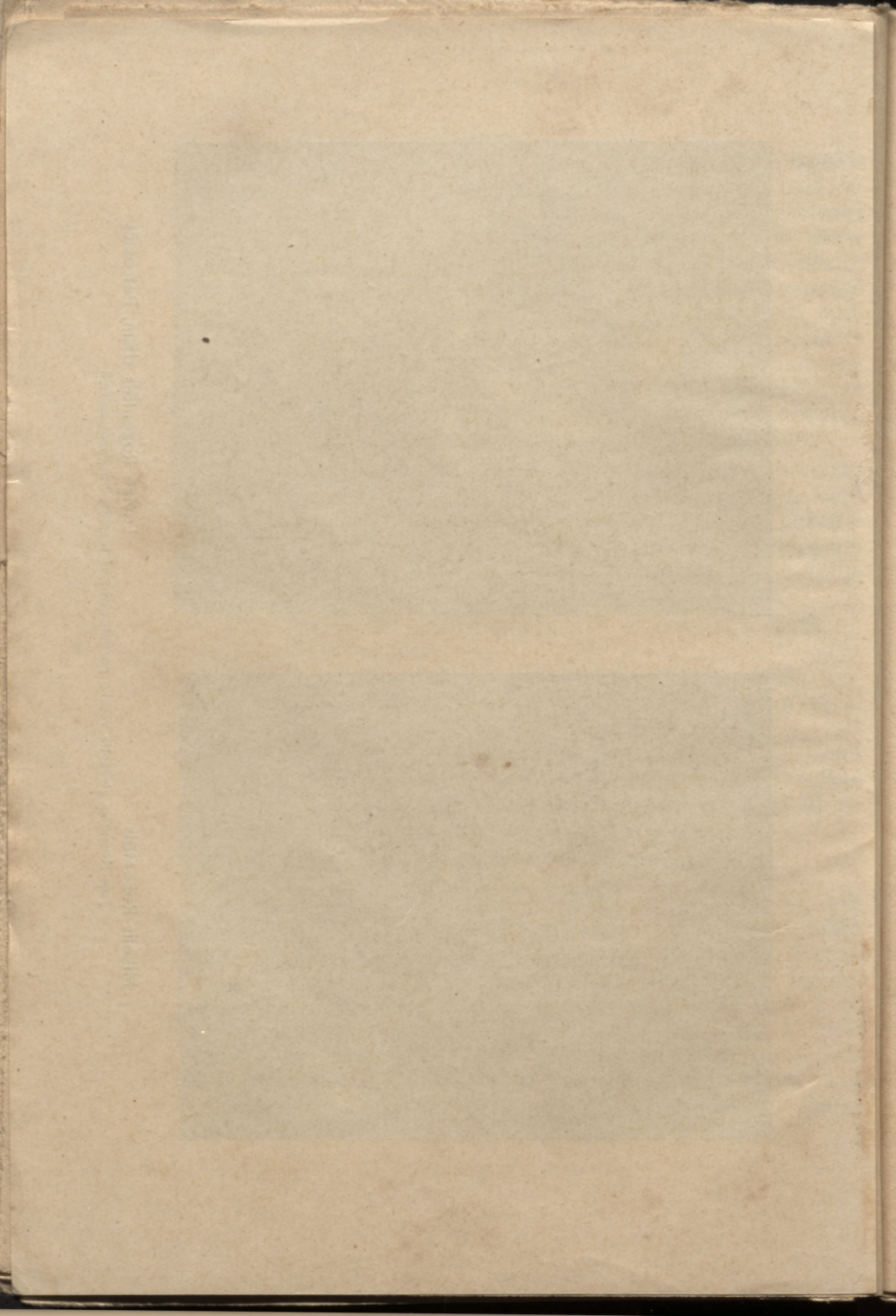
Mikēlis Rozentāls

Jana Rozentāla gleznotie vecāku portreti glabājas Liepājā, Kurzemes muzejā

Lavīze Rozentāls dzim. Petroviča

Jana Rozentāla gleznotie vecāku portreti glabājas Liepājā, Kurzemes muzejā

biņas un dziedās tur ar citiem vienā pulkā. Bet viņš tani laikā mazgās restorānu traukus, tāpat kā katru dienu...

Vasara gāja jau uz beigām. Vācu teātri bija atkal iesākušās izrādes. Kādreiz vēlu vakarā, kad Žanis bija norikots pie viesu apkalpošanas, viņš pamanīja publikā kādu jaunu un skaļu kompāniju. Ko, tur taču bija arī operdziedone Hildegarde Rozenkranca jaunkundze! Jā, patiesi, tā bija viņa. Žanis ierāva galvu plecos un nozuda bufetes telpās. Bet tur, kā par nelaimi, viņš ieskrēja virskelnerim krūtīs.

— Ko tu te slaidies bez darba? — tas uzsauca Žanim. — Še, aiznes torti uz to galdu! — tas norāda taisni uz kompāniju ar dziedātāju.

Žanis nevarēja neiet. Bet — ja nu viņa to pazīst, ja viņa zin par nelaimīgo gadījumu ar korseti?...

Žanis saņēma dūšu, sevišķi cēli paņēma torti uz kreisās plauksts un nesa. Ja pazīs un atcerēsies, lai tad viņa redz, cik viņš tagad veikls zēns!

Bet — vai nu viņš piegrūdās kādam krēslam vai paslīdēja kāja — pats viņš noturējās vēl kājās, bet torte bija čupā uz grīdas...

Viesiem visapkārt bija lieli smiekli, bet Žanis, asaras rīdams, rausa kopā nelaimīgās tortes paliekas. Labi, ka, satupies uz grīdas, viņš neviena neredzēja. Bet likās, ka dzērāju smiekliem cauri šķan arī dziedones dzidrā balss. Apsmiets, iznīcināts...

Vasaras dārza sezona vēl nebija galā, bet Žanim darbs tur nu bija beidzies.

— Brauc vien atpakaļ uz savu Kuldīgu, Rīgā tādi neveikļi nav vajadzīgi! — restorāna pārvaldnieks strupi noteica.

Un kad Rīgas parkos koki rotājās rudens zeltā, Bebru kalēja dēls klīda atkal pa Rīgu, taujādams pēc kādas vietas. Rudens skaistums palika neredzēts, tikai to viņš jūta, ka ielas kļuva arvienu dubļainākas un vēss mitrums sūcās caurajos zābakos.

Beidzot viņu pienēma kādā nelielā pārtikas preču veikalā. Īpašnieks arī bija latvietis, ienācējs no Kurze-

mes. Piecpadsmit gadu laikā no sētaspuīša viņš jau bija ticis par veikalnieku.

Janis viņam iepatikās: tas veikli apkalpoja pircējus, kā mācīts komijs. Arī ātri un pareizi prata rēķināt un labi runāja vāciski. Tāds zēns ir ko vērts! Lai iemanās vēl grāmatvešanā — dienās var iznākt krietns palīgs, varbūt pat — znots.

— Vadzi', Jani! — viņš saka kādu vakaru. — Tu esi vairāk skolots par mani. Man diez' kā neiet ar to grāmatvešanu. Bet apgrozība aug, un bez grāmatām tā lieta vairs neiet. Es tev ierādišu, un tu man varēsi palīdzēt.

Veikala ierakstījumi grāmatās bija pārāk elementāri, un Janis tos noslēpumus izprata no vienas reizes rādījuma. Un tā, pa vakariem, kad aizvēra veikala durvis, viņš sāka sēdēt pie principāla pults, kamēr pats principāls šo to vēl kārtoja veikala plauktos un noliktavā.

Bet ko tad Janis īsti darīja pie grāmatām? Cīparu rindas, rubļu, pudu un mārciņu skaitļi, miltu maisi, ziepju kastes un silķu mucas viņam drīz vien apnika. Un viņš atrada interesantāku vielu. Principāls no kāda židiņa bija nopircis lielu žūksni makulātūras — vecas avizes un žurnālus. Šos papīrus lietoja ietišanai. Janis nu atrada, ka tur ir nevien šīs-tas interesants lasīšanai, bet arī dažādi zīmējumi; uz dažām vāku lapām gadījās pat daudzkrāsaini zīmējumi.

Tā tak bija manta!

Viņš iegādāja dažus krāsainus zīmuļus, sameklēja pelēkā ietinamā papīra loksnes. Un kamēr principāls krāvējās zem pagraba lūkas pa noliktavu, viņš nodevās zīmēšanai, kopēdams interesantākās žurnālu illūstrācijas un laizdams darbā savus krāsainos zīmuļus.

Reiz, kad viņš bija nogrimis kādas skaistules matu sprogu izkrāsošanā, principāls viņam nedzirdot bija uznācis no pagraba un nostājies pie pults.

— Kas tas? — viņš pārsteigts iesaucās. — Ak tad tev tikai blēņas galvā? Un es domāju, ka no tevis iznāks reiz cilvēks!...

Jauņa zīmējums ar skaistules galviņu pazuda taukainajos pirkstos un, pikā saņūrcēts, aizlidoja kaktā.

— Tādi pindzelmaņi man nav vajadzīgi! — principals vēl uzkliedza, aizcirdams biezo kases grāmatu kā nonicinātu svētumu. — Ja tev prāts uz tādām blēnām, ko tad tu meklē manā bodē? Tad jau ej pie mālderā un mālē no rīta līdz vakaram!

Nabaga Janis! Pelēkajā ikdienā viņam negaidot bija pavērusies krāsu burvība, un nu tā atkal sašķīda kā ziepju burbulis...

— Ej pie mālderā! — ausis vēl skanēja ar nicināšanu izkliegtie vārdi.

— Lai mātās par skunstmālderī! — uzausa atmiņā Putras dotais padoms tēva smēdē.

Patiesi! Pie mālderā viņš varbūt vistuvāk tiks krāsu burvībai? Tur nebūs jāzīmē slepus, jo tas būs mācāmais amats.

Jau trešo reizi no vietas padzītais zemnieka dēls uzsāka atkal savus klaidoņus un meklētāja ceļus pa Rīgas ielām, līdz nonāca pie krāsotāju meistara Celēviča un iestājās pie tā par mācekli.

— Brīva koste un rūme! — meistars uzsvēra labvēlīgos noteikumus.

— Bet četri gadi? Vai ātrāk nevar izmācīties? — Janis, iztrūcies par garo mācības laiku, vēl mēģināja kaulēties.

— Nevar. Tā tas noteikts cunftes ruļļos. Un par kārtīgu amatnieku ātrāk arī nevar izmācīties! — meistars stingri noteica, bet tad vēl piemetināja zēnam par apmierinājumu:

— Bet tad tu arī visu pratīsi, pat bīdles varēsi mālēt!

— Īstas bīdles, ko kungi kaļ pie sienām?

— Nu, protams!

Tā Janis Rozentāls kļuva par cunftes meistara mācekli.

CUNFTES AMATS

Četri gaŗi gadi — „pie brīvas kastes un rūmes“.

Ceļēvičs strādāja ar vairākiem zeļļiem un mācekļiem. Pa vasaru jaunbūvēs krāsoja logus, durvis, grīdas, pārkrāsoja arī vecas ēkas, žogus un sarūsējušos skārda jumtus. Rīgā jau tolaik auga mājas kā sēnes pēc lietus, arī Rīgas jūrmalā bagātnieki cēla vasarnīcas rindām vien. Tāpēc krāsotājus rautin rāva uz visām pusēm. Ziemā darbu bija mazāk: šur-tur remontēja kādu dzīvokli, kad kādam jaunam pārim bija uzpošama ligzda. Tad balsināja griestus, tapsēja sienas, pārkrāsoja grīdas. Pa ziemu krāsoja arī izkārtnes daudzajiem Rīgas veikaliem. Zeļļus meistars pa ziemu neturēja, tad palika tikai mācekļi. Četri jaunekļi dzīvoja kopā jumta istabiņā ar vienīgu logu, pa kuŗu bija redzama mēslu kaste pagalma stūrī. Aukstākā laikā logā arvien ziedēja leduspukķes, jo apaļā skārda krāsns vairāk dūmoja nekā sildīja.

Sākumā žanis — meistars lauku puīša vārdu atkal pielāgoja Rīgas gaumei — sareni rokā nedabūja. Tam bija jāberž ķīte, jāķītē grīdas šķirbas, kur glumā un stai-pīgā ķīte lāgā vis negribēja list iekšā. Kad tā cauru die-nu bija pa grīdām rāpots, tad vakarā sāpēja ir ceļgali, ir mugura. Bet jauni kauli jau visu to panes. Vēl nepa-tīkamāka bija veco ēku sienu skrāpēšana. Saulē izbur-bējušā un sasprēgājušā krāsa vietām labi lobījās nost, bet vietām tā turējās tīk sīksti kā saaugusi ar dēļiem. Bet dēļus vajadzēja pataisīt gludus, citādi meistars klie-dza un lamājās. Notirpa kājas, stāvot uz liganajām kāp-nēm, notirpa arī rokas, un atkasītās krāsas smelkne lēca sejā un grauza acis. Tas bija gaužam nepatīkams darbs.

Cik laimīgs bija žani., kad tam pirmo reizi atļāva kāpt uz jumta ar lielu sareni gaŗā kātā. Prieks bija pa-šam, ka rūzganais, plankumainais skārds pārklājās ar vienādu spīdīgi sarkanu segu. Prieks par sauli, kuŗai viņš nu bija tuvāk nekā ielas gājēji tur apakšā. Jautri svilpodams, viņš jutās kā cīrulis padebešos.

Lejā pagalmā kāda kalponīte dauza pār virvi pārmetu grīdsegu un guļamistabas smakas piesūkušos pēļus.

„Viens kungs pa vārtiem iejāja
Un satiek vienu ganu meit'.
Folrī, folrā, folrallalā...”

Žanis dzied, lai meiča dzird un redz viņu uz jumta.

— Vai tu redzi, kā es krāsoju! — viņam gribas tai saukt. — Redzi, meistars man uztic jau sareni! Es vairs neesmu skrāpētājs, bet krāsotājs! Gandrīz tikpat kā zellis, jā, jā!

Un tad žanis sāk iepazīties ar īstu krāsu burvību. Dzeltenajam okeram piejauc zilumu — un iznāk jauks zaļums, ko tik patīkami triept uz logu slēgiem, kuņos izzāgēts caurums sirds izskatā.

Ak, sirds! Arī viņam pašam krūtīs ir sirds, un tā jūt, ka pilsētā ir vasara. Viņam garām kā irbītes aiztek skuķes gaišās puķainās kleitinās, bet aiz žoga ceriņu krūms paceļ savus smaršīgos ziedu čemurus. Ceriņu krāsa — diez' kādas krāsas jāsajauc, lai iznāktu ceriņziedu krāsa? Bet gan jau arī to viņš zinās. Un tad — tad viņš uzgleznos vasaru: ziedošu ceriņkrūmu un smaidošu meiteni puķainā kleitinā zem tā...

Meistars aizsūta žani ar diviem zeļļiem uz jūrmalu. Tur tie paliek vairākas nedēļas, krāso jaunceltu vasarnīcu. Žanis krāso ārpusi bālzaļganā krāsā, bet zeļļi izdaiļo iekšpusi un pēc šablona velk rozetes uz griestiem. Žanis redz, ka tā nemaz nav grūta lieta.

— Es arī gribētu pamēģināt! — viņš nedroši ieminas.

— Ej nu! Tas nav tavs darbs! — zellis augstprātīgi atsaka.

Pusdienas laikā, kamēr zeļļi atlaižas diendusā, viņš pakāpjas un grib izmēģināt roku. Uzliek vienu šablonu — iznāk platas zaļas lapas. Uzliek otru — iznāk ūdenslīlijas zieds. Tad vēl ar roku ieliek dzeltenu krāsu vidū — nudien, tāpat kā zeļļiem.

Ar šablonu — tas nekas! Viņš paņem papes gabalu un mēģina to pašu ūdenslīliju izkrāsot ar roku vien. Tā viņam vēl labāk patīk. Vēl arī zilu ūdeni, dažus zāļu stiebrus — nu ir īsta ūdenslīlija.

Zēlī, ieraudzījuši žaņa slepenos darbus, tikai zobo-
bojas.

— Vai tu re', kāds skunstmālderis atradies! Tad tik ņem savu peķeli uz muguras un staigā pa muižām mālēdams, ko tu te vairs ķēpājies!

Zēlū draudzību žānim neiegūt. Tāpēc vakaros viņš kļīst viens pats gar jūrmalu. Greznī gērbtie un čāligie peldu viesi viņu neinteresē. Viņš staigā savā nodabā, noraugās saules rietā, kad jūra un debesis tik dīvaini maina savas krāsas. Ai, cik daba ir brīnišķa! Kur der visa krāsu māksla, salīdzinot ar saulesrieta krāsu simfoniju! Vai cilvēka roka maz spētu to attēlot?

Meistara krāsu podiņi, šabloni — un daba! Krāsotāja mācekļi ir kļuvīši redzīgi, bet apzinājies arī savas mākas niecīgumu un nespēku daudzveidīgās dabas krāsu burvības priekšā...

Meistars sāk žānim arvien vairāk ko uzticēt no sava amata mākslas. Ziemā viņš dod tam krāsot izkārtņes. Cukurgalvas zilos papīros, zilraibas ziepes, atrotoitus miltu maisus, atvērtas silķu mucas — pārtikas veikāliem. Krievu patvāri ar puķainu tējkannu galā un alusdesu pāri uz balta šķīvja tam blakus — tas tējnicai. Kunga galvu ar kuplu dzeltenu vaigu bārdu un kailu zodu — frizierim. Korsetē iežņāgtu dāmu augstām krūtīm — baltveļas veikāliem. Un tad visā augumā kungu cilindri un kažoku mugurā — Berga bazāra drēbju magazīnai.

Bet meistars pats palielina krāsainas pastkartes ar gulbjiem diķi, vēdzirnavām kalna galā, jātniekiem prūšu mundiešos un peldētājiem mēnesnīcā. Šādas bildes viņš pārdod Rīgas jaunaļiem bagātniekiem — tirgoņiem un rūpnīkiem, kam ir saloni ar magoņkoku mēbelēm, kur arī pie kailajām sienām vajaga uzkārt kaut ko zelta rāmi. Sākumā meistars ļauj tikai žānim noskatīties savā „mākslas darbā“, bet tad ļauj arī pašam mēģināt. Žānis,

bildītes kopēdams, šad-tad kaut ko groza un papildina pēc savas fantazijas. Meistars par tādu patvaļību krata galvu.

— Paraugs un šablons mūsu amatā ir galvenā lieta! — viņš nosaka. — Tā es pats visu mūžu esmu strādājis un to es allaž piekodu arī saviem mācekļiem. — Žanis pretī nerunā, bet viņš jūt, ka roka ir pietiekoši droša, lai lauztu visus šablonus.

Meistars dara arī vēl ko citu: glezno ģimenes pēc fotogrāfijām. Bērziņi un Liepiņi, kas no lauku sētām ienākuši Rīgā laimi meklēt un to tur arī atraduši, tikdami pie veikaliem, mājām, vīnūžiem vai koku plačiem, vēlējās savu ģimetni reprezentāblā lielumā atstāt saviem pēcnācējiem — Birkmaņiem un Lindemaņiem. Daļkrāsotājam iedeva fotogrāfijas, un tas eļļas krāsās tēloja viņu svinīgos dubultzodus un baltās krūtažas.

— Vai tad nav labāk, ja pašus tos kungus nosēdina priekšā un zīmē pēc dabas? — māceklis jautāja meistaram.

— Daži mākslinieki jau tā darot gan! — meistars atteica. — Bet vai tad kungus var apgrūtināt ar tādu sēdēšanu? — Un es tev teikšu: tā arī vieglāk strādāt! — viņš vēl piebilda. — Dzīvu cilvēku līdzību grūtāk panākt, nekā fotogrāfijas līdzību.

Ģimetni gleznošana — tas bija daļkrāsotāja amata augstākais sasniegums. Kad Žanim ceturtais mācības gads gāja uz beigām, arī viņš sāka taisīt bārdaino kungu un tuklo dāmu ģimenes. Šīnī branžā bija izstrādājams arī zeļļa darbs.

— Izvēlies nu sev interesantāku eksmeplāru! — meistars teica Žanim, nolikdams priekšā vairāku ģimetni pasūtītāju fotogrāfijas. Viņš tās pārcilāja, bet atlika visas atpakaļ.

— Es gribētu taisīt — jūsu ģimetni! — viņš teica, raudzīdamies meistara sejā.

— Nu labi, labi! — tas atteica smaidīdams. Tāds priekšlikums viņam zināmā mērā glaimoja.

— Bet man nav nevienas kārtīgas fotografijas, tad būs vai jāiet nonemties...

— Nē, es domāju — bez fotografijas.

— Kā tad tāt?

— Gluži vienkārši: skatīšos uz jums un gleznošu!

— Vai traks? Tad tu gribi būt pārāks par mani?

Meistara sejā pazibēja tā kā izbrīns un skaudība. Brīdi padomājis, viņš tomēr pieņēma priekšlikumu. Nu lai puisis izmēģina roku, lai! Ja izdosies labi, tad vispirms tas būs meistara gods! Lūk, ko viņš var iemācīt: glezno pēc dabas tikpat kā kādā Mīnchenes akadēmijā!

Meistars ietērpās frakā, nosēdās svinīgā pozā, saglau-
da bārdū un sakārtoja zelta pulkstenķēdī uz vēdera. Tā,
nu varēja sākt!

Un Žanis iesāka savu zella darbu tā, kā vēl neviens mācekļis to nebija sācis Celēviča darbnīcā. Kad ogle skicējums bija gatavs, meistars piecēlās, uzmanīgi aplūkoja ar piemiegtu aci katru līniju un apmierināts nokrekškinājās.

— Labi, labi! Rītā turpināsīm!

Kad ģimēne bija gatava un iestiprināta zelta rāmi, Janis Rozentāls to iecēla važona ratos un aizveda uz Mazo gildi, kur notika amatu mācekļu pārbaude un zella nosaukuma piešķiršana. Sanāca amata meistari, slavēja mācekli, bet vēl vairāk viņa meistaru. Darbs bija pieņemts, un eltermanis svinīgā sēdē pasludināja Jaņa Rozentāla uzņemšanu zellu kārtā. Un tad nāca tradicionālā zella kausa tukšošana. Jaunais zellis drebošiem pirkstiem pacēla pie lūpām smago sudraba trauku un izdzēra sausu, kā to prasīja tradīcija.

No tās dienas sākot, meistars un meistara kundze viņu sauca par „jūs“. Pēc vecajām amatnieku parašām, meistariene tanī vakarā lika galdā dzelteno klingerī, un meistars turpat pie omulīgā kafijas galda nolīga jauno zelli uz veselu gadu par septiņiem rubliem nedēļā.

„Brīva koste un rūme“ meistara jūmtistabiņā bija beigusies, nu bija jāsāk — zellot!

VI

LAURI UN MEDAĻA

Janim Rozentālam bija tikai deviņpadsmit gadu, kad viņš bija ticis jau zella godā. Pēc gaŗajiem mācekļa gadiem, kas pagāja pastāvīgā meistara un meistarienes uzraudzībā, viņš tagad jutās kā putns, kas izlaists no sprosta. Viņš noirēja pats sev jumta istabiņu un brīvajā laikā varēja iet, kur grib, un darīt, kas patikas. Meistarīnei vairs nebija jādod atbilde, kur bijis un ko darījis. Vecākie zelli nu runāja ar viņu kā sev līdzīgu, un amata brālības un draudzības nostiprināšanai nācās bieži vien iešmorēt, cik nu mazā peļņa to atļāva. Pēc šādām šmorēm viņš nereti sāka pārdomāt savu stāvokli. Un tādos brīžos viņš bija gaužam nemierā ar sevi.

Kādreizējais ideāls nu bija sasniegts: viņš bija mācīts „skunstmālderis“. Bet kas tad ar to bija iegūts? Četrus gadus līdz apnikumam viņš jau bija krāsojis grīdas, logus, durvis, griestus un izkārtnes un mietpilsoņu ģimenes. Un tagad nu visu mūžu lai atkārtos viens un tas pats? Nē, nē! Viņam gribējās atkal kaut kā jauna.

Svētdienās viņš bieži vien aizgāja uz teātra izrādēm Rīgas latviešu biedrībā. Skatuve kā jauna burvība sāka viņu valdzināt. Un kad rudenī, jaunai sezonai sākoties, varēja pieteikties jauni koristi, viņš gāja turp. Viņš vēl lāgā nesaprata, kas ir korists, kas statist, kas aktieris. Bet likās tā: vajaga tikai tikt uz skatuves dēļiem, tad tāpat kā Celēviča darbnīcā ar laiku no mācekļa tiks par zelli — par aktieri, varbūt arī par dekorātoru, kas lugas darbības dzīvo gleznu ieliek izkrāsoto audeklu rāmī. Par jauno teātra direktoru tikko bija pieņemts ārzemnieks Rōde-Ēbelings, un avizes to gaužām slavēja un pareģoja teātra uzplaukumu viņa vadībā. Kāpēc tad tā slavenā vīra vadībā neuzplaukt arī viņam, sajūsmas pilnajam jauneklīm?

Jani Rozentālu pieņēma korī. Jā, te bija pavisam citāda pasaule nekā mālderzeļļu sabiedrībā. Lūk, Au-

gusts Deglavs, drukns lauku puisis. Esot saimnieka dēls, atstājis tēva mājas un atnācis uz Rīgu par strādnieku koku zāgētavā. Viņš rakstīja arī avīzēs, viņu dēvēja jau par rakstnieku, un viņš sapņoja arī par aktieŗa lauriem. Tanī pat rudenī teātrī bija iestāĳies arī kāds vidrižnieks, Pēteris Ozoliņš. Tas jutās visdrošāk uz skatuves dēļiem, to jau direktors bija ievērojis un sāka tam uzticēt pat lomiņas ar pāris frazēm. Lūk, kā lauku zēni sitās uz augšu! Mālderzellis noņēmās turēt līdzī šādiem censoņiem.

Un tad viņš soprānu grupā pamana kādu tā kā pazīstamu sejiņu. Tā taču — Lūcija Kalnbērziņa, viņa pirmā labvēle! Iet klāt, apsveicināties? Nē, viņš atceras savu pirmo neveiksmi un sakaunas. Bet kad koŗa mēģinājums beidzies, šuvēja pati uzrunā viņu pie izejas.

— Tā liekas, ka mēs esam bijuši kādreiz pazīstami. Vai neatceraties mani?

Jaunais korists nevar liegties, un viņi aiziet kopā runādamies. Šuvēja pa šiem gadiem piebriedusi, izveidojusies gandrīz vai par skaistuli.

— Nu re' cik labi, ka neesiet Rīgā pazuduši! — meiča priecāĳās. — Jūs droši vien esiet izmācījušies par komiju?

— Nē, par daiļkrāsotāju.

— Vai cik jauki! Un bildes ar' protiet mālēt?

— Protu gan! Arī jūs es varētu uzmālēt ar baltām rokām kā klusām dūĳām klēpī...

Nu Janim Rozentālam ir atkal jāuns saturs dzīvei. Uz koŗa mēģinājumiem viņš iet kā uz kādu izredzēto draudzi. Bet kad viņš tuvāk dabū iepazīties ar teātra dzīvi, tad redz, ka šie izredzētie ir — tikai pāriji. Uz aktieŗu ģērbtuves durvīm ir bargs uzraksts: „Koristiem un statistiem ieeja stingri aizliegta.“ Aktieŗi — tikai tie ir īstie izredzētie. Uz koristiem un statistiem tie noraugās ar nicināšanu, kaut arī uz skatuves mēģinājumos un izrādēs tie stāv cits citam blakus. Vieniĳi bufetē, ja koristam ir nauda, tas var justies aktierim līdzīgs. Un

tā notiek, ka bufetē Rozentāls iegūst dažus paziņas, ja arī ne draugus no aktieŗu vidus.

— Sapazīstaties, vārda brāļi! — Deglavs saka, pievezdams Rozentalu klāt kādam aktierim.

Rozentāls-Krūmiņš! — tas saka savu vārdu.

Tas ir stalts un iznesīgs jauneklis. Mācījies dažus gadus Pēterpils mākslas akadēmijā, bet pietrūcis pacietības modeļu zīmēšanā un klasisko kompozīciju atdarināšanā. Tagad viņš ir aktieris, tulko un raksta arī lugas, bet arī zīmēšanu un gleznošanu nav vēl gluži atmetis, taču par atgriešanos uz akadēmiju vairs nedomā.

Kad vārda brāļi beidzot sadzēruši tu-brālību, Rozentāls-Krūmiņš sāk runāt iesīlūšā vaļsirdībā:

— Ak tad tu, brāl, domā te varoņlomās laurus gūt? Veltīgas cerības! Tad tev jāgaida, kamēr apmirst tagadējie varoņi, tādi kā brašais Vārna-Vārtiņš, un kamēr tu pats būsi nosirmojis. No jaunajiem varbūt Duburs un Ozoliņš vienīgie ies uz augšu. Uz mani tu neskaties, es savu dzīvi esmu nopleikojis! Vai man vajadzēja atstāt akadēmiju? Nē, es saku! Bet man trūka gribas spēka un izturības, tā nu pleikošu tālāk. Bet ja tev ir nags uz zīmēšanu un gleznošanu, tad zini: viens Rozentāls akadēmijā bijis un izbījis — otrs lai stājas tā vietā!

Janim Rozentālam iemirdzas acis.

— Bet vai tad tur tik viegli var ietikt?

— Viegli — nē! Bet es tev ieteiktu dažus gadus pamācīties amatniecības skolā, tur Felsko gaužam labi māca zīmēšanu, un tad tev ietikšana akadēmijā garantēta!

Vairākas dienas Rozentāls staigā kā apmulsis. Skatuves varoņa lauri — un akadēmija... Kas vērtīgāks, ko vieglāk sasniegt, ko izvēlēties?

Nejaušs gadījums nāk palīgā viņam izvēlēties. Pavasarī vienas izrādēs atlikums nāk par labu korīstiem, kas citādi nekādu atlīdzību nesāņem. Diriģents sadalījis naudu un liek korīstiem parakstīties par naudas saņemšanu. Un te nu izrādās, ka diriģentam ir savi mīlu-

li, kas saņem četrdesmit — piecdesmit rubļus, kaut arī tie ļoti nekārtīgi apmeklējuši mēģinājumus, kamēr Rozentāls ar Deglavu, kas ne reizi nav iztrūkuši, saņem tikai sešus rubļus.

— Tā ir netaisnība! — Deglavs kliedz un aizskrien pie paša direktora žēloties.

— Das ist nicht meine Sache! — Rōde-Ēbeliņš strupi noraida sūdzētāju atpakaļ pie dirigenta.

Šāda netaisnība abus jaunekļus tā sanikno, ka tie lepnī paziņo dirigentam, ka viņi no saviem sešiem rubļiem atsakās. Ne jau naudas dēļ viņi nākuši dziedāt, bet netaisnais gratifikācijas sadalījums viņus dziļi aizvainojis.

Abi sašutušie dziedoņi nokāp pagrabā un mēģina sarūgtinājumu aizskalot ar alu.

— Nu, vai zini, tad jau manam vārda brālim taisnība! — Rozentāls ieminas. — Ja mēs reiz arī tiktu pie skatuves varoņu lauriem, varbūt arī tos tāpat dalītu kā benefices naudu?

— Piemini manus vārdus! — Deglavs sauc iekaisis. — Es šīto lietu reiz aprakstīšu romānā!

Arī Rozentālu šī vakara piedzīvojumi noveduši pie kāda slēdziena:

— Un piemini manus vārdus! — viņš atbild romānistam, iztukšojis pēdējo glāzi. — Nākamajā rudenī es sāksu lietderīgāk izmantot brīvos vakarus: iestāšos amatniecības skolā. Tu rakstīsi, es zīmēšu. Kas zin — varbūt kādreiz taisīšu bilžainus vākus tavām grāmatām?

Un patiesi, nākamajā rudenī Rozentāls iestājas amatniecības skolā un citīgi zīmē ģipsa modeļus. Tas ir gaužām vienkāršs un garlaicīgs darbs. Katru vakaru viens un tas pats: ģipsā atlietas kājas, rokas un galvas, Venēra, Apollons, Zevs... Bet viņš pats arī jūt, ka šī metode ved pie labas zīmējuma tehnikas un zīmējamā modeļa reljefa izpratnes, kādu lāga Celēvičs nebija pratis viņam iemācīt.

Vaļas brīžos mājās viņš zīmē arī visu ko citu. Zīmulis kļūst arvien paklausīgāks viņa pirkstos, līnijas

arvienu drošākas un skaidrākas. Pamēģina arī ar akvarējiem, bet tie viņam nepatīk. Pastēļi gan. Glezno arī nedzīvo dabu: savu tējas trumuli, mātes adītos dūraiņus, noliek pat savus nošķiebtos zābakus priekšā, ja nav citāda „nedzīvas dabas“ pie rokas. Gadās arī dažs pasūtījums — ģīmetnes pēc fotogrāfijām.

Gribas šad-tad pavingrināties arī dzīva cilvēka tēlošanā. Tā joka pēc uzglezno pāris mālderzeļļus saskrulētām ūsām. Tad atceras, ka pats tā kā solījis reiz uzgleznot Lūciju Kalnbērziņu. Un kādu vakaru viņš ierodas ar krāsu kasti viņas baltajā istabiņā, un uz audekla sāk ziedēt viņas seja ar skumjo smaīdu zem tumšajām skropstām un divas laipnas baltas rokas, kas atdusas klēpī. Kad ģīmetne pabeigta, viņš to uzkaņ turpat pie sienas.

— Cik tad man būs jāmaksā? — meiča kautrīgi jautā.

— Nekas! Bilde piedevām pie toreizējās bonbongu tūtes!

Bet tad viņam iešaujas kas prātā.

— Nē, gluži par velti tomēr nevaru!

— Cik tad jūs prasiet?

— Ļoti maz: es vēl reiz jūs gleznošu, un jums jāiedomājas, ka jūs esiet ģipsā atlieta Venēra!

— Vai Die'! Ģipsā — kā mironis!...

Kad viņš ieskaīdro, lai tā atsedz savus plecus, tā vēl vairāk satrūkstas.

— Apžēlojaties! Kur tad tādu bildi var likt?...

Beidzot modelis ir pierunāts, un Rozentāls glezno savu pirmo pusaktu. Viņš strādā ar lielu prieku, pats lāgā nezinādam, par ko viņam vairāk prieks: par jaunavas ziedošo miesu vai par tās attēlu.

Tā paiet pāris gadu. Felsko ir ļoti apmierināts ar sava skolnieka sekmēm. Pat vairāk: Rozentāls ir viņa labākais skolnieks.

1888. gada pavasarī Felsko savāc savu skolnieku labākos darbus un nosūta uz Pēterpils mākslas akadēmiju.

Un pēc kāda laika Felsko ienāk starodams zīmētavā.

— Janim Rozentālam piespriesta sudraba medaļa!
— viņš paziņo.

Godalgotais jauneklis apreibst no laimes. Lai medaļa kur medaļa — bet nu ir drosme braukt uz Pēterpili!

— Uz Pēterpili! Uz Pēterpili! — tā, liekas, tanī vakarā visi vaļoņi sauc uz ielām, traukdamies garām apreibušajam gājējam.

Pārnācis mājās, viņš iekrīt gultā un visu nakti valstās bez miega.

— Uz Pēterpili! Uz Pēterpili! — vēl arvienu zvana ausis. — Bet — ar ko tu tur brauksi? — viņš domā. Mālderzellis nekā nav varējis iekrāt, pabalsts ne no kurienes nav gaidāms. Kaut droša ceļa nauda būtu kabatā! Jaunas drēbes arī vajadzīgas!

Bet jaunekļiem dažreiz pietiek ar cerībām, kas kā putna spārniem nes tos kalniem un jūrām pāri.

Uz vasaras peļņu cerēdams, Janis Rozentāls jau nākamajās dienās dodas pie drēbnieka pasūtīt uzvalku. Vārds pa vārdam — un drēbniekmeistars dabū zināt, kādā ceļā jauneklis grib doties, ko tas jau prot un ko vēl grib mācīties.

— Tad taisiet manu bildi, un jums būs uzvalks un ceļanauda rokā!

Tik izdevīgu līgumu Rozentāls nebija gaidījis. Ar prieku, it kā kādu skaistuli gleznodams, viņš lika savai otei mīlināties ap drēbniekmeistara bārdu un prāvo degunu. Tik lielu honorāru viņš saņēma pirmo reizi mūžā, tad bija vērts strādāt!

— Ko, par vienu bildi šitik smalks uzvalks un vēl divdesmit divi rubļi? — māte brīnījās, kad dēls ieradās Bebroš atvadīties.

— Tad jau gan ir vērts par skunstmālderu mācīties!
— priecājās arī tēvs.

Bet brālis Ansis, kam Kaplūžu smēdē diez kā nav veicies un pēc tam pabijis par kalēju dažās muižās, arī

sāk sapņot par Rīgu: iestāšoties fabrikā par atslēdznieku, tak vairāk pelnīšot. Ja viens brālis Rīgā tā ticis uz augšu, kāpēc arī otram lai nelaimētos?

Kad Kurzemes rudzu lauki bija jau nopļauti un iesāka dūkt kuļmašinas, Bebru kalējs jūdza ilksis no saimnieka izrunātu zirgu, lai aizvestu dēlu līdz Vecaucei. No turienes vilciens aiznesīs viņu tālajā ceļā.

— Še, dēls, vēl trīs rubļi arī no manas puses, vairāk nav! — viņš teica, gumzīdams sarepējušos pirkstos zaļgano naudas zīmi. Ja varēšu — palīdzēšu, bet cerēt vis daudz neceri!

Dēlam saskrēja asaras acīs. Ņemt — neņemt? Tēvs varbūt atdeva pēdējo kapeiku, un tam nebūs pat ko tabaku nopirkt. Bet nevarēja arī apvainot devēju. Viņš paņēma un rūpīgi noglabāja makā tēva naudu. To viņš taupīs visnebaltākai dienai.

— Par mani vairs nebēdā! — viņš teica, apkampis tēva salikušo stāvu. — Esmu jau iemācījies sisties uz priekšu saviem spēkiem. Gan jau sitīšos arī tālak!

Nakts melnumā parādījās divas ugunīgas acis. Tur tuvojās pasaku pūķis, lai zemnieka dēlu aizvestu uz Daiļes templi.

VII

„RŪĶI“.

Kad 1888. gada rudenī Janis Rozentāls iestājās Pēterpils mākslas akadēmijā, viņam bija divdesmit trešais gads. Akadēmijā viņš atrada priekšā vairākus latviešus, kas tur bija mācījušies jau dažus gadus. Jau gadus piecus tur bija mācījies mazzalacietis Ādams Alksnis. Tur jau priekšā bija arī augšzemnieks Stanislavs Birnbaums. Trīs gadus pirms Rozentāla akadēmijā bija iestājies Artūrs Bāumanis: slavenā Rīgas architekta dēls, bet tas gan vairāk dzēra nekā strādāja, tērēdams bagātā tēva naudu. Tas bija savāds „tautietis“: latviski runāt viņš neprata, tomēr turējās pie latviešiem un

zīmēja galvenām kārtām latviešu vēstures un mītoloģijas skatus.

Reizē ar Rozentālu akadēmijā iestājās burtniecietis Pēteris Balodis, kas bija kādu gadu par viņu jaunāks. Tas bija Rīgā beidzis ģimnaziju, kāpēc izglītības ziņā bija pārāks par „mälderzelli“. Pēc izturētiem pārbaudījumiem zīmēšanā Balodi uzņēma par pilntiesīgu studentu, turpretī Rozentālu, kam nebija vidusskolas izglītības, tikai par brīvklausītāju.

Nelūkojoties uz to, abu jaunekļu starpā nodibinājās cieša draudzība. Abi bija vienādi tukšinieki, un taisni tāpēc abi nolēma turēties kopā. Par septiņiem rubļiem mēnesī noīrēja istabiņu „ar tēju“ un uzsāka savas gaitas uz stalto mākslas templi Vasiļa salā, Ņevas krastā. Pusdienas ieturēja barona Dervisa ēdienmājā, kas bija ierīkota trūcīgo studentu vajadzībām. Tur varēja dabūt triju katēgoriju pusdienas; par divdesmit, desmit un sešām kapeikām. Pēdējā katēgorija sastāvēja tikai no bļodiņas zupas, bet abiem jaunajiem entūziastiem ar to pietika, jo sagrieza maize stāvēja uz galda lielos šķīvjos, un to varēja piekost klāt, cik lien.

Bet arī tik taupīgai un pieticīgai dzīvei nauda tomēr bija vajadzīga. Ko papīra bloki, zīmuļi, krāsas un au-dekli vien nemaksāja? Vajadzēja kaut kā sākt pelnīt, jo no mājām ne viens, ne otrs nekādu pabalstu nevarēja gaidīt. Vecākie studenti dabūja dažādus pasūtījumus, gleznoja portretus, pārdeva dažas gleznas — jaunajiem iesācējiem tas bija tālas nākotnes sapnis. Abi seškapeiku pusdienas ēdēji strādāja katru darbu, ko viņi prata, bet sevišķi laimīgi bija, kad dabūja kaut ko savam arodam piemērotu: zīmēja veikaliem reklāmas vai taisīja „bildītes“, palielinot pastkartes, ko pārdeva rakstāmlietu veikalos. Uz Lieldienām viņi dabūja sevišķi labu pasūtījumu: izkrāsot olas. Tad rāvās caurām naktīm, kamēr izraibināja pieci simti olu! Piecas kapeikas par gabalu — tur par abiem iznāca divdesmit pieci rubļi, un tas bija vesels kapitāls, kas gaužam labi noderēja viņu nabadzības un bada budžeta sabalansēšanai.

Latviešu jaunekļu skaits akadēmijā ar katru gadu vairojās, nāca klāt jauni un spēcīgi talanti. Gadu vēlāk pēc Rozentāla akadēmijā iestājās jelgavnieks Jānis Valters, bet vēl pēc viena gada — zaubietis un Piebalgas hernhūtiešu pēctecis Vilhelms Purvītis. Garīgais sprai-gums auga, bet kabatas visiem bija tukšas. Par vienīgo bagātnieku viņu starpā skaitījās gados jaunākais Jēkabs Belzens; tā tēvs bijis agrāk Iekškrievijā par muižas pa-vāru, vēlāk par lielas muižas rentnieku. Tagad Belzena tēvam Pēterpilī piederēja savs nams, un tāpēc dēlu dēvēja par miljonāru.

Vēlāk kādu laiku Rozentāls dzīvoja Vasiļa salā, jumt-istabīnā, kopā ar rīdzinieku Borchertu, pēc dzimuma vācieti, kas arī mācījās akadēmijā. Bet visauglīgāka bija viņa kopdzīve ar Alksni un Valteru; viņi visi trīs kopā noīrēja Dārzu ielā Nr. 49 kādu fotografa darbnīcu (ie-pretim kņaza Jusūpova dārzam). Tur nu bija gaismas ziņā labi noderīgs ateljē, bet ziemas salā tur nereti nā-cās zobus klabināt, jo skārda ikrāsniņu varēja sakarsēt gluži sarkanu, ir tad tā nevarēja izturēt cīņu ar salu aiz lielajiem logiem. Bet jaunajiem māksliniekiem netrūka savas uguns, un te dzima lieli nodomi un plāni.

Alksnis kā vecākais bija jaunāko bohēmiešu garīgais tēvs. Tas bija lielisks zīmētājs, bet vēl jo labāks māks-las teorētiķis. Cītīgi sekodams ārzemju mākslas žurnālu rakstiem, viņš labi pārzināja visus jaunos Vakareiropas virzienus, un Mūtera mākslas vēsturi, kā smējās, zināja no galvas. Būdams liels ideālists un entūziasts, viņš mu-dināja jaunākos uz cītīgu darbu un biedināja no viegl-prātīgas bohēmas tikumiem, kādi stiprā mērā bija ievie-sušies krievu jaunatnē. Arī rīdzinieks Baumanis noderē-ja par brīdinājumu, kā var nodzert lielu talantu.

Dārzu ielas „komūnā“ bieži mēdza sapulcēties nevien akadēmijas latvieši, bet arī barona Štiglica mākslas skolas tautieši: Lībergs, Zariņš, Jaunkalniņš, Lapiņš, no jaunā-kajiem Madernieks, Gailītis, Šķilters, Grīnbergs-Zaļkalns, Zīvarts, Ramlavs. Šad-tad arī iedzēra, bet — nežūpoja. Lielākai iedzeršanai jau nebija arī naudas. Tāpēc neva-

rēja arī turēt līdzī bagātajiem krievu bohēmiešiem, kas bija gaužam draudzīgi un sirsnīgi, bet mēdza uzdzīvot dārgajā restorānā „Pie zelta enkuŗa“.

— Mūsu tēvi ir zemes rūķi, mēs — tādi pat rūķi mākslas lidumā! — teica Alksnis, kas brīžam mēdza ļoti svinīgi runāt. — Mēs mācāmies pie krievu profesoriem, bet kas tad mēs paši būsim? Vai arvienu tikai akadēmisko bībeles un vēstures sižetu atgremotāji? Divi lieli mākslinieki, Hūns un Feders, gan nākuši no latviešu sētām, bet latviešiem viņi ir zuduši, latviešu mākslu viņi nav radijuši. Latviešu literatūra jau top, vai tad nav laiks radīt arī latviešu mākslu? Ar Baumaņa mītoloģijām un teikām vien nekur tālu netiksim. Mums jāpiegriežas dzīves īstenībai, tāpat kā to darījuši Kaudzīši, Apsīšu Jēkabs, Blaumanis... Jātēlo Latvijas daba, jārāda latviešu zemnieks viņa patiesā sejā. Tad, man šķiet, jau rastos latviska māksla, un mēs paši nebūtu pazuduši dēļ savai tautai. Kas ir, rūķi, vai mēs to varam?

— Varam! Varam! — atsaucās akadēmisti un „štiglicēni“.

— Mans zīmulis neko tik labprāt neveido kā mūsu lauku tēvus! — Alksnis turpināja.

— Man nekas tik labi nepadodas kā Latvijas birzis pavasara atmodā! — teica Vilhelms Purvītis.

— Senajās latviešu pūra lādēs slēpjas visbrīnīgākā kā ornāmentika! — ieminējās Richards Zariņš.

— Bet vai ziniet, ko es darīšu? — iesaucās Janis Rozentāls. — Par spīti visām akadēmijas tradīcijām, es savam diploma darbam gatavošu lielu žanra gleznu, kur būs tikai manas dzimtenes tipi — tādi, kādus redz pie baznīcas, kapsētā, tirgū, krogā. Ņemšu savu tēvu un māti. Ai, manā dzimtenē ir lieliski tipi! Kad jūs redzētu Putras saimnieku, tas vien ir ko vērts! Lai tad latviešu tēvi un mātes stājas akadēmijas vareno priekšā!

— Bravo! Bravo! — sauca citi jaunradāmās latviešu mākslas rūķi.

Nu bija dots zvērasts tālajai dzimtenei un tās nākotnes mākslai.

„Rūķi“ — tas bija nozīmīgs vārds. Dārzu ielas „komūna“ ar skārda krāsniņu vidū bija rūķu ala. Tur bija dzimis tā kā nelegāls entūziastu pulciņš, tā kā biedrība — pagaidām gan bez kādas rakstītas satversmes. Bet sava autoritāte tai tomēr bija — Ādams Alksnis. Zem viņa kuplajām dzeltenajām ūsām allaž rotaļājās omulīgs smaids, bet viņa diženais stāvs bija neapsīkstošas enerģijas pilns, un viņam bija īsta rūķu virsaiša galva ar nopietnām un lielām domām gaišajā pierē. Tādas lietas kā statūti un protokolu grāmata radās labi vēlāk.

Tā Alkšņa-Rozentāla-Valtera triumvirāta mitekļis kļuva par topošās latviešu mākslas centru. Gleznotājiem piebiedrojās vēl mūziķi. Jāzeps Vītols, kas ne visai labi prata latviski, cītīgi mācījās savas tautas valodu, lai savai skaņu mūzai atvērtu latviešu daļu avotus, un rakstīja pirmo lielāko latvisko kompozīciju — Līgo svētkus orķestrim. Rūķu pulciņā iestājās arī jaunākie konservātoristi: Milītis, Jozuuss, Pāvuls Jurjāns. Arī Valters bija tāds puse mūziķis, vijole viņam klausīja gandrīz tikpat labi kā paleta. Un kad Rozentāls bija mūziķu vidū, tad arī viņš neklusēja. Viņš taču bija dziedājis korī — un pacēla savu balsi ar samtaino tembru. „Pūt, vējiņi, dzen laiviņu“ — un dziesma aiznesa jaunekļu sirdis uz tālo Kurzemi...

— Tu kā aktieris varētu patēlot mums kaut ko dramatisku! — Valters ieminas Rozentālam.

— Mierā! Citādi parādīšu tev ko traģisku! — Rozentāls īgni atcērt.

Par visu ko viņš ļauj pazoboties, tikai to negrib, ka zobgalīgi piemin viņa aktiera gaitas.

Bet — tas tomēr ir tikai joks. Triumvirāts sadzīvo ļoti draudzīgi. Rudenī atvesto sviesta spaiņišu un ievārījumu podiņu tukšošanā viņi jūtas kā īsti komūnāri, arī naudas lietās viņiem ir tikpat kā kopīgs maks. Vēl vairāk: viņiem visiem trīm kopā ir viens modelis. Tā ir kāda francūziete, kas valdzina jauno māslinieku skatus nevien ar savu skaistumu, bet arī garīgā attīstībā un izglītībā tā ir savu tēlotāju cienīga. Visos mākslas jau-

tājumos viņa var runāt tiem līdzī, bet literatūrā viņai daudz plašākas zināšanas nekā latviešu jaunekļiem. — Alksnis ar savu zīmuli sajūsmā darina viņas aktus, Rozentāls glezno viņu vairākās variācijās. Bet Valters ieķēries viņā līdz ausīm un apskauž Alksni un Rozentālu, ar kuriem viņam aktā grūti sacensties.

— Ja reiz triumvirāts juks, tad komūnālā modeļa dēļ! — mēļo rūķi.

Bet triumvirāta saites bija pārāk ciešas, lai tāpēc sanāktu naidā. Tas galu galā bija tikai mākslinieka acu aistētisks prieks, un kur valda prieks, tur naidam nav vietas.

Tas bija laikmets, kad Vakareiropas vēji kļuva arvien jūtāmāki krievu mākslā un sāka šķobīt akadēmijas tradīcijas. Redzamākie mācības spēki akadēmijā toreiz bija: Vladimirs Makovskis, Šiškins, Semiradskis, Kuindži, Matē. Speciālizācijas īpašās meistarklasēs tad vēl nebija. Rozentālam vistuvāks bija žanrs, bet Makovskis kā skolotājs viņu neapmierināja. Makovska. ubagu un kļaidoņu tipi, ar kuriem tas domājās tēlojam dzīves drāmatismu un cilvēces sāpes, bija neīsti, nepārliecinoši.

— Tas ir sentimentālisms bez īsta sentimenta! — Rozentāls sprieda par savu skolotāju. — Tā dzīvi tēlot nevar, tā ir salkanība

Arī zīmējumā un izgludinātajos otes vilcienos viņš sava skolotāja darbos redzēja novecojušos šablonu. Tad jau labāk tieši pie vecmeistariem! Un Rozentāls cītīgi sēdēja Ermitāžā, kopēdams krietnus paraugus. Patika viņam arī uzlecošā zvaigzne — kazāka dēls Ilja Repins, kas zīmējumā un krāsās parādīja lielu temperamentu. Tas beidzot nāca arī akadēmijā par mācības spēku un atbalstīja jaunu ceļu meklētājus. Arī peizažists Kuindži, kas sāka piesavināties franču impresionistu principus, Rozentālu labvēlīgi ietekmēja un mācīja viņu skatīt dabas ainavas spilgtākās krāsās un dzidrākā gaismā. Vēlāk jo sevišķi dziļu iespaidu uz Rozentālu atstāja somu

māksla, ko viņš pirmo reizi mācījās pazīt Djāgīļeva organizētajā krievu un somu mākslinieku kopīgajā izstādē.

— Lūk, tā mums jātēlo Latvijas daba un latvieši — viņš priecīgi izsaucās, raudzīdamies Ēdelfelda audeklos: — Droši un spēcīgi, bez salkanības! Tuvāk pie dabas, pie pašu zemes un ļaudīm — tā mēs radīsim patiesi jaunu mākslu — savas tautas mākslu!

Un gadījās, ka viens-otrs mākslas mecenāts, kas jaunus talantus mēdza apmeklēt mājās, lai iegūtu viņu darbus, kamēr tie vēl lēti, sāka iegriezties arī pie latviešu „rūķiem“. Tā uz Dārzu ielu Nr. 49. sāka nākt kāds vice-admirālis, kas vadīja karakuģu būvi, bet jūsmoja arī par mākslu. Tas nekad nenāca bez labas markas koņjaka pudeles un reti kad aizgāja, nenopircis kādu glezniņu. Bet kā tas kaulējās!

Rozentāls tad prata uzstāties. Viņš turējās pie angļu sakāmvārda: „Ja tev slikti klājas, — uzvelc savas labākās drēbes!“ Viņam gan patiesībā vairāk par vienu uzvalku nebija, bet to viņš prata turēt allaž tīru, kaut arī tas bija apvalkāts, tomēr arvienu pieklājīgs. Ja arī vēders bija tukšs, ārienei nevajadzēja izrādīt, ka makā nekas vairs neskan. Sak', neesmu jau spiests nekā pārdot, lai glezna paliek pie sienas, ja jums par dārgu.

Vispār, latviešu „rūķi“ stipri atšķīrās no saviem krievu biedriem. Kamēr krievi staigāja gaŗiem matiem, lielās platmalēs un nošķiebtiem papēžiem, latviešiem bija nevainojama garderobe un galvā — modē nākušais „katliņš“. Tā viņi ne mazākā mērā neatgādināja māksliniekus — romantiķu tipu. Un viņi arī nebija nekādi romantiķi, bet lietišķi un darbīgi rūķi.

— Visām tautām ir sava māksla, tikai latviešiem vēl nav! — teica Rozentāls, ņemdams paleti rokā, lai iesāktu kādu jaunu studiju. — Bet tā būs, draugi, būs! Tikai no sapņiem un fantazijas vien nekas nerodas. Rūķiem tā jāsarūķē!

Un ote sāka strādāt, meklējot jaunas krāsu gammas.

VIII

„SUŅU DIENAS“

Dies caniculares — jaukākais vasaras laiks, kad nak-tīs debess jomā mirdz „suņa zvaigzne“ — Siriuss. Jau senajā Grieķijā un Romā „suņa dienas“ bija vaļas laiks, kad filozofi pārtrauca mācības savās skolās, un tāpat vēl šobrīd tas ir vaļas laiks kā augstskolu studentiem, tā pa-gastskolniekiem. Bet ja kas vaļas laiku nevar pavadīt atpūtā, kas tanī laikā spiests sev pelnīt dienišķo maizi, tas ir nepaceļ savas acis uz mirdzošo „suni“ debesis: to tad sagaida vēl lielākas grūtības nekā gaļajā ziemā mā-coties — tam sākas īstas „suņu dienas“.

Arī Janis Rozentāls vasarā nevarēja sapņot par zvaigznēm. Vasara, kā likās, bija laimīgi ierīkota tam nolūkam, lai šo-to nopelnītu ziemas iztikai. Pirmajās vasarās, atgriezies dzimtenē, viņš nodarbojās turpat Sal-dus apkārtnē ar ģimetņu gleznošanu. Vispirms uzglez-noja savu tēvu un māti, brāli Ansi, Bebru saimnieku. Tas bija kas jauns: „skunstmālderis“ prot „noņemt“ tā-pat kā fotogrāfs!

— Uz mata tēvs un māte! — dažs uzlielīja Bebru ka-lēja dēla prasmi.

— Vēl labāk, nekā fotogrāfs! — sprieda vēl cits. — Fotogrāfs neizmālē krāsās, šim iznāk tikpat kā dzīvs!

Un tad dažs arī nedzīvu lika viņam taisīt par dzīvu. Kādam kaimiņu saimniekam nomirusi meitene. Fotogrāfs gan uzņēmis līķīti zārkā, bet māte nu grib no mirušās meitiņas paturēt piemiņai „mālētu bildi“. Viņa dodas uz Bebriem ar mirušās meitenes fotografiju un lūdz to uz-mālēt „kā dzīvu“.

— To gan nevarēšu! — Rozentāls saka, aplūkodams fotografiju. — Sejiņa tur slikti saskatāma.

— Abet uz mata bija pēc manis! — māte neatlaižas. — Taisiet tādu — pēc manis, tad jau būs!

Beidzot Rozentāls arī apņemas un glezno neredzamās meitenes ģimetni „uz mata pēc mātes“.

Kad ģīmetne gatava, māte domīgi groza galvu.

— Pēc manis nu gan ir, bet izskatās vecāka par manu Madžīņu...

Ar dzīvo cilvēku portretēšanu gāja daudz labāk, visi bija apmierināti ar savu attēlu. Tā, par trīs rubļiem gabalā, Rozentāls padarīja nemirstīgu dažu labu Saldus apkārtnes saimnieku. Gadījās arī viena-otra paglīta saimniekmeita, ko viņš portretēja par to pašu maksu.

— Kas ir, ņņem mani ar'! — piedāvājās arī Putra.
— Vai es neteicu, ka no tevis iznāks labs skunstmālderis?

Jaunais mākslinieks atceras gan — ir Putras ratus tēva smēditē, ir Putras vārdus toreiz bērņībā. Tāpēc viņš arī Putru glezno ar sevišķu prieku un patiku. Lai tuklā seja iznāktu vēl sevišķi brammanīga, viņš iesprauž raženajam saimniekam mutē papirosu. Papiross un nevis parastā zemnieku garā pīpe — tā ir īpaša pazīme, kas Putru dara līdzīgu skrīverim, muižkungam un citiem dižmaņiem.

Tā staigādams no mājas uz māju, Rozentāls strādā nevien naudu pelnīdams, bet arī tipus studēdams. Bez trīsrublu portretiem, kas paliek katrās mājās, arī viņam pašam rodas tipu studiju krājums, kas noderēs lielākām žanra kompozīcijām. Arī dabas ainu etīdes viņš pa vasaru uzmet diezgan lielā skaitā. Būs rudenī profesoriem ko parādīt — lai redz, ka arī „suņu dienās“ nav slinkots.

Dažus gadus vēlāk Rozentāls pa vasarām kā portretists sāka jau labāk pelnīt, dabūdams darbu bagātnieku ģimenēs.

Baltijas vāciešiem bija savi mākslinieki, bet tik laba portretista kā Rozentāls nebija neviena. Tāpēc arī dažs labs muižnieks, kas gribēja savu attēlu pievienot dižciltīgo senču galerijai, aicināja pie sevis Rozentālu un uzticēja svarīgo uzdevumu zemnieka dēla rokai. Muižās, protams, bija jāstrādā daudz nopietnāk nekā zemnieku sētās — te bija citas prasības, bet arī cita cena. Par daža muižnieka portretu prāvākā formatā viņš saņēma pat simts rubļus. Izbraukāja divas-trīs muižas vienā vasarā, un tad ziemā bija, no kā dzīvot.

Tikai Saldus tuvākās apkārtnes muižās Rozentālam vēl nav nekādas cenas. Striķu muižas barons Bērs apkārtņē izdaudzīnāts par labsirdīgu un izpalīdzīgu kungu. Rozentālam kā Saldus kroņa pagasta cilvēkam ar Striķu muižu vēl nav bijušas nekādas darīšanas. Kādu dienu viņš aiziet turp, lai piedāvātu arī Bēram savus pakalpojumus. Ja Striķos iznāktu darbs — būtu tikpat kā mājās.

— Studēšanai neesmu devis pabalsta nevienam sava pagasta cilvēkam, kā lai es pabalstu jūs — kroņinieku? — barons noraida jaunā mākslinieka priekšlikumu.

— Es jau arī no jums pabalstu neprasu, gribēju tikai savu darbu piedāvāt...

— Nav vajadzīgs! — barons pārtrauc Rozentālu. Viņam brīnums par tādu pārdrošību: zemnieka dēls iedomājies gleznot baronu!...

— Suņu dienas! Pavisam sliktas suņu dienas! — Rozentāls nosaka pie sevis, atstādams augstprātīgā kunga muižu.

IX

DZIMTENE

1892. gada vasaru Rozentāls pavada Narvā, gleznodams lielās linu austuves direktora Donāta kundzes portretu. Viņš dzīvo bagātnieku namā, ir labi paēdis, un tomēr ļoti nemierā ar tādu algādža stāvokli. Tā arī ir pirmā vasara, kad viņš nemaz nepārbrauc dzimtenē. Būdam nemierā ar dzīvi fabrikanta namā, ilgodamies pēc dzimtenes un kurzemnieku putras, viņš uzraksta garāku vēstuli savam brālēnam Martam Rozentālam, Saldus drēbniekam un dilletantu trupas aktierim. Svešo dzīves apstākļu novērojumi, ilgas pēc Kurzemes un asprātības, kas izbārstītas šīs vēstules rindās, rāda, kā jaunajam māksliniekam dažkārt klājies „suņu dienās” un kādas visādas pārdomas nodarbinājušas viņa smadzenes.

Narvā, 12. jūnijā 1892.

Miļo Marču.

Ar nāvi sirdī sēžu jau 2 dienas istabā un ilgojos pēc viena vienīga silta saules stariņa. Sēžu jau gandrīz 2 nedēļas šeit Narvā un vēlos, kaut tā būtu peklē un kaut arī es tur būtu, tur taču mazākais būtu silti.

Vai Tu pazīsti Narvu? Nu, tā ir 4½ stundu braukumā pa dzelzceļu no Pēterburgas, pie Narovas upes uz igauņu robežām. Tā ir drusku lielāka par Kuldīgu.

Es te gleznoju šejienes lielās linu manufaktūras direktora Donāta kundzi, kādu anglieti, kuŗai ir 7 meitas, visas mazas smukas anglietes, kas kolorīta ziņā ar vaŗavīksni līdzināmas, jo viņu matiem iziet cauri visas krāsu skaņas, sākot no ugunssarkanām, kastaņu brūnām un gaiši dzeltenām līdz kraukļa melnām, un pie tam, katrai attiecīgs ģimītis. Tās vēl ir vienīgās, kas mani drusku samierina ar likteni, citādi man šejiene nav pa prātam.

Donāta kungs ir lāga vīrs, tikai pavisam citādiem dzīves uzskatiem nekā es, tāpat viņa kundze. Viņi ir materiālisti vārda pilnā nozīmē, pilnīgi pretstati maniem uzskatiem un audzināšanai, no mākslinieciskās pasaules aplūkošanas un jūtām ne jēgas, bet tomēr (ērmoti!) ļoti izglītoti cilvēki. Un kaut viņi nezin cik daudzreiz sacītu „jūtaties kā mājās“ vai „rīkojaties kā mājās“, tad taču mēs nevaram nekad iesilt, mēs paliekam iekšķīgi sveši un nevaram tuvināties.

D. famīlija, izņemot viņu pašu, dzīvo pa vasaru jūrmalā pie Narovas grīvas, Hungerburgas peldu vietā, 13 verstis no Narvas. Satiksme ir viegla, jo D. kungam ir pašam savs tvaikonītis, un mēs katru sestdienas vakaru un dažreiz arī pa darbdienām izbraucam tur ārā. Bet es tikpat arī nekā nevaru

strādāt, jo laiks ir auksts un lietains, tā kā jākurina krāsnis.

Narva pati stāv diezgan jaukā vietā, uz upes krasta, un tai ir ļoti gleznains izskats. Labi uzturējušies cietokšņi no Jāņa Briesmīgā un Kārļa XII. laikiem, daudz vecu māju un baznīcu. Bet visinteresantākā ir modernā līnu fabrika pie Narovas lielā ūdenskrituma, kas to dzen. To dibinājis barons Štiglics, tagad tā pieder akcijbiedrībai un aizņem veselu pilsētas daļu ar kādiem 3000 strādniekiem, un Donāta kungs ir tas karalis pār šo ļaužu pūli. Viņš mani izvadāja pa šīs modernās elles telpām, un es varu teikt, ka nekā līdzīga nebiju varējis iedomāties. Te šinī valstībā īsti var redzēt naudas varu un spēku. Šinī peklē, kur ausis aizkrīt aiz klabēšanas, šņākšanas un dārdēšanas, dūmos un putekļos vārgst tūkstošiem cilvēku.

Tā ir modernā verdzība!

Es ilgojos tikt projām no šejienes atmosfairas. Uz katra soļa es manu, ka šeit nepiederu, tā ir sveša manai sirdij, ar kuŗu tā ne mūžam neiedraudzēsies. Tas ir sāpīgi un garlaicīgi kopā, jo vairāk tāpēc, ka esmu piekūsis no ziemas un galīgi nerviem slīms. Es ilgojos pēc kāda kollēgas, vai mazākais pēc kāda cilvēka, ar ko varētu par mākslu runāt, kas to saprot un sajūt. „Kēniņa valstību par vienu cilvēku!...“ Esmu tik piekūsis, esmu tik novārdzis kā bērns, kas cauru dienu noskraidījis. Es vēlētos būt mājā vai brīvā Dieva dabā, gulēt zaļā zālē un lūkoties debesīs: ar vārdu sakot — nobraucīt visu civilizāciju un īsti pa čigāniski izsutināties.

Ai, kā ilgojos pēc tevis, mīlā tēvija, un pēc jums, brāļi latvieši!

Jā, mīlā tēvija, es ilgojos pēc tevis; un lai gan tumsa lodā pa tavām lejām un tavu iemītnieku galvām un lai gan tu esi piekŗauta ar sliktiem rakstiem, romāniem, lūgelēm un visādiem dzejas zvārguļiem, lai gan visādi Alunāni tevī balagānus kul-

tivē un tevi ar samazgām svaida un ģāro, lai gan mulķības, aizspriedumi un skaudība tevī raženi aug — tad taču iekšķīgi tu esi laba un nesamaitāta. Tu audzē miežus, tu raudzē skābo putru, un pēc tevis, tu skābā putra, tu latviešu sirds, pēc tevis ilgojas mana dvēsele.

Esi sveicināta, tu skābā latviešu sirds! Cik jauki tu laisties savā koka spainī, cik balta tu esi, un kas par brangiem kunkuļiem, tik balti un pienīgi! Un putraimi — jā, kunkuļi un putraimi ir tās sators. Cits viss ir sūkalas — ūdens!

Ak, jūs latviešu mīlie tuntuliši, cik uzpūtušies jūs esiet! Un kāpēc arī nē? Jums uz to pilnīga tiesība. Jūs esiet tie vīri, kam tie nopelni, jo vienīgi jūs dodiet putrai īsto garšu un rūgumu. Kas būtu putra bez jums?

Ak, tu latviešu putra, tu tik esi īstā izredzētā putra! Cik neievērojama no ārienes, pelēkā koka mundierīnā, bet paraugies iekšā! Lūdzu — īsti latviešu piena tuntuli! Izstreb blodeli — tev vēders ir diezgan piebriedis, tā kā tev pat vācu rakstnieki vairs negaumē, un tie taču, kā saka, esot pat saldi. Un atnāc tu, svešniek, kas citu tautu kultūras augļiem piebāzies un vēderu samaitājis, pagaršo latviešu kultūras ziedu, iepazīsties ar viņu tuntuliem, un tu savu dārgo, smago civilizāciju drīz izkratīsi. Bet kad tu būsi apradis ar to, tad tā tevi tik laimīgi iemidzinās un dos spēku atkaroties no cittautu produktiem, kas tevi tik ļoti mocīja un tev tavu vājību pierādīja...

Tā ilgojas pēc latviešu putras

Tavs Janis.

Nākamajā pavasarī, atgrieždamies no Pēterpils, Rozentāls dažas dienas uzkavējās Rīgā. Aizgāja arī Rīgas latviešu biedrības teātrī, kur pavasarī parādījās novitāte, kas viņu sevišķi varēja interesēt: tas bija vecā drauga Augusta Deglava lugā pārdzīvētais Vecais pils-

kungs. Rūdolfs Blaumanis ievēroja svešo bruneto jaunekli, ko redzēja sarunājamies ar Deglavu un aktieŗiem, kam tas šķita vecs paziŗa esam. Blaumanis, kam arvien bija interese par jauniem talantiem, piegāja klāt Rozentālam, gribēdams ar viņu iepazīties.

— Atvainojiet manu ziņkāŗibu! — viņš teica. — Jūs laikam esiet dzejnieks?

— Nē, Blaumaņa kungs! — Rozentāls smiedamies atbildēja.

— Bet jums ir savādas, dziļas acis. Jūs redziet to, ko citi neredz.

— Tas var būt: es esmu gleznotājs...

Tik neparasta bija viņa iepazīŗšanās ar rakstnieku, kas jau bija kļuvis slavenāks par viņa draugu Deglavu. Bet nu arī Blaumani viņš ieguva par draugu, un tas savu draudzību apliecināja, drīz vien pēc tam aizsūtīdams Rozentālam kādu savu dzejoli. Rozentāls bija nevien lepns uz Blaumaņa draudzību, bet vēl tanī pat rudenī viņš kādā vēstulē Blaumanim kā īstam draugam arī izstāstīja visu, kas tam uz sirds. Tanī vasarā viņš bija iepazīŗies ar vācu dzejnieku Viktoru Andrejānovu un jūsmoja par to, tāpat kā par savu jaunības draugu Pēteri Ozoliņu, kas pēc studijām Drēzdenē bija atgriezies Rīgā un rudenī uzņēmas latvieŗu teātra vadību.

Bet — citādi savu dzimteni viņš bija redzējis daudz drūmākās krāsās nekā iepriekŗšējā vasarā, kad, Narvā dzīvodams, viņš bija ilgojies pēc „latvieŗu putras.“

Rozentāls rakstīja:

„Mīļo Blaumani!

Jau priekŗš pāŗis nedēļām iesāku Tev rakstīt, bet visādi jo steidzāmi darbi un braukŗanas iekūlās tur starpā, tā kā līdz šim nevarēju un nespēju lāgā saņemties, lai Tev atbildētu. Ceru, ka Tu, savos jaunajos darbos nogrimis, nebūsi ņo manu laisku mu visai sajutis un varbūt man vēl pateiksies, ka neesmu Tavas domas no lietas novēŗsis. Bet gan

Tevi ausu džinkstēšana būs bieži mocījusi, jo esmu toties jo vairāk par Tevi runājis un domājis. Man Tev liela pateicība jāizsaka par to, ka man šī vasara dzimtenē nav tik nospiedošus iespaidus atstājusi un manas jaukāš domas par latviešu nākamību tā izputinājusi, kā tas citās vasarās noticis. Nu taču es varu sacīt, ka mums ir zēni, kas neguļ un kam ir acis vaļā un kas arī mani uzmudina uz sacenšanos.

It īpaši es priecājos, ka ar Andrejānovu dabūju iepazīties. Tas ir vīrs, kādu mums latviešiem vajadzētu! Es nezinu, kādi Tev vēl sevišķi ieskati un domas par viņu, bet uz mani viņš ļoti svētīgu iespaidu atstāja. Es satikos ar viņu, no Ķemeriem prom braucot — viņš arī todien pārkrāvājās uz Rīgu — un apciemoju viņu to pašu vakaru. Mēs palikām ilgi kopā un pārrunājām par Tevi, par viņa dzīves auszkatiem un literāriem darbiem. Viņš man lasīja dažus no saviem manuskriptiem priekšā un iedeva beidzot trīs no saviem drukātiem ražojumiem. Man ļoti patīk viņa domu dzejoļi. No tiem es viņu vislabāk saprotu un cienīju. Bet es gribētu labprāt zināt, ko tādi, kas viņa uzskatus nepazīst un nesaprot — nu teiksim, pavirši lasītāji — ko tādi par viņu domā?

Trešais, kas uz mani labu iespaidu atstāja, ir P. Ozoliņš. Tas zēns ir pārnācis ar jauniem, spilgtiem ieskatiem, stingru centību un dūšu. Viņam ir jaunas, jaukas idejas, un es ceru, ka viņš tās spēs darbos pārvērst. Lai gan, kā es dzirdēju, viņš esot kādā lietā Tavs konkurents, tad tomēr es nešaubos, ka Tu viņa ideju realizēšanu pabalstīsi. Man tagad vēl jo vairāk izrādās par vajadzīgu, ka mūsu labākie lai satiekas un turas kopā, cits citu uzmudinādami un pabalstīdami.

Par Tavu dzejoļi runājot, man Tev jāsaka, ka Tu esi mani pareizi sapratis.

Tagad nu gan esmu dzimtenē, bet vai laimīgs,

to nevaru vis teikt. Cik mīla gan latviešu censonim var būt dzimtene, kad tās šaurprātība, trūkumi, rūpes un niecīgās raizes un bēdas uzliekas kā svins uz viņa spārniem, ar tūkstoš saitēm to nospiež pie zemes? Cik mīla var būt tāda dzimtene, kurai tu iekšķīgi svešs, kas tevi nesaprot, bet gan uz tevi tur tiesības un tevi mēro ar savu mēru? Kur tev pārmet, ka par maz par viņu rūpējies un nekop viņas intereses. Kur tev saka: „Neba tas ir Marijas un Jāzepa dēls?“ Es nevaru vis slavas dziesmas dziedāt par savu dzimteni, kur viņa mani piespiež būt vergam, kur katrs salmu pauris var uzstāties par manu kungu un līdztiesībnieku. Tas vergs iekš mums latviešiem vēl nav nosprādzis, un man nav vis prieks viņam vēl arvienu barību pasniegt. Un pēc aizbraukšanas arvienu vēl pūles jāizlieto, kamēr atkal cik-necik var galvu uz augšu turēt un strādāt un sliktos iespaidus aizmirst...

J. R.

X

FANTASTS

Lielākais Kurzemes magnāts, Dundagas barons Osten-Sakens, dzirdējis no barona Engelharta, kas vērīgi seko visām mākslas dzīves parādībām, par apdāvināto latviešu portretistu, un vienā no nākamajām vasarām aicina to pie sevis.

Iepircis Rīgā audeklus un krāsas, Rozentāls aizbrauc pa dzelzceļu līdz Tukumam. Tālāk no Tukuma uz Ventspili tikko sākuši stīgot jaunā dzelzceļa līniju. Lai nokļūtu Dundagā, Rozentāls sēstas žīdu vaļoņa kulbā, kas to aizvизina līdz Talsiem. Šo kalnaino Kurzemes apvidu Rozentāls redz pirmo reizi.

Taisni kā Purvīša otei radīta pasaule! — viņš izsaucas, arī pats nepalikdams vienaldzīgs pret birzīm kā zaļiem cekuliņiem kalnu galos un saulainām druvām mežu

ielokos. Bet ar sevišķi vērīgu skatu viņš aplūko siena plāvējus ceļmalā un braucējus gaŗos redeļratos, ko pare-tam gadās sastapt uz lielceļa. Kad žīda kulba piestāj pie krogiem, lai paēdinātu zirgus, viņš savā skiču albumā fiksē katru zīmīgāku tipu.

Nakti pārgulējis Talsos, viņš rīta agrumā izstaigā pilsētiņu, nopriecājas par tās gleznaino novietni starp kalniem un ezeriem, jo šis miestniņš viņam liekas vēl pie-vilcīgāks nekā Saldus. Un tad viņš atkal sēstas žīda Fogta kulbā, lai dotos tālāk uz Dundagu. Nu ceļš aizlo-kas pa plašiem līdzenumiem un beidzot ievijas lielu mežu joslā.

— Vai pie jums tur Baltijā tādas vien birstaliņas kā Purviša gleznās? — reiz bija ieprasījies šīškins, vare-no mežu lielmeistars.

— Tādu jau nav kā jūsu gleznās! — Rozentāls bija apstiprinājis, jo Saldus apkārtnē viņš arī nebija redzējis īstus mežus. Bet nu viņš pirmo reizi mūžā redzēja Kur-zemes mežus, caur kuŗiem bija jābrauc stundām ilgi, līdz atkal nonāca klajumā. Nu viņš rudenī varēs pastā-stīt šīškinam, ka Kurzemē ir arī šīškina meži, tikai sava šīškina kurzemniekiem vēl nav. Birnbaums tā kā domā-ja speciālizēties meža studijās, bet tas nezina kāpēc pei-zažu gribēja papildināt ar mednieku, suņu un dažādu me-ža zvēru figūrām un tā tikai sabojāja īsto dabas poēziju. Nevien kā gleznot, bet arī ko gleznot? — tie ir jautā-jumi, kas nav atrisināmi bez īstas mākslinieka nojautas.

Ko gleznot? — par to Jānim Rozentālam nebija jā-lauza galva. Kristjānis fon der Osten-Sakens un viņa lielmāte Luīze gaidīja uz viņa paletes brīnumiem. Bija jāizvēlas tikai poza un attiecīgās garderobes, un tad va-rēja stāties pie dižciltīgā pāra dubultportreta. Rozentāls izvēlējās kontrastus: baronese zilā atlasa kleitā sēdus, ba-rons melnā frakā viņai aiz muguras. Kungi likās apmie-rināti ar portretista nostādījumu, un kad pēc dažiem se-ansiem uz audekla sāka veidoties viņu sejas un figūras, pozētāji jau sāka atklāti izteikt dažu atzinīgu vārdu.

— Barona kungs, jūsu uzaicinājums mani pagodina,

bet es tomēr brīnos, ka jūs šo darbu uzticējāt latvietim! — Rozentāls ieminējās.

Barons pasmīnēja.

— Es palaidos uz rekomendāciju! — viņš teica. — Un ziniet, mums muižniekiem ir savas tradīcijas. Ja mēs kādu ģimetni pievienojam senču portretu galerijai, tad darām to tanī apziņā, ka tā glabāsies kā relikvija uz paaudžu paaudzēm. Un nākamajām paaudzēm par mantojumu var atstāt tikai labu darbu — vai saprotat? Mans tēvs ir bijis dzejnieks, es pats neprotu kalpot daiļajām mūzām, bet kaut ko es arī saprotu no mākslas. Būdam muižnieks, es negribu noliegt, ka arī no latviešu vidus var nākt lieli talanti, kas mūs daudzā ziņā var pārspēt. Krišjānis Valdemārs, kas savā laikā musinājis mana pagasta zemniekus, arī bija liels talants. Mums, Kurzemes muižniekiem, patlaban nav neviena tik apdāvināta tautsaimnieciska domātāja, kāds bija Valdemārs. Tikai žēl, ka viņa mērogs bija — zemnieku sēta!

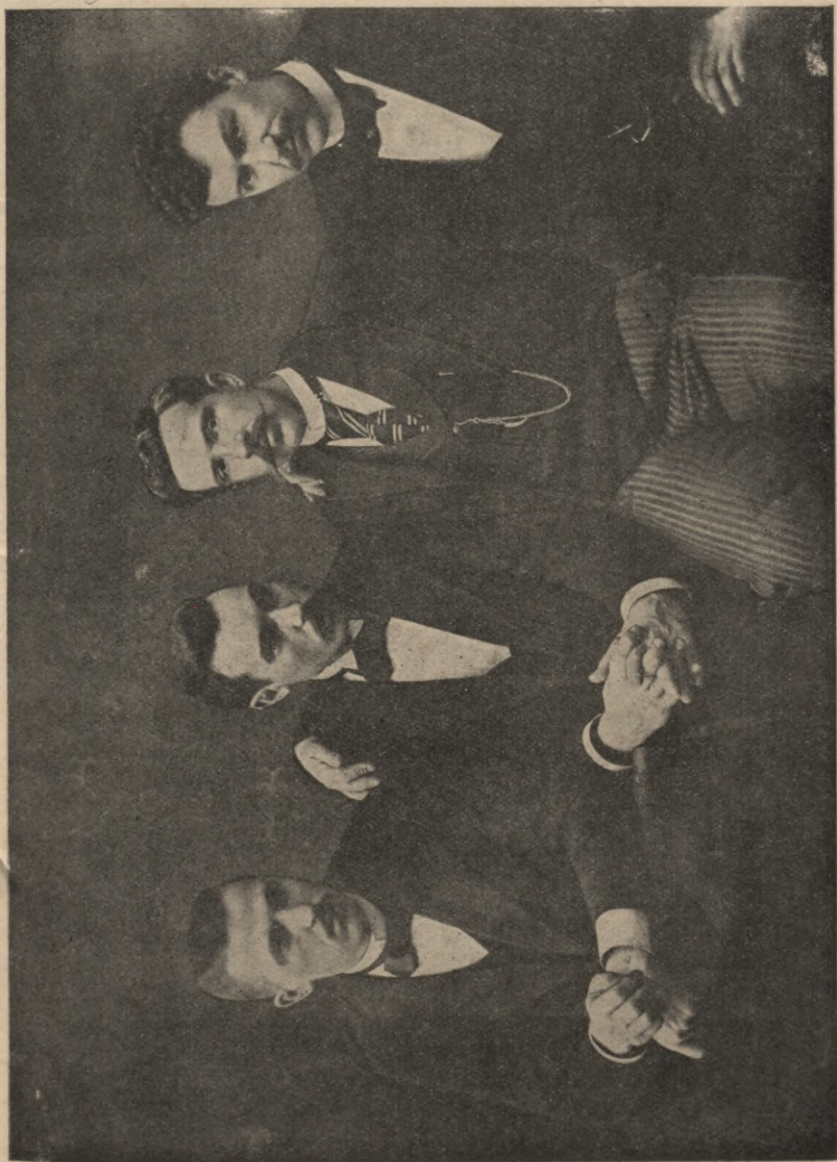
— Jūs domājat, ka viņam vajadzēja atteikties no latvietības?

Es nedomāju, ka viņam vajadzēja atteikties no savas tautības, bet iedomātā tautas vadonības misija bija viņa traģēdija. Uz kuriem tad var aizvadīt latviešus, tautu bez kultūras un tradīcijām? Uz krievu barbarismu? Nē, Baltija ir bijusi un būs vācu kultūras zeme, to latviešiem reiz vajadzētu saprast.

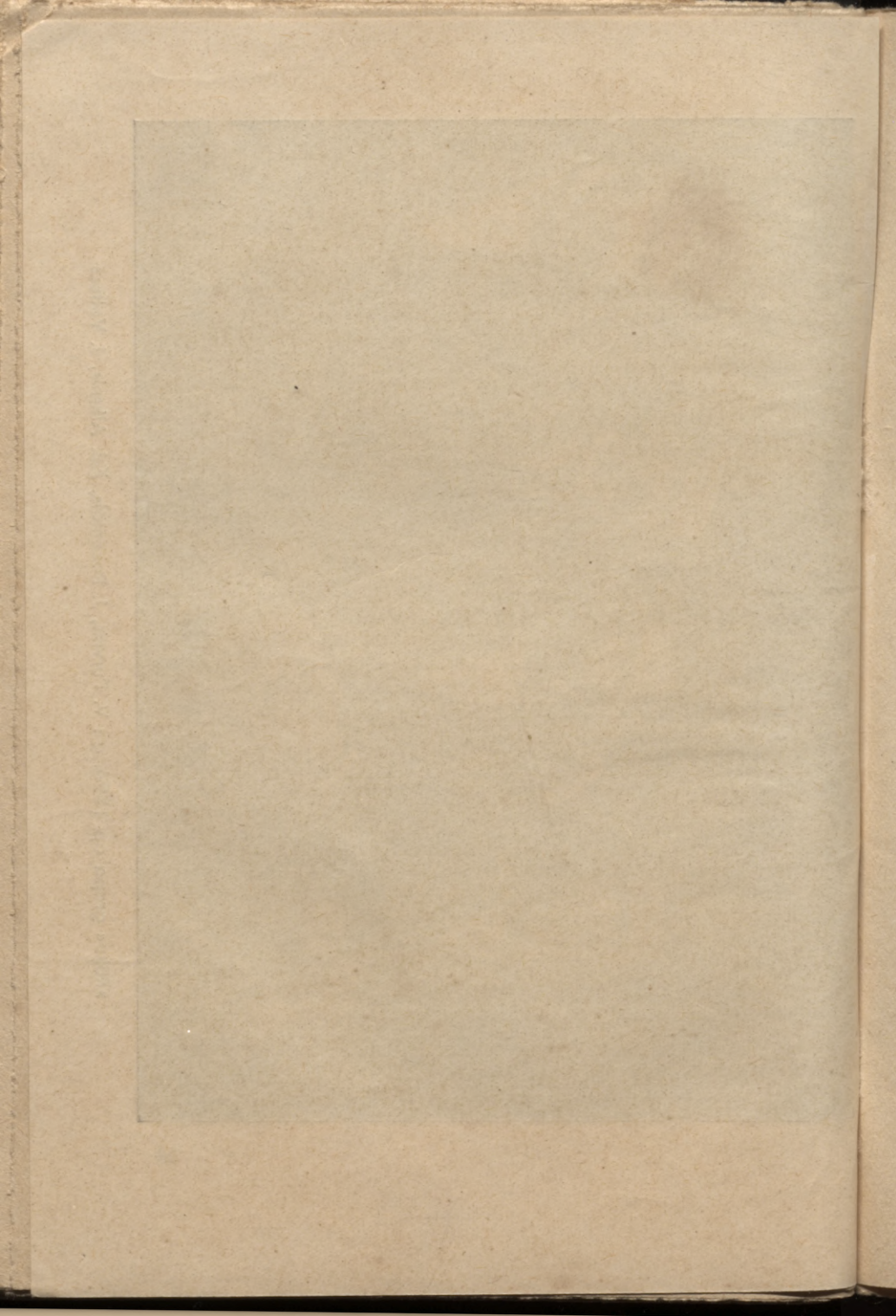
— Bet latviešu kultūra jau top, mums ir jau sava literatūra, tagad aug arī jaunu mākslinieku saime...

— Literatūra, jūs sakāt? Nu, to jau mūsu pašu dundžiņi taisa. Vecais Dinsbergis, kā tas nabags nomocījās ap klasiku tulkojumiem! Tagad Barons vācot tautas dziesmas. Nē, tas ir tikai tāds peizānisms, ne tautas kultūra. Vidzemē kāds tautskolotājs nopūloties ar „tautas bilžu galerijas” stāstu rakstīšanu. Es gribētu zināt, Rozentāla kungs, kur jūs teiktu, ja jūs ar savu oti arī sāktu taisīt tādu „tautas bilžu galeriju”?

— Bet somi, barona kungs? Somi ar savu somiskumu taisni kļūst tagad slaveni Eiropas mākslā!

»Rūķu« grupa ap 1896. g.: V. Purvītis, J. Rozentāls, Ād. Alksnis, J. Valters

— Par somiem es nezinu. Bet latviešu zemnieku mākslas taisītāji piedzīvotu tādu pat tragēdiju kā Krišjānis Valdemārs politikā. Ticiet man, Rozentāla kungs, tā būtu! Bet man šķiet, ka jūs nebūsiets tāds fantasts!

Janis Rozentāls tomēr bija fantasts. Dundagas pili viņš nebija nekas vairāk kā uz laiku pieņemts algādzis. Viņa vieta nebija pie kunga galda, bet kopā ar citiem pils kalpotājiem saimes ēdamistabā. Ar baronu un baronesi viņš satikās tikai noteiktās stundās — vairāk viņš tiem nebija vajadzīgs. Brīvajā laikā viņš klīda pa plašo parku un nodevās dabas studijām.

Kādu dienu viņš sēž parkā un glezno veco koku aleju. No mugurpuses tam bailīgi piezogas divas meitenītes un raugās, kā no krāsu traipiem iznāk koki un baltais grantētais celiņš. Pamanījis meitenes, Rozentāls grib tās pierunāt brīdi pastāvēt mierā, tad viņš tās abas „nobildēšot”. Bet meitenes aizspurdz kā irbītes.

— Mālē! Parku mālē! — meitenes aizelsušās stāsta, ieskrējušas muižas skrīvera mājiņā. — Mūs ar' gribēja uzmālēt, bet mēs aizbēgām!

— Vai, es gan būtu stāvējusi, lai tikai mālē! — skrīvera kundze smejas.

— Mālē! Dižkrišu mālē! Un tad vēl pili mālēšot un baznīcu un nez' ko visu! — tā mēlo pa muižu.

Dižkrišs — tas ir barons Kristjānis, kā viņu dēvē visā pagastā.

Bet kas tas Dižkriša mālētājs tāds, to gan vēl neviens lāgā nezin. Laikam kāds prūsis? Bet nē, pils ļaudis stāsta, ka runājot arī latviski.

Kādā svētdienā Dižkriša mālētājs redzēts upes grāvā, kur tas mālējis akmeņaino strautu zem kuplajiem ceriem. Bērni no kalpu mājas aiz krūmiem raudzījušies, ko šis dara. Svilpo un mālē! Piemiedz vienu aci — svilpo un mālē!

Un tad — mālētājs iet taisni uz kalpu māju, kur pēcpusdienā durvju priekšā vīri sasēdušies rindā, paretam apmainās dažiem vārdiem, nosmejas un ticīgi kūpina savus pīpjus ar baltajām galviņām.

Labdienu padevis, Rozentāls sāk rīkoties ap savu kasti un liek saprast, ka viņš grib uzgleznot dažas sejas.

— Voi Jes', vo ta jounskungs prot pa latvisk runt? — kāds brīnas.

— Es jau pats esmu latvietis! — Rozentāls atbild smiedamies.

— Vo ta jūs tas pats, kas Dižkriš māle?

— Tas pats.

— Un mūs ar viš liek jums mālt?

— Nē, to viņš gan neliek.

— Ku ta jūs liks mūs bilda!

— Vēdišu līdzī uz Pēterburgu?

— Vo prāts, uz Pēterburg? Bet kas tad uz tād mužik bild skatses?

— Kas skatīsies? Vēl lielāki kungi nekā jūsu Dižkrišs, varbūt pats ķeizars!

— Voi Jes', pats ķeizars?...

Kad Rozentāls ar dažām raksturīgām tipu studijām aizgājis, kalpu mājā liela prātošana. Vai tikai tam mālderim nav kas aiz ādas? Ko šis melš — vēdišot uz Pēterburgu? Droši vien Dižkrišs licis to darīt, tikai kādā nolūkā — to nevar izgudrot arī visgudrākās galvas.

Baronam nācis ausīs, ka Rozentāls gājis kalpus mālēt.

— Vai tad jūs manus kalpus arī portretējiet? — viņš jautā ar zobgalīgu smīnu.

— Vācu studijas saviem žanra darbiem! — Rozentāls atsaka.

— Ak tad jūs tomēr gribiet būt tāds „tautas bilžu galerijas“ taisītājs? Es biju par jums augstākās domās...

— Bet mani profesori ir augstās domās par maniem žanra darbiem, un savam diplomdarbam patiesi esmu nodomājis ņemt kādu „tautas bilžu galeriju“, kā jūs sakait.

— Un tā jūs gribiet uzsākt savu karjēru?...

Barons nosmīn, bet tad viņa seja kļūst auksta kā maska, un tādu viņu Rozentāls arī padara nemirstīgu, lai nākamās paaudzes redzētu viņa dižciltīgo svinīgumu. Bet

vēstures likteņi bija lēmuši, ka Kristjānis fon der Osten-Sakens bija pēdējais Dundagas barons, kamēr Janis Rozentāls ar savu „peizānismu“ kļuva par latviskā žanra ciltstēvu.

Ar nopelnīto naudu kabatā un vaļas laiku studijām somā Janis Rozentāls pēc kāda mēneša atstāja Dundagu.

— Šitā braukāšana pa muižām tomēr nav istā kalpošana mākslai! — viņš noteica sev, kad pajūgs aiz baznīcas iegriezās lieceļa alejā.

XI

VARENO PRIEKŠĀ

Pēterpils mākslas akadēmijā notika lielas pārgrozības. 1893. gadā tā dabūja jaunu satversmi, kas paredzēja speciālizāciju meistarklasēs. Reorganizācija iesākās jau 1894. gada rudenī. Tiem, kas bija mācījušies pie vecās iekārtas, tagad vajadzēja pasteigties akadēmiju beigt pēc vecā statūta tiesībām. Arī Rozentāls beidz akadēmiju 1895. gada pavasarī, bet — mākslinieka gradu viņš nevar iegūt, jo — viņš ir tikai brīvklauštājs bez vidusskolas izglītības.

Bet profesori ir labvēlīgi spējīgajam māksliniekam, un tie viņam iečukst, ka likumu var arī apiet ar likumu.

— Tagad jums ir augstskolas izglītība, vai nē? Un no augstskolas absolventa taču nevar vairs prasīt vidusskolas izglītību. Paliekat vēl vienu gadu akadēmijā kā pilntiesīgs students, un tad jums arī diploms būs rokā!

Rozentālam tas nav divreiz jāsaka. Tūlī pavasarī viņš aizbrauc uz Puzeniekiem, uzglezno barona Grotusa ģimenes portretu, lai iepelnītu drusku naudas iztikai, un tad steidzas uz Saldu.

Tanī laikā Puzeniekos par mājskolotāju ir Andrievs Niedra.

— Kur tev jāsteidzas? — Niedra brīnas. — Laba maize, smukas meitas — padzīvosim! Mālē kauč' līdz rudeni!

— Nē, mani gaida nopietnākas lietas! — Rozentāls atsaka. Šoreiz pat Niedra nevar viņu iekārdināt uz vieglprātību.

Saldū, Dzirnavu ielā Rozentāls noīrē dzīvokli provizorisķai darbnīcai un ķeras pie sen iecerētās lielā žanra gleznas, ko viņš iesniegs akadēmijai kā savu diplomdarbu.

„No baznīcas“ — tā sauksies viņa darbs.

Saldus baznīcas pagalma vārti ar augstajām akmens kāpnēm ir kā radīti plašam tipu grupējumam. Bet — ej tu nu nostādi baznīcēnus, lai tie pozē! Fōnu ar akmens valni, vārtiem un balto baznīcas torni zaļajos kokos viņam viegli gleznot pēc dabas. Bet arī baznīcēnu grupu tanī iekomponēt nav tik grūti. Raksturīgāko apkārtnes tipu studijas viņš jau cītīgi vācis iepriekšējās vasarās. Grūtāk tikt galā ar figūru pozām. Bet arī te Rozentāls atrod līdzekli, kā fiksēt katra tipa dabīgo pozu, lai tā nebūtu jāizdomā un māksloti jāzīmē. Katru svētdienu, kad baznīcas zvans sāk tornī dimdēt, vēstīdams dievkalpojuma beigas, viņš stāv tirgus laukumā baznīcas vārtu priekšā un ar fotografa aparātu fiksē ļaužu iznākšanu pa vārtiem. Svinīgi un pašapzinīgi nāk monumentālais Putras saimnieks. Galvu cēli izslējis, ar gaŗo dzelteno bārdu pār krūtīm, kāp otrs saimnieks Tubelis. Pie sētas, kā līgavas lūkodomies, vērotāja pozā nostājies jaunais Brocēnu skolotājs Štamms. Tur nāk arī Saldus iznesīgākās jaunkundzes, koķetīgiem soliŗiem nokāpdamas pa stāvajām akmens kāpnēm. Bet malā nosēdusies neredzīga ubadze ar bālu meitenīti, kas savas kaulainās rociņas izstiepusi aklās vecmāmiņas vietā.

Fotografijas, zīmuļa skices un eļļas studijas palīgā ņemdams, viņš sāk veidot Saldus tipu galeriju. Ar ogli kontūrētās figūras sāk dzīvot, katra dabū savu īpatnējo seju un raksturu. Te pašapzinīgs lauku papus, kas nevainojami izpildījis bausli „Tev būs to svētu dienu svētīt“; no rīta mājās viņš saimei noturējis pātarus, tagad vēl pats bijis baznīcā, ar paceltu balsi dziedājis līdzī dievgaldnieku dziesmu „Es savus grēkus sūdzu“ un iemetis

savu artavu arī upurā traukā. Tur jauna saimniece ar zīda lakatu ap galvu, ko tā līdz ar dziesmu grāmatu, rūpīgi papīrā ietītu, glabā savā pūra lādē un apsien tikai, baznīcā vai godos iedama. Tur lēnprātīgs kalpa vīrs ar spieķi rokā, kas kājām atnācis un kājām atkal aizies pa ceļmalas taciņu, bet pievakarē izkapinās savu izkapti un rīta agrumā priekš saules lēkta dosies uz siena plauju Cieceres krastos, kur viņš nākamai nedēļai saderēts par algādzi: plaujas laikā pie tiem pašiem baznīcas vārtiem valīnieki meklē saimniekus un saimnieki — algādžus. Un tad — „intelligence“: kāds skrīveris, skolotājs, dažas paskolotas miesta jaunkundzes un šuvējas.

Nē, Saldus jaunkundzes Rozentāls grib rādīt mazliet pārvērstā veidā. Ne tā, kā viņas nāk baznīcā — gariem svārkiem, uzpūstām piedurknēm un cepurēm galvā, bet tā, kā viņas dzied korī zaļumballē: baltās blūzītēs un samtaņieburos. Tas būs latviskāks akcents kurzemnieku tipu kopainā. Un viņš aicina Saldus daiļavas uz savu darbnīciņu Dzirnavu ielā, kur tās savos tautiskajos tērpos uzied kā puķes uz lielā audekla.

— Vai, bet šitā nu gan baznīcā neiet! — meičas ķīkinājas.

— Žēl, ka tā neejat! — Rozentāls atsaka. — Bet šitā jūs man labāk patīciet nekā savās modes kleitās!

Rozentālam prieks par daiļajām meičām, un meičām arī prieks, ka māksliniekam — šitā labāk patīk!

Bet gleznas priekšplānā Janis Rozentāls liek savu tēvu un māti. Savus vecākus viņš jau gleznojis vairākās studijās, visvisādās pozās. Tagad nu viņš tos liek goda vietā savā lielajā darbā. Grūtajā mūžā grumbām izvagošanas sejas, zem rūpju nastas salīkuši stāvi. Latviešu rokpeļņu likteņa stāsts ir lasāms viņa tēva un mātes sejā. Divi grūtdieņi nokāp pa augstajām kāpnēm, viens otru balstīdami — dēls ar šo gleznu uzkāps pa akadēmijas marmora kāpnēm, noliks to mākslas vareno priekšā un sacīs:

— Te ir manas dzimtenes ļaudis, te ir mans tēvs un

māte. Skataities manas tautas sejā un spriežat savu tiesu: vai esmu cienīgs saukties par savas tautas mākslinieku?...

Tanī vasarā Janis Rozentāls strādā kā apreibis. Saldus jaunieši — tās pašas gleznojāmās jaunkundzes un citi draugi — aicina viņu piedalīties teātra izrādē. Viņš to labprāt darītu, bet tagad nav vaļas, nav vaļas!

— Citugad' — tad spēlēšu un dziedāšu, darišu visu, ko jūs vēlaties! Bet šovasar nē, esmu zvērējis uzticību savai krāsai kastei. Jāpabeidz šis lielais audeklis, un pirksti niezēt niez — gribu noraibināt vēl vienu — otru audekļa gabalu.

Draugi redz, ka Rozentāls nav pierunājams. Pieva karēs atnāk, paskatās, kā tam pa dienu veicies, reizēm iztukšo ar viņu kopā kādu alus kausu, bet uz citām vieglprātībām viņš nav piedabūjams.

Tanī pat vasarā, tās pašas tipu studijas izmantodams, viņš uzglezno vēl otru lielāku darbu — „No kapsētas“. Fōnā tie paši Saldus baznīcas vārti, tikai mazliet pārveidoti, tie paši tipi, tikai mazākā skaitā un citādā grupējumā. Centrā atkal bajāriskais Putra, kas nāk sviedrus slaucīdams, un Bebru kalējs ar kalējieni.

Vēl viņš uzskicē tirgus skatu ar baznīcas valni, pajūgiem, kustīgo ļaužu drūzmu — un atkal ar Putras zīmīgo figūru priekšplānā.

Baznīca, kapsēta, tirgus — arī krogs. Tās visas ir parastās latviešu zemnieku sapulču vietas, tur visur grozās viņa vērotie un studētie tipi. Un tā rodas vēl kroga glezna. Pie pudelēm apkrauta galda sēd atkal visur dominējošais Putra. Svinīgā pozā nostāties, ar smaidošu seju viņa noraugās pagastvecākais, kam seko skrīveris ar aktu žūksni padusē. Bet tēvs ar māti kautrīgi atsēdušies kaktā — krogā, pagasta dižmaņu vidū, tiem var būt tikai pasīvu vērotāju lomā. Tēvs ievēl dūmu no savas pīpītes — cita nekā viņš te nebaudīs.

Plašs, vispusīgs un daudzveidīgs ir Jaņa Rozentāla dzimtenes žanrs. Ādams Alksnis mudināja viņu kļūt par savas dzimtenes gleznotāju — kā tas nu rudenī prēcā-

sies, kad redzēs viņa vasaras darbus! Jā, viņš ir plašā mērogā sācis radīt „tautas bilžu galeriju“, tik droši un pašapzinīgi, kā vēl neviens to nav darījis. Viņš priecājas par savu darbu, tic savām spējām un tic arī, ka ar šiem gleznojumiem viņš kā jauns un spēcīgs īpatnis ieies mākslas pasaulē.

Jaņa Rozentāla lielā glezna „No baznīcas“ līdz ar citiem mazākiem darbiem un tipu studijām karājas akadēmijā, kur varenie profesori katru figūru un otes vilcienu aplūko kritiskiem skatiem.

— Pādroši triepts, neizlīdzināti krāsu toņi! — ieminas vecais flegmātiskais Vladimirs Makovskis. — Un tad — gluži sveši, mums nepazīstami tipi, par tiem man grūti spriest.

— Bet man patik! — iesaucas mazais, kustīgais Repins, dzīvi žestikulēdams, rokas kustībām it kā pārkontrolēdams figūru zīmējumus. — Spēcīgs un svaigs īpatnis! Tur nav skolnieks un atdarinātājs, bet jaunradītājs! Es viņā samanu somu ietekmi, un labi, ka tā! Mums krieviem sava īpatnība, somiem sava. Nu nāk arī latvieši. Vai ziniet, kungi, nepaies ilgs laiks, kad mēs par latviešiem runāsim tāpat kā par somiem. Rozentāls, Purvītis un Alksnis spēj nodibināt latviešu mākslu!

— Vai tāda latviešu māksla būs vai nebūs, par to nēmos spriest! — ierunājas arī Kuindži. — Bet tas puisis prot strādāt! Paskataities, cik viegli, kā rotaļādamies, viņš fōnā iekomponējis koku zaļumu un debess zilgmi. Bez kādiem meklētiem gaismas efektiem — vienkārši un labi! Viņš varētu būt arī krietns peizažists, un es arī esmu sacījis, lai viņš neaprobežojas ar žanru vien!

— Jūsu spriedums, kungi? — prasa akadēmijas prezidents, pārļaidzams skatu profesoriem, kas arvienu vēl debatē, stvēdami pie Rozentāla audekliem.

— Pirmās šķiras mākslinieka gradu! — Ilja Repins, jaunākais no visiem, nodod pirmais savu spriedumu.

Citu priekšlikumu nav. Iebildumu arī nav.

Janis Rozentāls ir spīdoši izturējis pārbaudījumu.

— Un vēl ko es teikšu! — Repins vēl reiz ņem vārdu, kad viņa priekšlikums vienbalsīgi pieņemts. — Redziet tur gleznas priekšplānā divus vecišus. Tie esot viņa tēvs un māte. Kungi, vai jūs saprotiet, ko nozīmē jaunā mākslinieka ceļš no Kurzemes zemnieku sētas, no tēva laktas līdz mākslas akadēmijai un graduēta mākslinieka diplomam? Es pats tādu ceļu esmu gājis, es saprotu arī šo latviešu jaunekli. Bez izglītības un līdzekļiem viņš pats sev izlauzis ceļu. Ticiet man — viņa vārdu mēs bieži dzirdēsim daudzinaim!

Repins ir arī pirmais, kas izsteidzas no sēžu zāles un koridorā spiež jaunajam māksliniekam roku.

XII

SVEŠĀS SĒTAS

„Nebrauc mājās, sagaidi mani Pēterpilī.“

Tādu tēlegrammu 1896. gada pavasarī Janis Rozentāls saņem no Pēterļa Ozoliņa, ar kuŗu viņš gadus desmit atpakaļ reizē bija iestājis Rīgas Latviešu biedrības teātrī. Rozentāls pa šiem gadiem kļuvis par mākslinieku, bet Ozoliņš beidzis Drēzdenes konservātorijas drāmatisko klasi un tagad jau trešo gadu ir latviešu teātra direktors.

Ko tāda tēlegramma var nozīmēt? Laikam jau Ozoliņam benefice devusi labu ienākumu, tad nu gribēs „pindzelmaņiem“ labi izmaksāt?

Atbrauc Ozoliņš, un, protams, „Pie zelta enkuŗa“ izmaksā brangas vakariņas. Piekļājība gan tā kā prasītu, lai saimnieka lomā uzstātos diplomētais mākslinieks, bet viņam kabata ir gluži tukša. Tāpēc viņš sākumā nejūtas visai omulīgi, bet citiem „rūķiem“ gan „Rīgas onkuŗa“ aranžējums ir gaužam pa prātam. Ar laiku arī Rozentāls iesilst, un kad viņa diplomam par godu sāk turēt pat runas, arī viņa asprātība sāk sprēgāt.

Ozoliņš stāsta par rudenī gaidāmās etnografiskās iz-

stādes priekšdarbiem, par viņam uzticēto tautisko uzvedumu, par projektiem tautasdziesmu un oriģinālkompozīciju koncertiem izstādes laikā. Bet visvairāk spriež par Rīgas latviešu biedrības zinību komisijas jaunā priekšnieka Viļa Plutes uzaicinājumu arī „rūķiem“ piedalīties izstādē ar saviem darbiem.

— Mēs gan neesam etnografi, bet mākslinieki! — izmet Purvītis. — Gleznas un etnografija — kā tas īsti saderēsies kopā?

— Bet mēs taču tēlojam latviešus un Latvijas dabu! — Alksnis viņam atbild. — Un tanī ziņā viss, kas latvisks, var saderēties kopā.

— Tas ir labi, ka Plute mūs uzaicinājis! — Rozentāls piekrīt Alksnim. — Tā būs pirmā izdevība mums parādīties latviešu sabiedrībā. Lai ļaudis skatās un brīnas, kā „rūķi“ rada latviešu mākslu!

Un lai gan glezniecība nav etnografijas piederums, tomēr visi ir priecīgi, ka radusies iespēja vienkopus izstādīt savus darbus. Iznāks, tā sakot, pirmā latviešu mākslas izstāde, un latviešu mākslas vēsture varēs ar to iesākt savu ēru.

Kad Pēterpils baltā nakts jau sāk pārvērsties dienā, no iebauditā vīna un saviem nākotnes plāniem apreibušie „rūķi“ lēnām izklīst. Pēteris Ozoliņš samaksā rēķinu un paņem Jani Rozentālu zem rokas.

— Es esmu ceļā uz Somiju un Zviedriju. Tev jābrauc līdz! — viņš saka Rozentālam.

— Viegli pateikt: brauc līdz! Bet kā tu aizbrauksi ar tukšu kabatu. — tas atsaka, un balsī ir tā kā skaudība uz veco Rīgas draugu. — Pagājušā vasarā maz nopelnīju, strādāju pie diplomdarba, arī pa ziemu labi ka varēju iestīst kādu kapeiku iztikai. Pat ceļa naudu uz Kurzemi vajadzēs pumpēt, un tu te kārdini ar ārzemēm!...

— Ak, tad tev gribētos gan līdz! braukt? — Ozoliņš vēl ķircinās.

— Labāk nerunā!

— Bet ja nu es tev iespiestu ceļa naudu saujā?

— No otra maka negribu dzīvot!

— Bet ja nu es neņemu no sava maka?

— Ko nu muldi niekus! — Rozentāls jau sāk dusmoties. — Ja nu tu vēl gribi uzstāties, tad pasauc važoni un izmaksā ceļa naudu līdz Dārzu ielai!

Ozoliņš arī pasauc važoni, un kad abi strīdīgie draugi ierausušies ratos, Rozentāls dzird, it kā viņam pa sapņiem kāds stāstītu: Rīgas latviešu biedrības zinību komisija, atzinīgi novērtēdama jaunā mākslinieka sasniegumus, piešķirusi tam trīssimts rubļu lielu stipendiju ārzemju ceļojumam, un Ozoliņš viņam naudu atvedis.

Pēc jautrās nakts Rozentāls pamostas stipri vēlu. Kā sapnis, kā reibuma murgi viņam liekas Ozoliņa stāsts par ceļojumu un naudu. Bet — kas tas? Viņš iegrūž roku svārku kabatā, un tur patiesi ir vesels naudas žūksnis...

Pēc dažām dienām abi draugi ir jau Somijā.

Viņi ir izdomājuši neparastu ceļojuma plānu: nevien no pilsētas uz pilsētu, no mūzeja uz mūzeju, bet lielus gabalus viņi nostaigās kājām pa lauku ceļiem, lai svešās zemes dabu un ļaužu dzīvi redzētu savām acīm, patiesā izskatā.

Ēdelfelda, Jernefelda un Akseļa Gallena zeme!

Jau Pēterpilī Rozentāls bija mācījies pazīt somu mākslinieku darbus ar savdabīgo nacionālo raksturu un īpatnējo kolorītu. Nu viņš tos vēl lielākā skaitā redzēja Helsinku Ateneumā. Kā iemīlējies jauneklīs, kas nevar atraut acis no savas līgavas, tā viņš stāvēja pie somu mākslinieku gleznojumiem. Un vairāk nekā iegūtais mākslinieka diploms tagad viņa pašapziņu stiprināja Ēdelfelda sievas pie baznīcas, Kristus un grēciniece somiskā uztverē, Gallena Kalevālas motīvi un ezeru zemes jauneklji. Likās, tie viņam uzsauca: Jani Rozentāl, esi drošs savā latviskumā un nebaidies pat latvisku Kristu ievest latviešu sētā! Ej droši tālāk savu iesākto ceļu!

Un tad viņi staigā kā svētceļotāji pa somu zemi. Uz klinšu pauguriem paceļas tumšas priežu bogas un gaišas bērzu birstalas, bet starp kalnu mugurām guļ sudraboti ezeri ar neskaitāmām salām. Tā šo zemi skatījusi Ēdel-

felda acs, tāda tā parādīta nepārspējamajos spalvas zīmējumos.

Bet kad ceļinieki iegriežas lauku sētās, viņus pārsteidz zemnieku mājas kultūra: senlaiku mēbeles, kas darinātas ar māksliniecisku gaumi un prasmi, bagātīgā ornamēntika audumos un adījumos, spilgtās krāsu gammas svītrainajās grīdsegās.

— Te ir veca kultūra, draugs! — Rozentāls jūsmo katrā mājā. — Tā ir dziļi iesakņojusies tautas māksla, un modernā tehnika to neizskaudīs, bet pielāgosies tai!

Bet viņa sejai pārlido skumjas ēnas, viņš nogrimst rezignētās pārdomās:

— Mūsu zeme ir bagātāka ar maizi, mūsu zemnieki ir daudz pārtikušāki. Bet tie ir nabagāki par granītzemes arājiem, jo tiem nav tikpat kā nekādas aistētiskas kultūras. Ja kādās mājās vēl atrod izrakstītu pūra lādi un tīni vai linu ērkuli vai pulksteņskapi pie durvju stenderes, tad tas arī ir viss. To pašu sagrauž ķirmji, bet kas nāks vietā? Vai pienāks kādreiz tādi laiki, kad mūsu zemnieka istaba būs tikpat aistētiska kā šeit?

— Vai tad tautas garamantu un etnografisko senlietu vākšana neveicinās šādas gaumes izkopšanu arī pie mums? — Ozoliņš mēģina iebilst. — Un vai etnografiskā izstāde neradīs lielu savilņojumu visā zemē?

— Kaut tā būtu! Bet saproti, ko es sajūtu te, šās sētās: jo nabagāki mēs tautas mākslas tradīcijām, jo grūtāk mums, jaunažiem māksliniekiem, strādāt savu jaunradošu darbu. Arī mākslinieks nevar dzīvot no idejām un zila gaisa vien. Mēs gleznosim, bet gleznas vajadzēs arī kādam pārdot, lai rastu eksistenci. Un ja nu paši latvieši nebūs atsaucīgi uz mūsu jauno, latvisko mākslu, ko tad mēs iesāksim? Staigāsim atkal pa muižām, gleznodami baronu portretus? Ak, kā man jau apnīcis šis „suņu dienu“ darbs! Gribas taču radīt — lūk tā, kā Ēdelfelds un Gallens rada. Bet vai mēs savā sētā arī to spēsim?

— Pacieties līdz rudenim! — Ozoliņš mierina iekaisušo Rozentālu. — Tu redzēsi, izstādē tavas gleznas iz-

raus kā siltus veģus! Ļaudis nāks un prasīs: dod vēl un vēl!

— Kaut tā būtu! — Rozentāls mēchaniski nosaka, būdams vēl arvienu savu pārdomu un šaubu varā. Bet arī tas ir labi. Jaunās pieredzes un pamodinātās šaubas ļoti labi noder spēku un nodomu pārbaudei.

Helsinkos abi latviešu mākslinieki sēstas kuģī, lai dotos tālāk uz Zviedriju. Veselu dienu kuģis peld pa izrobotajām šķērām gar Somijas piekrasti līdz Hange — pēdējai somu ostas pilsētiņai pie Botnijas līča. Ir brīnišķīga vasaras diena. Saule, mirdzošie ūdeņi un zaļās birzītes uz salīnām, kas kā eži pacēlušī savas muguras no ūdens un sildās saulē. Brīžam kuģis iepeld tik šaurā spraugā, ka liekas — nupat, nupat zaļie bērzi no abām pusēm sadosies rokām un paturēs kuģi savās skavās. Brīnišķīga, neredzēta zeme. Liekas, tas ir pasaku kuģis, kas iepeldējis teiksmaino rūnu pasaulē.

Un tad tas aizpeld tālāk gar Zviedrijas krastiem. Granīta masīvi kļūst varenāki, mežonīgāki. Vikingu zeme, Baltijas iekarotāju zeme. Arī latviešu zemnieku likteņi kādreiz bijuši cieši saistīti ar šo zemi. Kad muižnieku pārestības kļuva nepanesamas, zemnieki ar savām sūdzībām brauca pie paša zviedru ķēniņa, lai panāktu taisnību.

Šoreiz divi zemnieku dēli nebrauc pie ķēniņa, tie te grib pastaigāt pa zemnieku sētām un skatīt savām acīm zviedru tautas mākslu.

Tā ir kāda svētku diena, kad kuģis iegriežas pa šķērām zemes iekšienē un tuvojas Stokholmai. Gar abiem krastiem brūnais granīts un zeļie priežu meži. Tikai par retam ierauga šur-tur nelielus lauciņus kā zemē nomestus gaišus lakatus. Un kur lauki, tur arī mājas. Sarkanās ēkas ar baltiem logu krustiem un slēgiem nīrb kā jautri krāsu traipi, kas spoguļojas tumšajos šķēru ūdeņos. Un pie katras mājas augstā mastā plīvo zilais karogs ar dzelteno krustu. Savādu lepnumu pauž šie karogi mastos. Ļaudis te laikam ir lepni uz savu zemi. Jā, tā jau arī ir viņu pašu zeme, tāpēc viņi var justies lepni. Latvietis arī

dzīvo savā zemē, un tomēr tā ir svešu kungu zeme. Ja viņš būtu kungs savā zemē, tad gan laikam ar tādu pat lepnumu celtu karogu augstā mastā...

Zviedru māksla Janim Rozentālam ir gandrīz pilnīgi sveša. Nesen vēl mākslas vēsturnieks Mūters rakstīja, ka Somija mākslas ziņā ir tikai Zviedrijas province. Ja tā, tad te viņam būs vēl vairāk ko jūsmot.

Un tomēr tā nav. Vecās zviedru mākslas autoritātes, mūzeju slavenības, viņu diez' kā neiesilda. Bet tad arī te viņš atrod, par ko priecāties. Larsona un Liljeforsa portreti un žanra gleznojumi rāda lielu meistarību. Bet visvairāk viņu sajūsmina Anderss Corns, impresionistu ietekmēts portretists un zviedru zemnieču gleznotājs. Tik sulīgas krāsas, tik droši vilcieni, ka Rozentāls tīri vai ar skaudību raugās viņa otes pēdās. Viņa akti ir vesela poēzija, himna veselīgo zemnieču miesas skaistumam. Katra figūra ir kā spēka un dailes simbols. Bet Corns nav izsmalcināto salonu aistēts, tas ir tautas mākslinieks. Rozentāls ir laimīgs, ka dabūjis redzēt Cornsa audeklus: arī Zviedrijā viņš guvis it kā morālisku atbalstu savam darbam iesāktajā virzienā.

Un tad abi latviešu jaunekļi pārstaigā arī Zviedrijas laukus un redz, ka tautas māksla te ir vēl bagātāka nekā Somijā. Redz arī pašapzinīgos, plecīgos zemniekus un druknās zemnieces, kas it kā izkāpušas no Corna gleznu rāmjiem. Raugoties šinīs valkīrēs, arī Rozentāls nevar nociesties, neizmēģinājis savu oti.

Beidzot kuģis nes viņus atkal pāri Baltijas jūrai, garām Kolkas ragam un Dundagas zilo kalnu tumšajai svītrai uz Rīgas pusi.

— Nu saki, draugs, vai bija vērts tā mazliet pastaigāties pa ziemeļnieku ārēm? — Pēteris Ozoliņš iejautājas, manīdams, ka Rozentāls atkal sakoncentrējies kādās nopietnās pārdomās.

— Un kā vēl! — tas atsaucas. Tumšajās acīs iedzirkstas sajūsma. — šis ceļojums mani ir padarījis stiprāku. Vai saproti? — stiprāku turpmākajam darbam!

XIII

SEPTIŅI „RŪĶI“

1896. gada vasarā Rīgas publikai bija daudz ko runāt un mēļot.

Jau pavasarī Vidzeme dabūja jaunu gubernātoru Su-rovcevu. Iepriekšējais gubernātors Zinovjevs bija nonāvējies, jo revīzijā bija atklājies, ka tas bijis liels kukuļu nēmējs. Kāds nu būs jaunais gubernātors? Vai to arī varēs piekukuļot, un ja varēs — tad ar kādu summu tam tuvoties?

Maijā notika Maskavā jaunā ķeizara Nikolaja II. kronēšana. Arī latviešu delegācija aizbrauca uz Maskavu, un visas avīzes bija pilnas ar svinību aprakstiem. Un tad — Chodinkas traģēdija... Tūkstošiem samītu cilvēku. Diez', vai visi latviešu delegāti atgriezīsies ar veseliem kauliem?

Augustā gaidāma etnografiskā izstāde. Kanāla malā, Jēkaba laukumā, ceļ vai veselu pilsētu: kurzemnieku un vidzemnieku senlaiku istabas, rijas un pirti, arī modernu turīga saimnieka istabu; bez tam milzīgu izstādes telpu, bufeti un pašā priekšā — varenus vārtus ar augstu arku. Un ko tur visu nevarēšot redzēt! Kā dzīvojuši latviešu senči un kā tagad latvieši dzīvo katrā novadā, kādi tiem darba rīki, kādi apģērbi un rotaslietas. Tāda izstāde Rīgā vēl nekad nav redzēta, tāpēc gaidāms, ka tūkstošiem ļaužu plūdis uz Rīgu no malu malām.

Un vēl kas būšot: pašu latviešu mālētas bildes arī būšot izstādē redzamas.

Ka latviešiem ir savi dzejnieki, to retais kāds nezina. Kas nav dzirdējis Ausekļa un Pumpura vārdus? Kas nav lasījis Mērnieku laikus? Kas nav smējies par Alunāna lugām? Arī Apsīšu Jēkaba un Blaumaņa stāstus jau pazīst, lasa Deglava romānus. Bet ka latviešiem ir arī savi mākslinieki — tas ir kas jauns! Un vesels bars viņu esot, visi Pēterburgā mācījušies. Šie paši par „rūķiem“ saucoties. Tad nu redzēs, ko tie „rūķi“ būs atvilkuši uz Rīgu.

Izstādes programmā lasāmi desmit jauno mākslinieku vārdi. Trīs štiglica mākslas skolas audzēkņi — Zariņš, Liberts un Lapiņš — tomēr solītos darbus nav atsūtījuši, bet mākslas akadēmiju reprezentē veseli septiņi: Alksnis, Rozentāls, Purvītis, Valters, Baumanis, Balodis un Birnbaums. Daži no tiem akadēmiju jau beiguši, citi vēl turpina studijas.

Visi septiņi „rūķi“ arī paši ieradušies Rīgā. Tiem gribas redzēt, kā viņu jaunā māksla ies tautā: ko spriedīs par viņu gleznām, cik radīsies pircēju?

Janim Rozentālam vislielākais klāsts — vienam pašam desmit gleznas: lielais diplomdarbs „No baznīcas“, arī „No kapsētas“, „Krogā“, „Pātari“, Pēterpils darbnīcas gleznojums ar sievietes aktu un drauga Alksņa figūru pie skārda krāsniņas, vēl citas studijas un peizaži.

Iejaucies publikā, viņš vēro un klausās: ko ļaudis saka, kā saprot viņa darbus?

Kāri viņš uzķer katru izmesto vārdu, katru piezīmi:

— Nudien, skaidri latvieši, tādi pat kā mūsu pagastā!

— Ak tu tavu resnu onkuli! Uz mata kā mūsu pagastvecis!

— Un ubadze — kā izlieta mūsu nabagmājas Kača!

— Ak tu velns, kas par ceļinātāju. Tik daudz cilvēku uz vienas bildes!

— Un visi izkrāsoti lai — kā dzīvi!

— Man trakoti patīk!

— Man gan nē!

— Kāpēc nē?

— Nu pieej tuvāk, tad tu redzēsi: klekši vien ir!

— Nu tad neej tik tuvu, ja tev tik smalkas acis! Es skatos pa gabalu, un tad nemaz neredz kleksus!

— Lai nu arī kleksējis, bet smalki gan visu noskatījies!

— Palūk, večiem pat pīpjus mutē ieceļinājis!

— Mūsu pašu ļaudis, mūsu pašu dzīve — kas ir, tas ir!

Rozentāls ir apmierināts: šis vientiesīgās laucinieku

piezīmes tomēr liecina, ka viņa darbus saprot. Redzams arī, ka tie patīk: skatītāji te pastāvīgi drūzmējas.

Nāk arī smalkāki ļaudis, pilsētnieki. Viņš dzird minam pat tādas vārdus kā „perspektīve“. Ā, tie būs vēl labāki mākslas sapratēji.

— Diez' kāpēc zemniekus vien samālējis? — kāds augstprātīgi nosaka. — Tagad, paldies Dievam, ir arī izglītoti latvieši, kas pacēlušies smalkākā kārtā, bet tādas neredz nevienā bildē!

— Te jau izstādē var paskatīties, bet savā salonā es gan tādas bildes nekārtu pie sienas!

— Varbūt tas bilžu taisītājs pilsētniekus nemaz nepazīst?

— Stāsta, ka pašā Pēterburgā esot mācījies.

— Var jau būt. Bet Rīgu laikam nav redzējis!

— Mans papā ar' saka, ka vācu žurnālos daudz smukākas bildes!

— Bet vācu žurnālos tak nav latviešu bildes! — Rozentāls iejaucas valodā.

— Ach, vācu vai latviešu, tas vienalga, bet bildēm jābūt smukām! — lepni atcērt Rīgas jaunkundzīte.

— Bet kas tad šinīs bildēs nesmuks? — Rozentāls turpina ķircināt smalko rīdzinieci.

— Ach, mans kungs, ko nu jūs izliekaties? No apģērba var spriest, ka jūs pats neesiet nekāds laucinieks, kā tad jums var patikt tādas bildes, kur nav nekas parādīts no smalkākas dzīves?

— Tad jums, jaunkundz, patīk tādas, kur ir viņš un viņa — mēnesnīca — ilgošanās — lapenē nozagts skūpsts — amorīnš ar bultām?

— Nu redziet, mans kungs, es jau tūlīn teicu, ka jūs tikai izliekaties! Jūs saprotiet gan, kas ir smukums. Un ja nu cilvēkam ir smalkāka jušana, kā tad viņam var patikt šitās zemnieku bildes?...

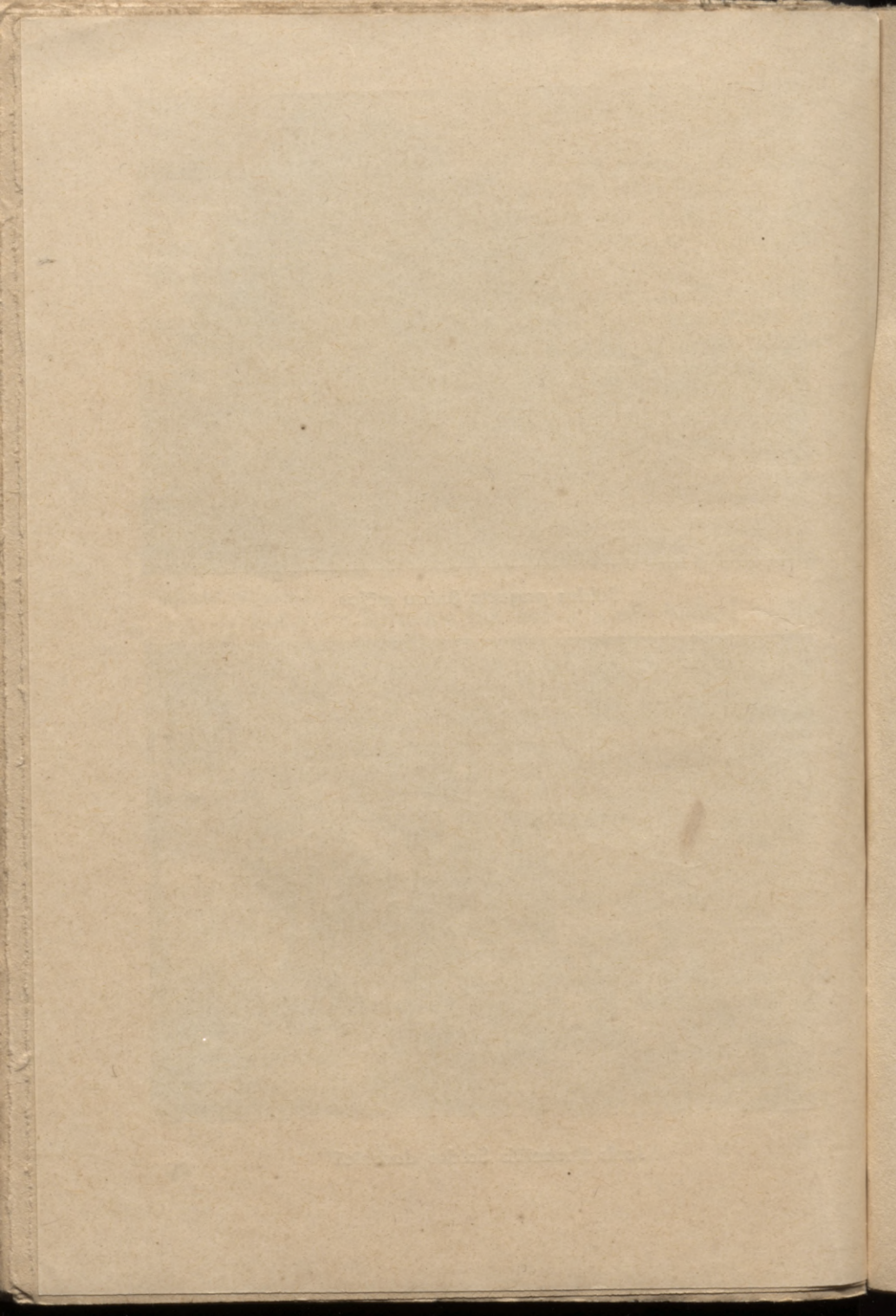
Rozentālam pietiek. Viņš saprot, ka jaunajiem latviešu māksliniekiem visgrūtāk būs iespieties Rīgas mētpilsoņu aprindās. Un kamēr žurnāli turpinās kultivēt

Saldus pagasta Bebru mājas

Janis Rozentāls Saldus darbnīcā

banālītāti, pat latviešu intelliģence tik drīz vēl netiks pie patiesas mākslas jēdzieniem.

Bet tad slikto omu viņam atkal uzlabo kāds apmeklētājs, kas ilgi un uzmanīgi aplūko katru viņa gleznu, te pieiedams tuvāk, te atkāpdamies. Ko, tas sirmais vīriņš taču ir — vecais Celēvičs!

— Nu, meistars, kā patīk zeļa darbi? — Rozentāls uzrunā savu pirmo skolotāju.

Vecais vīrs mirkšķina acis, tanīs saskrējušas asaras. Tad viņš satver mākslinieka roku un ilgi to krata.

— Rozentāla kungs — mākslinieka kungs! — viņš pārlabo. — Ja es nebūtu tik vecs, tad es gan vēl gribētu iet pie jums mācībā! Šito prieku! Agrāk mums, latviešiem, bija tikai mālderī — nu ir arī mākslinieki!...

Rozentālam patlaban nav vārdu, viņš nezina, ko pateikt vecajam meistaram. Bet no drebošās rokas spiediena viņam kļuvis tik silti ap sirdi. Tīri vai apkampt gribas veco cunftes meistaru, kas taču arī spēj saprast un novērtēt viņa darbu!

Pēdējā izstādes diena.

No visas gleznu izstādes nav pārdots neviens darbs. To vēl ļaudis nesaprot, ka arī par gleznām var maksāt naudu.

Pirmo reizi uzstādamies latviešu publikas priekšā, jaunie mākslinieki bija cerējuši arī uz ienākumiem, bet tagad visas cerības vājā. Veltīgi vēl tērējušies, pa izstādes laiku uzturēdamies Rīgā.

Te Rozentāls pamana kādu lauku tēvu, kas ilgu laiku nenolaiž acis no vienas viņa studijas.

— Vai patīk? — viņš ieprasās.

— Gaužam patīk! Diez', cik tāda varētu maksāt?

— Piecpadsmit rubļus.

— Žēl... Tikdaudz naudas man nav, bet gaužam patīk!...

Tas ir pirmais cilvēks, kas vismaz interesējas, cik glezna maksā, tas arī apliecina savu neliekuļoto prieku par savas dzimtenes attēlu. Rozentāls nevar palikt vien-

aldzīgs pret šo mākslas draugu, kas nācis no zemnieku sētas.

— Nu, ja jums tā patīk, tad ņemiet tāpat — par brīvu! — Rozentāls iesaucas un noņem glezniņu no sienas. Ja atrastos vēl kāds, kas tā būtu iemilējies viņa gleznā, varbūt viņš tāpat atdotu arī vēl citus darbus. Lai ņem vismaz tie, kam gleznas dara prieku!

„Rūķiem“ tomēr gaŗas sejas. Vajadzētu tā kā iedzert pirms šķiršanās, bet nav ne kurāžas, nedz naudas.

— Kinder, weint nicht! — iesaucas Arturs Baumanis. — Heute zahle ich!

Pēc bagātā tēva nāves viņš tagad plītēja uz nebēdu, tērēdams atstāto mantojumu. Akadēmiju viņš sen kamēr atstājis, tagad nekā cita nedarīja, kā plostoja ar draugiem pa Rīgu. Izstādes laikā, saticies ar vecajiem studiju biedriem, viņš turējās kopā ar tiem un dzīvoja puslīdz solidi.

Tā nu vakarā visi septiņi „rūķi“ ir kopā un iebauda pa malkam, lai aizskalotu slikto omu.

Alksnim kabatā jaunākā Mājas Viesa Mēnešraksta burtnīca.

— Jāmeklē, vai par mums arī kāds vārds rakstīts! — viņš saka, šķirstīdams burtnīcu. Šinī žurnālā, kur raksta Blaumanis, Poruks, Aspazija un Rainis, šad-tad parādās arī pa apcerējumam mākslas jautājumos. Spriedumi tur gan mēdz būt tik dilletantiski vientiesīgi, ka „rūķi“ par tiem ne vienu vien reizi dabūjuši no sirds pasmieties, tāpat kā par šī žurnāla banālajiem bilžu pielikumiem. Bet nu visiem tomēr interese, kas tur būs teikts par latviešu pašu māksliniekiem.

— Ir gan! — Alksnis iesaucas, atradis etnogrāfiskās izstādes aprakstā dažas rindas, kas veltītas septiņiem „rūķiem“. Viņš lasa citiem priekšā:

„Ar jūsmību uzskatām Artura Baumaņa „Zemgales garus“; tie uz katru latvieti var atstāt iespaidu. Šo gleznu nevar diezgan apskatīt. Baumanim ir mākslinieka dāvanas, sevišķi fantastisku

gleznu sastādīšanā. Arī „Jagaiļa nāve“ glīts darbs. Bez šīm vēl citas mazākas gleznas no Baumaņa, bet tās arī mazāk ievērojamas un ar mazāk uzcītības pagatavotas. Gan pie Baumaņa gleznām daudz vietās satiekamas visai acīs krītošas zīmējuma kļūdas, tomēr kopiespāids gandrīz katrreiz apbrīnojams. Šim cien. tautietim vajadzētu tikai nopietni strādāt un tālāk censties, dāvanas ko krietnu radīt tam ir. No Jaņa Rozentāla redzam ļoti pareizi tēlotus latviešu lauciniekus no baznīcas nākot, tur nav neviena svešāda ģimja, tie visi ir latviski, īsti kā to redzam un satiekam no baznīcas nākot; katrs vaibsts tik pareizi attēlots, ka domājam, kad tiešām latviešu baznīcēnus redzam savā priekšā. Otra lielāka glezna no Rozentāla, kur tas zīmējis „mironu svētkus“, arī rāda visas figūras īsti latviskas. Mazāk labi tam izdevušies dabas skati, bet kā savas tautas dzīves tēlotājs Rozentāls var sniegt ļoti daudz, tikt pie citām tautām ievērojams. Skatīti gleznojisi dabas skatus Birnbaums, tikai dažas vietas varēja būt ar vairāk uzmanības dabīgi izstrādātas. Valters, kaut gan tas savas gleznas nav smalki apstrādājis un nepratēji apskatītāji tās sauks par klekšiem, tomēr jāliecina, ka arī tam laba veiksmē dzīves skatu tēlošanā. Visus šos gleznotājus varam sirsnīgi un silti apsveikt un vēlēt, lai arī pati tauta mācītos viņu darbus cienīt. Gleznošanas māksla gan tā, kas līdz šim latviešu tautai vissvešāka — laiks, ka viņa sāktu arī to vairāk cienīt.“

— Tas viss? — Rozentāls jautā, kad Alksnis beidz lasīt.

— Viss!

— Un par tevi, Ādam, ne vārda? Te nu bija! Tu mums esi tas nacionālās mākslas praviētis, tavus zīmējumus Pēterpils profesori ceļ vai debesīs, bet Rīgā mākslas kritiķis tos nav pat pamanījis!

— Ko nu par maniem zīmējumiem! — Alksnis smiedamies atmet ar roku. — Bet Purvīti arī tas rakstītais nav pamanījis, Balodi arī ne...

— Der Mann versteht ja garnicht, dass zwischen Gemälden und Zeichnungen doch ein Unterschied ist! — sirdas arī Baumanis, allaž runādams tikai vāciski: latviski viņš saprot, tikai latviskā runāšana neveicas. Bet viņam arī vairāk nav ko sacīt. Vienā vilcienā viņš iztukšo glāzi un ar roku notrauc alus putas no savas kuplās bārdas — tāda ir viņam vienīgajam no visiem „rūķiem“.

— Un man viņš novēl tikt pie citām tautām ievērojamam! — Rozentāls nosmejas. — It kā pašā latviešu tautā man nevajadzētu tikt ievērojamam?... Jā, draugi, redziet nu, cik nožēlojamā kārtā mūs saņem intelligen-ces žurnāls. Vai tad lai brīnamies, ka vēl aplamākus spriedumus dzirdam no tiem, kas žurnālos neraksta? Pēc dabas pareizi vai nepareizi attēlots — tā ir vienīgā mēraukla, ko prot lietot pat ārzemēs studējis filozofs. Un Baumanim taisnība: tas pat neizšķir, kas ir glezna un kas zīmējums. Cik ilgi tad mums vēl būs jāgaida, kamēr latviešu publika sāks saprast dažādus mākslas virzienus, laikmetu un tautu stilus un mākslinieku individuālās īpatnības?

— Nacionāla māksla, latviska māksla — tas ir priekšlaicīgs sapnis. Kur var rasties ābols, kad nav pašas ābeles? — Valters iesāk vēl drūmāku domu. — Metisim pie malas tādu sapņošanu! Mums atliekas vienīgais ceļš — iekļauties lielo kaimiņtautu mākslā.

— Latvijā gleznotājs maizi nenopelnīs. Tāpēc es — saka Balodis — esmu nodomājis doties atpakaļ uz Krieviju. Pieņemšu zīmēšanas skolotāja vietu — un būšu paēdis!

— Gluži manas domas! — viņam piekrit Birnbaums.

— Tā ir mazdūšība! — Alksnis uzkliež, uzlēcis kājās, un liekas, ka viņa varenais stāvs nupat kā tvaikiem pilna lokomotīve trauksies uz priekšu telpā, lai rautu citus sev līdzī. — Mūsu tautai par maz kultūras tradi-

ciju. Lūk, Baumanis, kas vēsturē racies, labāk zinās, ka tādas bijušas, bet ilgais vācu jūgs tās iznīcinājis. Mūsu tautai nav vēl mākslas izpratnes, nav arī sajostas vajadzības pēc mākslas — tas jau tā ir, to arī es sajūtu, varbūt vēl sāpīgāk nekā dažs labs no jums. Bet vai taisni tāpēc mums nav jāpaliek savā tautā, lai nevien paši radītu jaunas mākslas vērtības, bet lai arī visu sabiedrību paceltu līdz nopietnākai mākslas izpratnei? Ja šodien profāni raksta par mums, tad tas nozīmē, ka mums pašiem jāņem spalva rokā, jāiekaŗo avīzes un žurnāli, jāizskauŗ no turienes banālās bildītes, kas bojā tautas gaumi... Liels un grūts darbs stāv mums priekšā: jārada pašiem un jāpārrada sabiedrība. Un taisni tāpēc mani uztrauc tā mazdūšība, ko te nupat dzirdu. Atceraties „rūķu“ zvērastu toreiz Pēterpilī! Un es jums prasū: kas grib turēt man līdzī darbā un cīņā par jau no latvisko mākslu?

— Es! — Janis Rozentāls, kas sēŗ viņam blakus atsaucas pirmais, un Alksņa varenā roka viņu apskauŗ kā mīlu dēlu...

Un tomēr, Alksņa stiprās rokas vairs nesaturēja kopā „rūķu“ saimi.

Pēteris Balodis pieņēma zīmēšanas skolotāja vietu Archangelskā, un latvieŗiem viņš bija zudis.

Stanislavs Birnbaums aizklīda vēl tālāk — uz Sibīriju. Arī tas pazaudēja sakarus ar pārējiem „rūķiem“.

Artūrs Baumanis kļuva par noŗēlojamu klaidoni. Krogi un cietumi bija viņa turpmākā ceļa etapi. Arī viņš kā mākslinieks bija zudis savai tautai.

Nākamajā pavasarī no Pēterplis ar mākslinieku diplomiem atgriezās Purvītis ar Valteru. Tie abi noŗētās uz dzīvi Jelgavā un, tāpat kā Rozentāls, tomēr loloja ceŗību eksistēt no savas mākslas.

Alksnis dzīvoja Rūjienā, kur viņa tēvam bija grāmatveikals. 1897. gada rudenī viņš iebrauca Rīgā, lai izdarītu degunā kādu niecīgu operāciju. Nejauşi radās

asinssaindēšana, un — nebija vairs varenā „rūķu“ virsaiša...

Bija atlikušie tikai trīs „rūķi“, kas viņa šķirstu aizveda uz Rūjienas kapsētu. Tie bija: abi jelgavnieki — Valters ar Purvīti — un Janis Rozentāls, kas atsteidzās no Saldus, lai pavadītu mīlo draugu pēdējā ceļā.

— Tas ir latviešu mākslinieks, jaunas dailes pasaules radītājs, ko mēs šodien guldām smiltis! — teica Janis Rozentāls pie drauga kapa. — Jaunās mākslas rūķu saime izklidusi, nav vairs arī paša rūķu virsaiša. Un tomēr — mēs solāmies, ka latviešu māksla būs!...

XIV

„BALTAIS“

Pēc etnografiskās izstādes Janis Rozentāls aizbrauca uz Saldu un apmetās pie vecākiem Bebros. Viņš lāgā vēl nezināja, ko īsti iesākt, pie kādiem darbiem ķerties. Piedzīvotā vilšanās izstādē viņu lielā mērā bija satriekusi, tagad vispirms bija vajadzīga atpūta. Lauku miers bija kā radīts mākslinieka nervu nomierināšanai un ierosināšanai jauniem darbiem.

Brīnišķīga ir septembra saule, kas līst pār nopļautiem laukiem, dīgstošajām rudzu druvām un viršu norām. Kā kamenes dūc kuļmašīnas — bet citādi visapkārt rāms klusums. Pīlādžu ogas jau metas sarkanas un bērziņos iekāpas pa zeltītai lapai.

Janim Rozentālam patīk šis rudens krāsu gammas. Pavasarī un rudenī — tad dabai ir visjaukākās krāsas. Viņš uzglezno vienu-otru dabas studiju, jo acs nevar palikt vienaldzīga krāsu bagātajā pasaulē. Šie sīkie darbiņi ir tikpat kā atpūta. Gan pamazām izveidosies arī lielāku darbu plāni.

Viņa lielajai gleznai „No baznīcas“ pēc izstādes tomēr atradās pircējs. Tas bija Rīgas lielās kokzāģētavas īpašnieks Augusts Dombrovskis, kas arī pats nebija bez

mākslas dzirksts: vijoli mīlēdams, viņš pats bija sācis taisīt vijoles un centās tanīs ielikt vecmeistaru instrumentu skaņas dzidrumu. Viņš, kas kokā spēj atrast dvēseli, nevarēja palikt nejūtīgs, kad jaunais mākslinieks meklēja tautas dvēseles izteiksmi savās krāsās. Tā nu Rozentāls tika arī pie naudas, un vismaz kādu laiciņu viņš varēja mierīgi pavadīt Bebru pretistabā un pabalstīt ar kādu artavu arī vecākus, jo tēvam vesera cīlāšana kļuva arvienu grūtāka.

Kādu dienu Janis Rozentāls ar savu krāsu kasti aizstaigā līdz Brocēnu skolai. Kamēr vēl skolā nav iesākušās rudens mācības, viņa draugs Štamms ir diezgan vaļīgs, lai ar to kopā pastaigātos un papļāpātos.

— Vai tu arī zini, ka esi aprakstīts Mājas Viesa Mēnešrakstā? — jautā Brocēnu skolotājs.

— Ak tā, par to izstādi? Muļķības vien tur sarakstītas! — Rozentāls nevēlīgi nosaka.

— Nē, nē, nevis izstāde, bet tu pats esi aprakstīts! Blaumaņa jaunākajā novelē! Tieši vārdā viņš gan tevi nav saucis, bet to katrs var saprast, ka viņš domājis tevi.

Nē, tādu noveli Rozentāls nav lasījis.

— Parādi, kur tāda ir!

Skolotājs pasniedz viņam Mājas Viesa Mēnešraksta septembra burtnīcu. Pasit vāku vaļā — jaunā ķeizara un ķeizarienes ģimētnē. Bet aiz ķeizariskā pāra — Rūdolda Blaumaņa novele „Baltais“.

— Vai tad es te būtu par „baltu“ pataisīts?

— Nu palasi — tad redzēsi!

Rozentāls iesāk lasīt:

„Kādā jaukā 1895. gada dienā, tanī laikā, kad pavasaris pāriet vasaras pilnībā, no Dvinskas uz Rīgu skrējošā dzelzceļa vilcienā sēdēja ļoti laimīgs cilvēks. Šis laimes bērns bija es. Jo manā kabatā gulēja pirmie trīs simti paša pelnītas naudas, manā mazajā ceļa somā vesels krājums Pēterburgas daždažādo avižu, kuŗās visās vai nu vairāk vai mazāk jūsmīgi tika slavēta akadēmijas kursu beigušā glez-

notāja Jāņa Kalnrozes bilde „Baznīcas priekšā“. Viens pārspriedējs uzsvēra vairāk „visai laimīgi izteikto acumirkļa noskaņojumu“, otrs, „tipu bagātību un oriģinālītāti“, trešs „krāsu spilgtumu un harmoniju“, ceturts, piekts, sestss — ak, es jau zināju vai no galvas, ko viņi visi sacīja: Nekad līdz tam nebūtu domājis, ka kritika prātīgam cilvēkam tādā mērā var sagrozīt galvu un uzslava apreibināt kā kāds smalks garīgs dzēriens. Bet nu es to piedzīvoju! Ar tvīkstošiem vaigiem sēdēju vagonā un gaidīju un nevarēju sagaidīt acumirkļa, kad brālim mājā avīzes varēšu izklāt priekšā, lai tas arī manu slavu lasa un mātei, mīļajai neticīgajai mātei apgalvotu, ka no manis reiz iznāks krietns mākslinieks; un kad tēvam varēšu noskaitīt uz galda trīssimts rubļus un turklāt izskaidrot, ka tā ir maksa par vienu vienīgu bildi — ne platāku par pusotrām aršīnām... Un tad sev iztēloju tālāk tēva izbrīnēšanos, ko nekādi izskaidrojumi nevar mazināt, ka cilvēki tiešām tik aplami un dod par tādu mazu audekla gabaliņu tik daudz naudas. Un turklāt par tādu, ko Jānis appervējis! „Ej nu ej... nudie... tas nu gan... lai saka, ko sacīdams... par daudz...“ viņš runā it kā neticēdams, bet viņa balss trīc aiz prieka, un piepeši viņš novēršas pie skapja, it kā gribētu naudu nolikt. Bet es manu gan, kādēļ viņš novēršas, viņam arī, tāpat kā mātei, acis tapušas valgas. Viņš man to negrib rādīt... Es iekliedzos laimē. Satveru brāli aiz rokām un griežu to apkārt, kamēr abi smiedamies iekrītam gultā... Tādi un tamlīdzīgi bij' mani sapņi, kuŗus redzēju, pa logu laukā lūkodamies. Un tomēr ceļš bija garš. Tās sasodītās stacijas! Desmit, divpadsmit minūtes jāstāv uz vietas un reizēm pat negribot jāredz, kā cilvēki pie bufetes steidzīgi ēd desīnas ar kāpostiem un dzer alu. Cik riebīgi! Mana bilde „Baznīcas priekšā“ dabūjusi pirmo godalgu, to kāds mākslas cienītājs uz pēdām nopircis — un tur viņi bezjūtīgi

ēda un dzēra, it kā nekas nebūtu noticis! Bet, pal-
dies Dievam, vilciens katru reizi atkal sāka kustē-
ties, kad mana nepacietība bija sasniegusi augstā-
ko pakāpienu, un līdz ar riteņu rukoņu pie manis
atgriezās vecie sapņi atpakaļ... “

— Nu, vai tas neesi tu? — jautā skolotājs.

— Tā kā būtu — un tomēr nav. Blaumanis daudz
ko citādi iztēlojis un sagrozījis. — Rozentāls konstatē,
salīdzinādams Blaumaņa tēlotā mākslinieka atgriešanos
dzimtenē ar sevi pašu un saviem pārdzīvojumiem. — Ja
tu gribi zināt, draugs, tad daudz lielāku sajūsmu man
pagājušajā vasarā tepat Saldū deva diplomdarba gata-
vošana — pats radišanas darbs un nevis profesoru un
preses atzinība. Drīzāk gan otrādi: diploma iegūšana
nozīmē šķiršanos no akadēmijas, un tā nebūt nav tik
priecīga. Kamēr strādā akadēmijā, tev ir tikai viens uz-
devums: pierādīt, ka tev ir talants un tu proti strādāt.
Bet nu agrākais dzīves pavediens ir norauts un jāsāk
vērtpt jauns. Nu tev jāatrod vieta dzīvē — sabiedrībā,
savā tautā. Ak, draugs, kad tu zinātu, pie cik grūtām
pārdomām un šaubām noved iegūtais diploms... Kāpēc
es tagad te mētajos apkārt, pats lāgā nezinadams, ko un
kā darīt? Tāpēc, ka es vēl jūtos lieks savai tautai un
tomēr gribu pie viņas palikt un ziedot tai savu mākslu.
Savu lielo gleznu beidzot pārdevu — tikai uz pusi lētāk
nekā tas Blaumaņa Jānis Kalnroze. Bet arī nauda man
vēl nedod apmierinājumu. Vai tu zini, par ko es sapņo-
ju, pie savas gleznas strādādams un vēlāk novietodams
to izstādē? Es domāju — atnāks izglītotie Rīgas latvie-
ši, biedrību runasvīri un teiks: no šīs pirmās latviešu
mākslas ražas mēs ņemsim to vērtīgāko un liksim to pa-
matā latviešu Ateneumam — gleznu galerijai. Ne ka-
peikas es nebūtu prasījis — lai ņem! Bet tāda doma
nevienam pat prātā nenāca un diez' kad vēl nāks... Prie-
vītes, pastalas un vīzes vāc — vai tad arī mūsu gleznas
nav vismaz tikdaudz vērtas? Lai mākslinieks eksistētu

un gūtu sajūsmu jauniem darbiem, tam vajadzīgs atbalsts — vismaz morālisks atbalsts. Vai tu saproti?...

Likās, ka Rozentāla acīs bija iezagušās pat asaras. Tādu viņu Brocēnu skolotājs vēl nekad nebija redzējis, nebija arī nekad dzirdējis viņu tā runājam. Rudens saule vēl arvienu gaiši smaidīja, bet Rozentālam bija uzgulusies smaga melancholija kā tumši lietūs padebeši.

Blaumanis, mīlais Blaumanis! Viņš jau nebija vainīgs, ka novele, kas tiešām bija veltīta Rozentālam, pavadināja viņu uz tādām pārdomām. Tikai pavadināja — šīs domas kā smagi akmeņi jau sen viņā krājās. Blaumanis jau labu vien bija gribējis: viņš tēlojis jauno mākslinieku, lai lasītāju publikā arī vēl pēc izstādes rosinātu interesi par gleznotājiem, viņu dzīvi un darbiem.

Tālāk Blaumanis savā novelē izmantojis kādu gadījumu, ko Rozentāls viņam bija pastāstījis no saviem piedzīvojumiem. Viņam bija gribējies gleznot Ādamu un Ievu — divus līksmus jaunekļus, kas no zaļās zemes paceļ savus gaviļējošos ķermeņus pretī saulei. Modeli Ādamam viņš ātri atrada. Tas bija kāds puisis viņa dzimtenē. Kad viņš beidzot atrada arī kādu meiču, kas bija diezgan daļa, lai to ņemtu par domās iecerētās Ievas prototipu, un kad tā bija pierunāta rādīties tam Ievas izskatā — radās neparedzēts sarežģījums. Ādams pateica māksliniekam: šo meiču es mīlu un neļaušu nevienam citam uzlūkot viņu — kā Ievu...

— Cik savādi! — Rozentāls nosmīn, izlasījis noveli līdz galam. — Man no gleznas nekas neiznāca, bet Blaumanim gan no mana stāstījuma iznācis brīnišķīgs tēlojums!

Viņam rodas tīri vaišaudība uz dzejnieku: vārdu mākslinieks ar savu fantaziju viegli tiek pāri tām grūtībām, kādas ir krāsu māksliniekam, kas nevar uzdrošināties cilvēku, augstāko un daļāko radījumu, tēlot pēc fantazijas vien.

Pabeidzis lasīt Blaumaņa noveli, Rozentāls tā kā atsilst. Lai kā — šī novele tomēr palīdzēs modināt intere-

si par glezniecību. Un tas jau Blaumaņa dabā: jaunos talantus viņš visādi cenšas atbalstīt.

Kad Rozentāls vēl kādu mēnesi bija kāvijs ar savām šaubām, viņš vēlā rudenī atkal devās atpakaļ uz Pēterpili, gleznoja krievu kupču portretus, lai nopelnītu naudu, kas dzimtenē nebija iespējams. Bet sirdi un prātu šis darbs nevar apmierināt. Gribas izkliegt nemieru ar sevi, savu darbu, gribas kādam pateikt, ka radošais gars meklē un neatrod izeju uz īsto gultni, kur tas varētu izvērsties mierīgi plūstošā straumē. Kam to pateikt? Blaumanim — dzejniekam un labajam draugam!

1897. gada beigās Blaumanis saņem Rozentāla vēstuli no Pēterpils:

„... esmu tāds puslīdz miris cilvēks: strādāju tikai naudas dēļ, un ko dabūju, atdošu par ateljē. Iekšas man deg aiz noturētas gribas strādāt to, ko pats vēlētos, un tik daudz idejas un jūtas noslodzītas un atpakaļ nospundētas, ka, ja drīz nelaidīšu tām izsmērēties uz audekla, tās vai nu sāks pūt, vai notiks ekspozīcija. Vai tu, brāl, pazīsti, kas ir aizturēta enerģija? Na, es tev nevēlētu ar to iepazīties!“

Blaumanis zin gan, kas ir aizturēta enerģija. Viņš pats itin bieži sajutis, kad stāstu un lugu sižeti drūzmējas galvā, bet — jāpelna maize pie avīžnieka galda.

— Bet — viņš domā — ir labi, ka tam puisim iekšā tā rūgst! Tas nozīmē, ka viņš ir un būs radošs gars. Lai rūgst! Lai nemiers kūda — tas dzen uz jauniem darbiem!

Dzejnieks redz savā priekšā mākslinieka kalsnējo seju ar nemiera drudzi acīs. Domās noglāstīdams viņa galvu, Blaumanis vēl nosaka pie sevis:

— Mīlais, baltais! Lai rūgst! Tas uz labu!

XV

SVĒTCEĻOTAJI

1897. gada pavasarī Vilhelms Purvītis beidz profesora Kuindži ainavu klasi, bet Jānis Valters — figurālo klasi. Purvišam par diplomdarbu „Pēdējie stari“ piešķirts ārzemju ceļojums. Tas nu redzēs Eiropas plašos apvāršņus. Laimīgais! Tikai retais iegūst tādu iespēju. Rozentāls pabija ziemeļzemēs — bet kas tas pret Purviša ceļojuma mērogu?

Bet tanī vasarā svētceļojumā uz Eiropu neaizbrauc izredzētais Purvītis viens pats.

Profesors Kuidži ir miljonārs. Profesora alga viņam tikai kabatas nauda. Kā slavens peizažists viņš par savām gleznām iegūst pasakainas summas. Izbraukāt Eiropu ar visu klasi, samaksāt visiem skolniekiem ceļa izdevumus un uzturu viesnīcās — tas viņam nieks!

— Kas ir, zēni, brauksim visi, pavadīsim laimīgo stipendiātu! — viņš liek priekšā saviem skolniekiem, ar kuriem attiecības ir gluži kollēģiālas. — Un pakersim līdzi arī Purviša tautiešus — Valteru un Rozentālu. Arī tie abi man mīļi!

Janim Rozentālam tas ir negaidīts pārsteigums — kā gandarījums par neapmierinātībā pavadīto ziemu Pēterpilī.

Berlīne — Drēzdene — Minchene — Parīze — Vīne...

Slavenie vecmeistari, graujošie un jaunradošie modernisti...

Impresionisms — Eiropas jaunās mākslas spārnotais vārds! Jauna tehnika un jauns gars. Jaunas atziņas, jaunas krāsas — jauna saule.

Kā liksmo Kurzemes zemnieka dēls, kam bagātais profesors tīri kā rotaļādamies paver durvis uz plašo mākslas pasauli, ko viņš līdz šim pazinis tikai pēc skopiem aprakstiem un bāliem attēliem mākslas žurnālos. Kā svētceļotājs viņš dodas skatīt brīnumus un tic, ka viņa ceļa spieķis uplauks kā Tannheizera zizlis!

Berlīne — pirmais svētceļotāju etaps. Tā ir vēsa

un oficiāla pilsēta, kas mīl greznību, bet tās greznums ir bezgaršīgs, pat banāls. Uzvaras alejas šabloniskās statujas izskatās kā marcipāna cepumi. Mākslas mūzejos Rozentāls redz daudzos Kaulbacha portretus. Tie visi tik oficiāli, trafarētiski un — salkani. Cita lieta — Makša Lībermaņa drošie, sulīgie gleznojumi. Bet viņš te arī neatrod vairāk nekā, kas ietu pie sirds. Arī citi ekskursanti Berlīnē neiegūst gara veldzi. Drīz apnīkst arī putojošie aluskausi un desiņas ar sinepēm. No lielās slavu zemes nākušie entūziasti te nejūt gara spirtuma, neredz plašāka vērēna.

Viņi steidzas uz Drēzdeni. Tur patlaban ir starptautiska mākslas izstāde, kur vienkopus uzstājas vācieši, franči, angļi, itāļi, beļgieši, holandieši, dāņi, zviedri, austrieši, šveicieši. Tur nu ir ko skatīt un salīdzināt! Tur ir daudz spēcīgu žanristu, kas Rozentālu īpaši interesē. Sevišķi viņam iepatīkas Makša Lībermaņa „Audēji” un „Šuvēja” un Ludviga Hofmaņa „Peldētājas” ar ziedošajiem ķermeņiem, kas spoguļojas meža straute tumšajā ūdenī. No ieslavētā franču portretista Amanžana viens vienīgs audeklis — skumīgas sievietes portrets; tas saucas „Vientulīgā”. Jā, portrets ar līrisku noskaņu. Arī viņam tā patiktos gleznot, bet uz pasūtījumu taisāmās krievu tirgoņu un Baltijas muižnieku ģimētnes jau nevar paust līriku! No slavenajiem franču impresionistiem viņš dabū redzēt tikai Degā un Pisaro — impresionisma ciltstēvus viņš redzēs Parīzē. Borcherta daudzminātais baltietis Gebharts, kas toreiz bija Diseldorfas mākslas akadēmijas profesors, izstādījis vienu pašu darbu: „Kristus divpadsmit gadu vecs dievnamā”. Diez' kāpēc viņš Kristu un farisejus gleznojis viduslaiku tērpos? Ja jau bībeles sižetus grib lokālizēt, tad labāk pārnest tos pilnīgi uz tagadni — tā, kā to dara minchenietis Ūde un soms Ēdelfelds. Ar lielu interesi Rozentāls aplūko arī Beklina un Franča Štuka darbus, kuros mitoloģija un fantastika jaucas ar īstenību. Kā baīgu nakšu sapni, kā drūmas balādes liekas viņu gleznas — un tomēr valdzina...

— Neaizraujies par daudz, jaunais draugs! — Kuindži viņu brīdina. — Tā ir mākslota māksla, sensācijas meklēšana. Tie ir lēti efekti: šodien patīk, rītu vairs nepatīk!

Un kad izstādē viss jau pietiekoši aplūkots, kas var modināt interesi un rosināt jaunos māksliniekus, Kuindži aizved viņus uz Cvingeru, kas ir viena no lielākajām gleznu galerijām Eiropā. Te Rozentāls kā ticīgs dievlūdzējs stundām ilgi stāv Rafaēļa „Siksta madonnas“ priekšā. Pagriežas jau uz iešanu, bet nē — madonnas acis viņu suģestē, jāskatās vēl un vēl lielajā mākslas brīnumā, kas tomēr ir — cilvēka rokas darināts. Un tad — Džordžones, Palma il Vekio un Rūbensa Venēras un Rembranda sievas Saksijas krāšņie gleznojumi.

Aplūkodams Botičelli „Madonnu un Jāni“, viņš atcerējās stāstu, ka šis slavenais itālietis, Savonarolas pamudināts, sadedzinājis savas daudzās Venēras, lai kalpotu vienīgi madonnas kultam.

Madonna un Venēra — kam lai kalpo viņa ote? Abām! Jo abās ir ekstātiska daile, abas paceļ pāri ikdienībai. Arī savā dzimtenē viņš meklēs un radīs gara un miesas daļuma ekstātiskos tēlus!

Minchene — otrais slavenais Vācijas mākslas centrs, kas tagad visai vācu mākslai sāk diktēt savu gaurmi un „noskaņu“ stilu. Jā, „Stimmungsbild“ — tas te ir princips, kas ievērots tiklab impresionistiski trieptos peizažos kā Slefogta un Marra aktos un portretos. Rozeltālam patīk — un arī nepatīk. Kaut kas jūsmīgs krāsu gaišajā, zilganajā vieglumā un zīmējumu vijīgajās līnijās, un taču kaut kas paviršs, bez dziļuma, arī bez temperamenta, bez spilgtas īpatnības. Redzami izceļas tikai Francis Štuks ar savu mistiku.

Vecajā Pinakotekā Rozentāls sevišķi ilgi studē Van Deika lielo gleznu „Zuzanna un divi veči“. Viņš atceras, cik bieži akadēmijā viņa biedri nopulējās ap Zuzannas sižetu, bet cik naīva, salīdzinot ar šo vecmeistara darbu, iznāca kompozīcija, cik nepārliciecināša bija valšķīgkautrīgā Zuzanna. Bet cik lieliski te iekomponēts Zu-

zannas miesas gaišais zieds tumšajos drēbju plankumos — cik vienkāršs un izteiksmīgs kontrasts! Kā kautra līlija pret večiem pastiepusies baltā roka, vairīdamās un tomēr kairinādama... Un cik izteiksmīgas ir abu veču sejas, pat rokas! Jā, to ir vērts redzēt un iegaumēt, no šīs gleznas vien var mācīties bezgala daudz!...

Un tad tālāk uz Parīzi — uz visu modernistu Meku!

Luvras un Luksemburgas mūzeji, saloni un izstādes. Jau gadus trīsdesmit te impresionisms ir mākslas evaņģēlijs. Bet franču impresionisma ciltstēvi sākuši jau apmirt, kad viņu atbalss sākusi skanēt Pēterpils akadēmijas sienās. Kuindži ir viens no tiem, kas ar visu dvēseli pieķēries impresionismam un kas pats, reibdams krāsu priekā, reibina arī citus. Te, Parīzē, viņš jūtas savā elementā, rāda un stāsta, kā no Korō izjūtu peizažiem un Kurbē reālisma izaugusi impresionistu skola, kā Manē, Klods Monē, Renuārs, Pisaro, Degā, Sezans, Van Gogs, Gogēns un citi radījuši jaunu kolorītu, jaunu otes tehniku, jaunu kompozīciju, parādījuši dabu un dzīvi jaunā uztverē, citādā skatījumā. Impresionisms — iespaidu māksla, kad mākslinieks saka: es negribu būt dabas kopētājs, es rādu to savās, jautrākās un spilgtākās krāsās, es pelēkajai ikdienībai piešķirū svētdienas kolorītu!

Rozentāla acs jūsmo līdzī spilgtajiem dabas gleznojumiem, drošajiem aktu zīmējumiem, kuŗos katrā vilcienā jūtams temperaments un līksme.

Bet tad viņš visu redzēto salīdzina ar iepriekšējā vasarā redzētajiem somu mākslinieku darbiem. Tur impresionistu kolorīts iekļāvies ziemeļnieciski īpatnējās formās, un te —?

— Bet kas te franciski īpatnējs, nacionāls? — viņš nedroši iejautājas, it kā baidīdamies izteikt kādu aplamību.

— Kas te franciski īpatnējs? — atkārto Kuindži. — Tad klausaities, zēni, es jums pastāstīšu, kā strādājuši franču impresionisti. Korō vēl sirmā vecumā caurām dienām sēdēja kādas upes vai ezera krastā, studēja

gaismu un ēnas stundām ilgi, līdz sāka klāt uz audekla krāsas, lai parādītu dabas ainavu sev vēlamā skatījumā. Klods Monē, gleznodams Sēnu, dzīvoja laivā un vienu un to pašu ainavu gleznoja rītā, pusdienā un vakarā, lai iegūtu visizteiksmīgāko variantu. Kad Manē jau gulēja slims uz miršanu, viņš lika sevi iznest dārzā, lai viņa ote vēl un vēl meklētu jaunas krāsu gammas. Lūk, ar tādu aizrautību un temperamentu strādā franči! Un ja jūs viņu audeklos arī neredziet nekādus etnogrāfiskus detaļus, tad francisks ir viņu gars un dabas skatījums — tas taču citāds nekā mums ziemeļniekiem. Un ja jūs, draugi, no Parīzes aizvedīsiet līdzī šo franču aizrautību, tad jūsu ceļš uz šejieni nebūs bijis veltīgs!

Janis Rozentāls klausās, un garā redz jau sevi Kurzemē, kur arī viņš jaunām acīm skata dabu un ļaudis, kā viņš pārrada visu dzīvi un liek arī citiem to redzēt citādā gaismā — liek skatīties jaunām, jūsmīgākām acīm.

Vīne — jautrā mūzikālā pilsēta. Glezniecībā te nav tādu slavenību kā mūzikā. Pēc Drēzdenes un Parīzes modernajā mākslā te nav nekā sevišķa ko redzēt. Bet Vīnes mūzejā ir plašas vecmeistaru kolekcijas: itāļu, flāmu, holandiešu, spāniešu darbi — tos jau Kuindži arī galvenām kārtām grib rādīt saviem skolniekiem. Rozentāls, kas jau Pēterpilī Ermitāžā cītīgi studējis flāmus un holandiešus, it sevišķi nopriecājas, skatīdams Rubensa un Rembranda figurālo meistarību agrāk neredzētos darbos. Un viņš sajūt, cik liela starpība ir starp Rubensa, Rembranda un Kurbē varenajiem aktu gleznojumiem un mincheniešu līrisko noskaņu taisītājiem. Te monumentālitate — tur sīkumaina skaistināšana. Šie pretstatī nevien redzēti, bet arī izjusti. Kādu ceļu viņam pašam iet, tas vairs nav jāprasa, tikai jāstrādā, jāvingrina roka un acs, lai arī latviešu zemnieka dēls kļūtu spējīgs radīt lielu un mūžīgu skaistumu. Bet — viņu pārņem tā kā bailu sajūta: par daudz lielus paraugus viņš redzējis, vai būs iespējams tiem sekot?...

Vīne ir pēdējais etaps. Ekskursiju noslēdzot, Kuindži vēl aizved savus zēnus uz Grincingu — Vīnes priekš-

pilsētu, kur kalna piekāvē starp vīna dārziem stāv mīlīgas mājiņas, varbūt vēl no Franča Šūberta un Morica Švinda laikiem. Tur ir vairāki idilliski krodziņi, kur var iebaudīt jauno vīnu „Heurige“, ko vīnieši paši tik ļoti cieņ un ko nesmādē arī tūristi.

— Nu, zēni, ko jūs teiksiet par visu redzēto? — Kuindži ieprasās, kad jaunais vīns visus padarījis runīgus.

— Eiropa ir par daudz liela skola! — iesaucas Rozentāls.

— Kā tā? — brīnās profesors. — Vai tad arī krievu zeme nav diezgan liela, lai tur visas pasaules ierosmes laistu darbā?

— Krievija — jā! Bet es gribu kļūt par savas zemes — mazas zemes mākslinieku. Tur vēl Pēterpils skola par lielu — ko es iesākšu ar Vakareiropas mērogu?...

— Nieki, draugs! — Kuindži viņu pārtrauc. — Vai tad māksliniekam maz vajadzīga kāda teritorija? Ja tam ir talants un akmens ceļmalā, kur atsēties — tas var iekarot tādas teritorijas, kādas nevar iegūt neviens karavadonis. Nedomā tik daudz par savu sētu! Paskaties uz mani: vai es esmu krievs? Pat lāga mazkrievs neesmu — tikai nožēlojams karaims. Un tomēr — visa plašā Krievija mani tagad atzīst par savu un rautin izrauj manas gleznas.

— Pareizi! — iesaucas Valters.

— Bet kāds labums jūsu sētā, jūsu miestā no tā, ka jūs esiet slavens visā Krievijā? — Rozentāls turpina tirgūt profesoru.

— Tu vairs nesajēdz, ko runā, nedzer tik daudz! — kāds grūž viņam sānos.

— Nē, tas nav dzērums neprāts, kas manī runā, tā ir mana mocošā apziņa, ko es šai brīdī tikai vaļsirdīgi izsaku! — Rozentāls turpina. — Mums latviešiem ir jau bijušas slavenības — Hūns un Feders, bet kāds labums mums no viņiem? Tauta nav dzirdējusi pat viņu vārdus! Es nevaru nedomāt par savu sētu. Man jāpaliek tur, no kurienes esmu nācis, un jādod mākslas sapratēju

acīs tiem, kas vēl lāgā neizšķir, kāda starpība ir starp mākslinieku un krāsotāju... Tāpēc man turpmākais darbs uzdod daudz grūtāk atrisināmus jautājumus nekā jums citiem. Tāpēc arī saku, ka nezinu, ko iesākt ar Vakar-eiropas mērogu. Portretu pasūtītājiem nav vajadzīgs tas viss, uz ko rosina šī lielā skola, kurai nupat esam izgājuši cauri... Un man ir jau līdz kaklam tā portretu gleznošana pa muižām un naudīgo pilsoņu ģimenēm. Es gribu strādāt tādu darbu, kas man pašam dara prieku — es gribu būt radošs mākslinieks... Bet kad es par to domāju, tad man bieži aptumšojas skati...

Citkārt jautrais un asprātīgais Janis Rozentāls, biedriem par brīnumu, Grincingas vīna kalnā ir kļuvis drūms.

Kur pēkšņi tāda grūtsirdība?...

Proesors pamāj krodzinieka meičai, īstai vīna kalna bakchantei.

— Te mums viens zēns kļūst grūtsirdīgs. Sēsties viņam blakus, mazā, uzjautrini!

Skuķe jau apvij savas rokas, piekļaujas kā vīna stīga. Bet Rozentālu tagad neieliksmo citkārt tīkamās nerātnības. Viņš ir vienaldzīgs pret mazo bakchanti un pavirzās nost no viņas.

— Nu tad iedzersim vismaz! Uz satikšanos jaunā darbā! Uz satikšanos izstādēs un arī jaunos sirojumos pa Eiropas mākslas centriem! — profesors uzsauc un paceļ savu kausu.

Janis Rozentāls saskandina ar viņu, tāpat kā citi, izdzer savu kausu un tad mēmi lūkojas galdā.

Šovakar pēdējo reizi ir viss pulciņš kopā.

Vilhelms Purvītis, kam stipendija kabatā vēl neizlietota, otrā rītā dodas atpakaļ uz Parīzi, lai tur vēl kādu laiku pavadītu nopietnās studijās. Liekas, ka impresioniisti valdzina viņu vairāk nekā visus citus.

— Es zinu, draugs, Parīze tev tagad tikpat kā līga! Brauc laimīgs! Tikai vienu lietu paturi prātā: paliec uzticīgs Latvijas birzīm!...

Tā Janis Rozentāls vēl uzsauc Purvītim, kad vilciens sāk kustēties, lai vestu to atpakaļ uz Parīzi.

XVI

SAPŅU TORNIS

Paiet pāris gadu.

Pa vasaru Janis Rozentāls uzturas Kurzemē, pa ziemu — Pēterpilī. Viņš strādā diezgan daudz, piedalās katru gadu krievu mākslinieku izstādēs, gūst ievērību un labas atsauksmes, pārdod arī pa gleznai. Bet galveno peļņu joprojām dod portreti.

Tāda dzīve Rozentālu tomēr neapmierina. Viņš grib koncentrēties, ziedot savas spējas kādam lielākam darbam un uzdevumam. Atkal un atkal viņu tirdī doma par nomešanos uz pastāvīgu dzīvi Latvijā. Purvītis ar Valteru tā jau izdarījuši, kāpēc arī viņš lai nedarītu tāpat?

— Lielpilsētas mākslas kultūru esmu jau diezgan sevī uzsūcis — viņš domā. — Tagad man jānoiet vientulībā, jāpieskaņas tuvāk dabai un tautai — tad vislabāk raisīsies jaunradošie spēki!

Viņš zin, ka tā darījuši daži franču impresionisti. Gogēns, piemēram, aizbēdzis pat no Eiropas un kā Robinsons Krūzo apmeties Tahiti salā, Dienvidjūrā. Arī Sezāns uzmeklējis klusu stūrīti provincē, Van Gogs pārvērties par īstu zemnieku! Atgriežoties pie dabas, pie zemes sākotnīgiem avotiem, viņi lielā vientulībā gribējuši sasniegt dabisko vienkāršību un spēku.

Arī Rozentāls nolēmis darīt tāpat.

Bet uz kādu salu viņš bēgs?

Uz Saldu!

Klusajā Kurzemes miestīnā viņš nopērk gruntsgabalu ar dažām pusagruvušām ēkām un vienu no tām pārbūvē, piemērojot darbnīcas vajadzībām: uzceļ ēkai otru stāvu, izbūvē to torņveidīgi, lai iznāktu augsts un gaišs ateljē. Bet apakšstāvā viņš ierīko dzīvokli saviem

vecākiem un pārvāc tos no Bebriem pie sevis. Laiks tiem reiz atpūtināt rokas. Lai nu reiz tēva lakta stāv mierā, tagad viņš ar savu paleti strādās viens par visiem.

— Paklau, kalēj, ko tavš dēls tur būvē? — miesta ļaudis taujā vecajam vīram. — Tā kā tornis izskatās! Ko tad šis tai tornī darīs? Vai kāps tur mālēt?

— Var redzēt, ka augstprātīgs palicis! — cits izmet. — Toreiz, kad to baznīcu mālēja, tad, ače ku', varēja at-sēsties turpat uz bruģa tirgus placī — nu šim jākāpj tornī mālēt!...

— Vai, vai, kalēj, tas gan nav uz labu! — piebilst vēl cits. — Piemini manus vārdus: kas augstu kāp, tas zemu krīt!

Vecais kalējs arī lagā nesaprot, kāpēc dēlam taisni tāds tornis vajadzīgs. Bet laikam jau diezgan bagāts ir, tad var spītēt pasaulei. Lai būvē vien!

Drīz miesta zobgaļi Jaņa Rozentāla jaunbūvi Striķu ielā iesaukuši par „pulveža torni“.

Bet Janim Rozentālam par to maza bēda. Viņam prieks, ka nu beidzot būs pašam sava ērta un gaiša darb-nīca: katrā pusē neliels logs, bet pa vidu — milzīgs logs, tik plats kā divi baznīcas logi kopā. Vienā stūrī krāsns ar kamīnu, otrā — sienas panelī iebūvēts skapis ar diviem dēli izgrieztiem zaķišiem kronī. No Pēterpils viņš pārvācies ar visām mantām un dzīvo svilpodams un trallinādams pa savu torni, iekārtojot to omulīgam darbam.

— Ļaudis gan zobojas par to torni! — māte ieminas, palīdzējama dēlam ierīkoties.

— Lai zobojas, māt! — viņš atsaka. — Tas ir mans sapņu tornis, te es uzsākšu jauno gadu simteni. Paska-ties, cik tālu visapkārt var redzēt mūsu skaistās zemes kalnus un grāvas! Pēterpili dzīvodams, es to visu ska-tiju tikai sapņos — nu to ik dienas redzēšu gaišajā logā. Jā, te nu es sapņošu — un arī strādāšu. Galva, māt, man pilna visādiem sapņiem, tie nu šinī tornī kļūs par īste-nību: tie pārvērtīsies gleznās, kur krāsās ziedēs mūsu zeme un ļaudis!...

Mātei patīk klausīties, kad dēls tā runā. Tā runā cilvēks, kam prieks par savu darbu. Un cik labi, ka Janis, viņas pastarītis, ticis dzīvē tik tālu un uzkāpis mākslas tornī...

Lepns un pašapzinīgs bija kļuvis torņinieks Janis Rozentāls.

Kādu dienu uz ielas iepreti tornim Strīķu muižas kucieris aptur tukšu karieti un pieklauvē pie mākslinieka durvīm.

— Jums, kungs, vēstule no barona!

Rozentāls atplēš vēstuli, lasa un brīnas: Strīķu barons Bērs lūdz viņu pie sevis un atsūtījis pajūgu pakal. Ko tad tas īsti grib no viņa? Braukt — nebraukt?

— Brauc gan, dēls! — māte viņu mudina. — Karieti atsūtījis pakal — un tu nebrauksi? Tas nebūs smuki!

Rozentāls beidzot sēstas ratos un aizbrauc.

— Rozentāla kungs! — barons Bērs viņu laipni uzrunā. — Dzirdi, ka jūs tagad esot slavens mākslinieks. Jūs kādreiz gribējāt, tas ir, mēs kādreiz runājām par portreta gleznošanu... Ja nu jūs nebūtu aizņēmti citiem darbiem, tad es jūs lūgtu uzgleznot manu ģimetni...

Rozentāls labi atceras savu sarunu ar baronu dažus gadus atpakaļ, un viņā pamostas spītība.

— Tagad esmu ļoti nevalīgs, man citi svarīgāki darbi! — viņš atsaka.

— Bet varbūt tomēr jūs atrastu laiku? — barons neatlaižas. — Es jums labi samaksāšu!...

Patiesībā jau Rozentālam vaļas būtu, nekādi lieli un svarīgi darbi vēl nav pasākti. Bet viņam gribas baronu pakircināt: lai gaida, lai lūdzas tagad viņu.

Rozentāls vēsi atvadās. Barons pavada viņu līdz izejai. Pie durvīm Rozentāls it kā nejauši liek savai cepurei nokrist zemē. Redzēs, ko nu barons darīs? Tas noliecas un paceļ viņa cepuri. Tā, zemnieka dēls ir dabūjis gandarījumu no iedomīgā muižnieka.

— Paceļ manu cepurīt'! — viņš nosmejas pie sevis. — Bet kā būs ar gleznošanu to vēl redzēsim!...

Pavasaris. Dabā Rozentāla iemīļotās krāsas. Vieg-

lā zilganā dūmākā tinas Saldus apkārtnes kalni un lejas. Liekas — tur ceļas elpa no brūnganās zemes, pa kuŗu lēniem soļiem staigā sējējs, un svinīgi, kā rituālu izpildidams, kaīsa sēklu jaunai ražai. Saplaukst koki, drīz sāk arī ziedēt. Dārziņā zem viņa lielā loga ķirši un ābeles paceļ savas ziedošās galvas, it kā ķircinātos ar mākslinieku tornī. Sak', kāp nu zemē no sava torņa un parādi, vai tava paletes spēj attēlot mūsu ziedu burvību! Un tad sāk ziedēt cerīni. Zilas un baltas kupenas paceļas aiz katra žoga, novakarēs visu miestīņu apņem smaršu vilnis. Jaunieši noreibst smaršās un tvīkst klusā mīlas priekā...

Pavasaris! Jaunība!

Arī Janis Rozentāls tvīkst. Pēc sīkajām etīdēm gribas gleznot kaut ko lielu — tik lielu, kā pavasaris un jaunība! Jaunības simfōniju! Divus gavilējošus jauniešus ziedoņa saulē!... Vecais, jau Blaumaņa aprakstītais Ādama un Ievas motīvs viņam nedod miera. Tikai tagad viņš apstrādās to citādā uztverē — viņu kūda Rūbensa un Kurbē lielie gleznojumi. Jau toreiz, kad cēla māju, viņš noskatīja kādu namdaŗa mācekli, spēcīgu puisī ar ideālu augumu. Tas tepat miestā dzīvo, un kādu vakaru viņš to uzmeklē.

— Man jūs vajadzētu uz pāris nedēļām! — Rozentāls iesāk.

— Manī vienu pašu, bez meistara? — puisis brīnas.

— Jā, šoreiz bez meistara. Un šoreiz jums nebūs nemaz jāteš un jāzāgē, tikai jāstāv man priekšā, kamēr es gleznoju...

Uz tik vieglu darbu puisī nav grūti pierunāt. Bet nu vajadzīga arī ziedoņa jaunava. Arī to Rozentāls jau nolūkojis tepat miestā. Spriežot pēc gaitas — labi noaugusi, veselīga gaišmate. Teātra izrādēs arī piedalās, tai nebūs grūti saprast mākslinieka nolūkus.

— Jaunkundz, es gribētu jūs gleznot! — viņš to uzrunā.

Skuķe piesarkst aiz pārsteiguma un prieka. Tāds pagodinājums — mākslinieks grib viņu gleznot!

— Ak ģīmetni jūs gribiet taisīt? Bet — vai es varēšu jums samaksāt? — viņa stomās.

— Nē, bez maksas. Un tā glezna nepaliks jums, bet man pašam. Un, ja vēlaties, šoreiz es maksāšu jums.

— Ko nu par maksu? To jau var tāpat!

— Bet zini — es gribu jūs gleznot visā augumā... Un tā — Dieva dotā skaistumā...

Nu meiča saprot mākslinieka vēlēšanos.

— Nē, tā nu gan neies! — viņa nosaka sakaunējusies. — Ļaudis dabūs redzēt — vai Dieviņ, ko tie domās par mani!...

— Prieclāses par jūsu skaistumu, bet nezinās pat, kā to skaistuli vārdā sauc...

— Nē, nē, ko nevar, to nevar...

Meiča nav pierunājama. Rozentāls atsaka namdara puisim — pavasara simfonija nevar sākties. Skiču mapē paliek tikai zīmūļa uzmetumi — kompozīcijas projekti.

Province — dziļa province...

Tā paiet kāds laiks. Rozentāls jo bieži aizstaigā uz Brocēnu skolu, nosēstas skolas dārzā vai Cieceres upītes malā uz lielā akmens, nogrimst atkal dabas studijās. Skolotāja štammera dzīvoklī rindām vien sakārtas skolas apkārtnē gleznotās studijas — tās Rozentāls te atstāj, kamēr krāsa nokalst. Kādu dienu viņš nosēdina uz mežavīnu apaugušā lieveņa skolotāja jauno kundzi ar viņas pirmdzimto klēpī. Tā ir viņa pirmā „māte ar bērnu.“

Pienācis jau rudenis ar garajiem, tumšajiem vakariem. Ap mākslinieka torni šalc vējš, un logā sit lietussēdes. Rozentāls sēž drūms pie sava galda, un liekas, ka arī smadzenēs vienmuļīgi pil un pil, līdz viss viņš skumjām pielījis.

Te — kāds lēni klauvē pie torņa durvīm. Kas tik vēlu var nākt?

Rozentāls atver durvis. Uz sliekšņa stāv sieviete salījušā villainē, sabristām kājām.

— Te nu es esmu... Gleznojiet!...

Jaunava nervozi nomet apģērba gabalus un uzzied

kā brīnumpuķe kamīna atblāzmā. Ilgi viņa tvīkusi sava daiļuma apziņā, līdz kā nakts parādība nostājas mākslinieka priekšā.

Vai tas ir murgs vai īstenība?...

Gleznot? Nē, lampas gaismā nevar uzticēties krāsām, nevar uz paletes atrast pareizo toni. Un nav arī laika, aši — aši jātver šī parādība. Rozentāls ir kā drudzī. Pastēļu zīmuļi zib viņa rokā. Papiross nodziest mutē, nav vaļas uzraut sērkokciņu. Viņš velk un svītro lielā steigā un aizrautībā.

Tā nav iecerētā ziedoņa simfonija, kas dzimst viņa tornī lietainā rudens naktī. Tā ir Ieva, kas kā kairs sapnis izniris no tumsas...

XVII

SARUNA AR ĢINDENI

1900. gada pēdējais vakars.

Janis Rozentāls sēž vientulīgi savā tornī. Abi vecīši apakšā jau mierīgi guļ. Nakts klusums visapkārt. Patvāris uz galda tik-tikko sīc, lai netraucētu klusumu tornī.

— Kā ieslodzīts vientulis! — viņam iešaujas prātā. Nav jau tā, ka Rozentālam Saldū trūktu draugu. Viņš bieži satiekas ar jauniešiem, piedalās pat teātra izrādēs, reizēm arī ziedo Trimpum. Arī šovakar varētu būt jautru draugu vidū, pie pilnām glāzēm. Bet taisni šovakar viņam gribējās palikt vienam, lai pārdomās atskatītos uz pagājušo gadu — pirmo gadu sapņu tornī.

— Hei, vecais! Mēs taču esam divātā! — viņš iešaujas, pametis skatu uz ģindeni kaktā. To viņš atvedis līdzī no Pēterpils. Māksliniekam tas nepieciešams zīmējumu anatomiskās pareizības kontrolei. — Nu, tad pavirzies tuvāk, draugs!

Viņš uzmet savu darba micīti uz kailā galvaskausa un apņēm ģindenim ap pleciem ķiteli.

— Tā, nu jau tu izskaties pēc cilvēka! Nu varēsim aprunāties!

Rozentāls piepilda tējas glāzi un pielej lāsi sarkanvīna. Izdzēris to, viņš saņem ģindenī aiz rokas.

— Nu, vecais, tu manus darbus pārzini tikpat labi kā es pats. Pārskaitīsim, kas pagājušā gadā padarīts.

Un Rozentāls sāk skaitīt:

— Cik monumentālu darbu uzgleznots? Nevienš! Cik studiju? Ō, ļoti daudz! Visas sienas no vienas vietas aplātas pagājušās vasaras etidēm. Cik gleznu esam pārdevuši? Nevienas! Bet no kā tad mēs, vecais, esam dzīvojuši? Tāpat pa vecam — esam pelnījušies pa muižām: divus kaulainus baronus un vienu tumīgu baronesi samta kleitā esam uzgleznojuši. Citādi jau mums šovakar nebūtu vīna pudeles galdā, nebūtu ko uzdzert, jauno gadu saņemot...

Rozentāls rūkti nosmīn pie sevis.

— Atceries labi, vecais, ko tad vēl mēs esam padarījuši? Ā, vēl pāris portretu tā lēti un pa draugam uzgleznots tepat miestā. Arī teātri esam spēlējuši un uzgleznojuši jaunas dekorācijas — tradicionālu istabu un meža skatu. Un tā brangi esam iestiguši sīkpilsoņu sek-lajā ikdienībā. Un esam sākuši aizmirst, ka bez šī mie-sta ir vēl arī cits kas pasaulē. Vai tu zini, kas tagad no-tiek Pēterpilī, Minchenē, Berlinē? Es nekā vairs nezīnu. Vai tā nav, draugs? Tu piekrīti?

Ģindenis tikai nirdz.

— Un kas tad ar mūsu sapņiem, kas līdz ar mums ienāca šinī tornī? Vai daudz kas no tiem vēl palicis, ko ievest nākamā gada bilancē? Tu klusē? Vai tava aukstā roka jau visus tos nosvītrojusi? Es jau zinu — tu sapņiem netici. Bet tā nu tīri nevar: gluži bez sapņiem tomēr nevarēsim atklāt jaunā gada bilanci! Bet ja tu visus vecos sapņus jau esi pasteidzies norakstīt zaudējumos, tad mēģināsim sapņot no jauna! Vai tu tam piekrīti?

Rozentāls sakrata ģindeņa roku, un tas tikai nokla-bina atņirgtos žokļus.

— Nu, ko tu teiktu, ja mēs atstātu savu sapņu torni un pārceltu sapņošanu uz kādu citu vietu? Teiksim uz Rīgu? Rīgas publikai sāk rasties vairāk jēgas par mākslu. Rīkosim izstādes — nāks publika, nāks arī nauda. Tad man vairs nebūs jābraukā pa muižām, un tev nebūs vientulīgi jāstāv kaktā kā nosodītam skolas zenķim. Nu, kā tev patīk tādi sapņi? Vai ar tiem var uzsākt jaunu gadu? Tev nav ko iebilst? Nu, tad labi: klusu ciešana — piekrišana!

Ārā, uz ielas sāk šaudīt. Tur Saldus zēni vēstī jaunā gada sākšanos.

Janis Rozentāls ieļej vīnu glāzē.

— Tā tad — uz jauniem sapņiem, kaulainais draugs! Celsim jaunus sapņu torņus pašā Rīgā!...

Janis Rozentāls pieskandina glāzi pie mēmā gindeņa žokļiem un izdzer līdz dibenam. Tad ieļej vēl otru glāzi.

— Un to es iztukšošu tavā vietā. Tu man esi ne-labojams atturībnieks, bet jaunam gadam un jauniem sapņiem taču jāuzdzer. Prozīt!...

Patiesi, Janis Rozentāls nolēma pārcelties uz Rīgu. Vilhelms Purvītis jau bija atstājis provinciālo Jelgavu un apmeties Rīgā, un, kā dzirdēja, viņam tur gāja itin brangi. Nu, tur taču pamazām auga mākslas sapratēju un cienītāju publika, bet te Saldū varēja nosmakt. Janis Rozentāls — tāds, kāds viņš varētu būt — te nevienam nebija vajadzīgs. Te jau bija gaužām lādzīgi ļaudis un labi, sirsnīgi draugi, bet Rozentālam kā māksliniekam tie nekā nevarēja dot.

Iekravājis savu kaulaino biedru un ostes ceļa somā, viņš teica ardievas savam sapņu tornim.

Abi vecīši nezināja, ko tornī iesākt. Dzīvot tik augstā un gaišā telpā viņi nebija raduši. Tāpēc māte tur kāra izmazgāto veļu...

Pēc kāda laika Rozentāls savu sapņu torni pārdeva.

Pēc dažiem gadiem — tas bija 1905. gada rudenī — tornī radās jauna dzīvība. Tur pulcējās kopā Saldus ap-

kārtnes zemnieki, kas sapņoja par tautas brīvību. Viņu starpā bija arī — Rozentāls. Tas gan nebija Bebru kālēja dēls, bet pats Bebru jaunais saimnieks Miķelis Rozentāls. Par līdzī sapņošanu kalēja dēla celtajā tornī viņš samaksāja ar garīem katorgas gadiem Sibīrijas taigā. Bet daudzi citi sapņotāji kļuva par — ģindeņiem...

XVIII

APDZIEDATAIS TRIUMVIRATS

Latviešu jaunie dzejnieki un mākslinieki sapratās. Kā vieni, tā otri bija jaunas dailes radītāji; kā vieni, tā otri bija pārauguši pāri tīri etnografiskajām un elementāri-didaktiskajām prasībām. Viņu sapņos iztēlotajai jaunajai latviešu mākslai vajadzēja būt tādai, kas atbilstu Eiropas mākslas jēdzieniem. Jānis Poruks, nereti arī Rūdolfs Blaumanis. cīnījās ar Rīgas mietpilsonību, Aspazija un Rainis dragāja vecos aizspriedumus sadzīvē.

Jau Pēterpilī „rūķi“ pazina kādu spirtu jaunekli — Konrādu Bullānu. Drīz tas nāca atklātībā pazīstams kā dzejnieks Fallijs. 1901. gadā Mājas Viesa Mēnešrakstā bija iespiests viņa garais dzejojums „Ziedoņa sapnis“, kur viņš diezgan pārdrošā un mazliet ironiskā veidā bija aplūkojis visas latviešu sadzīves parādības, it sevišķi plaši izteikdamies par rakstniekiem un māksliniekiem. Arī Janis Rozentāls tur „apdziedāts“, salīdzinot viņu gan ar Valteru, gan Purvīti:

„Man Rozentāls draugs visvecais,
Pie manis tas pirmais nāk;
Spiež roku man, sirsnīgi krata,
Man daudz ko stāstīt sāk —

Ka ceļā no Pēterburgas,
Daudz gleznu ka pārdevis;
Ko ziedoņa izstādē guvis —
Tāds noguris jūtoties šis;

Par gleznām ka labi vien maksāts —
Ka no parādiem drīz vien brīvs;
Ka presē daudz šis slavēts,
Dažs kritiķis bijis gan sīvs;

Pa vasaru domājot ceļot
šis tā kā pa ārzemēm — kur?
„Uz Vīni, uz Mincheni veco,
Dažs mūžam jauns kas tur.“

Pāri pār Alpiem laikam
šis arī vēl došoties —
„Kam mākslā dzimtene sava,
Tas Romā liksmosies.

„Uz Parīzi arī man domas,
Tur Luvrā templis jauks.
Par nelaimi maz man laika,
Man Kurzemē darba lauks.

„Pie pāris baroniem muižās
Man gleznas jau iesāktas;
Viens sauc, un otrs jau lūdzas,
Nekas, lai paskaišas!“

— Vai tu re', kā apdziedājis! — Rozentāls smejas.
Atnācis Rīgā, Purviša darbnīcā, Rūdolfs Blaumanis at-
skrien ar žurnāla jauniznākušo burtnīcu un lasa abiem
māksliniekiem priekšā.

— Brīnum gaŗi apdziedāts! Bet kad tik gaŗi dzied,
tad izklausās pēc nekrologa! — zobojas Purvītis.

— Bet es jau vēl nemaz netaisos uz mīršanu! —
Rozentāls smej. Lai nu kā, par tādu apdziedāšanu var
ir pasmieties, ir papriecāties. Ļaudis lasīs un sāks vai-
rāk interesēties par māksliniekiem.

— Kad tikai mani arī vēl neapdzied? — ieminas
Purvītis.

— Kā nē? Nākamajā burtnīcā būs tādas pat peršas
arī par tevi! — Rūdolfs Blaumanis paskaidro, jo viņš
pats ir Mājas Viesa Mēnešraksta līdzstrādnieks un ir

lasījis Fallija dzejojumu rokrakstā. — Bet, cik atceros, tad arī par Rozentālu vēl tā dziesma nav galā.

Patiesi, nākamajā burtņīcā vēl viena nodaļa veltīta Rozentālam. Tur nu Fallijs izteicis savus iespaidus no Rozentāla darbiem:

„Es gleznās profāns esmu,
Es publikas iespaids vien:
Man labs tik tas vien liekas,
Kas acis man saista un sien.

Vai Valters, vai Rozentāls labāks —
Grūts uzdevums noteikt man.
Mani interesē abi, par abiem,
Par abiem dziesma lai skan!

Tie abi man vienādi liekas —
Viens abiem darba lauks,
Krāsas skaņas tiem skaistas,
Gleznā tiem mēdīnš jauks.

Tik liekas, ka Rozentāls, draugs mans,
Ir mīkstāks, daiļāks, maigs.
Košs spilgtums Valtera gleznās,
Tur viss tik jauns, tik svaigs.

Tā krāsās spēcīga dvesma,
Krāsās kas vīrišķi skarbs.
Kas sievišķīgs Rozentālam,
Tam melancholiskāks darbs.

Valtera tēlos un žanros
Viss noteikts, noteikti ciets.
Man Rozentāls latviskāks liekas,
Tam smaršo kas — jasmīna zieds!

Tam smalkākas nianšes liekas,
Tas jūnija vakars silts.
Un jūnija rīts man Valters,
Tāds spīgti vēss, ne silts... “

Liktenīgs bija Purviša joks, ka Fallijs raksta tīri kā nekrologu: Rozentāla nekrologs tas nebija, bet par tri-
umvirāta nekrologu gan tas izrādījās.

Jānis Valters nekad lāgā neticēja latviešu mākslas
nākotnei. Nometies uz dzīvi Jelgavā, viņš pelnījās, glez-
nodams Jelgavas patriciešu ģimenes un pasniedzams zī-
mēšanas stundas. Diez' cik spīdoša eksistence jau neiz-
nāca, tāpēc arī Purvītis drīz vien aizbēga no turienes.
Jelgavā vajadzēja piemēroties provinciālajai gaumei. Par
latviešu jauno mākslinieku centieniem tur nevienam ne-
bija intereses.

— Ja jau tā, ko tad es te sēdēšu tai pīļu mīķī? Tad
jau labāk braukt uz Vāciju, kur ir liela mākslas kultūra
un atsaucīga mākslas publika. Tur varēšu brīvāk elpot
un eksistēt no patiesa mākslas darba!

Tā sprieda Valters un atstāja Latviju un latviešus.
Taču arī Vācijā neviens viņu nesaņēma atplestām rokām.
Kā gleznotājam viņam nebija, kur savu galvu nolikt, un
viņš iestājās Drēzdenes operas orķestrī, lai pelnītu maizi
ar savu vijoli. Pagāja gadu desmiti, kamēr Vācijas glez-
niecībā sāka dzirdēt Valtera-Kūrava vārdu. Bet atgriez-
ties uz atstāto dzimteni kā pazudušajam dēlam, kas no-
žēlo savu aiziešanu — tas viņam arī likās neiespējams.
Viņš mira Vācijā sirmā vecumā — kā neatzīts māksli-
nieks...

Pēc Ādama Alkšņa nāves no septiņiem vecajiem „rū-
ķiem“ bija palicis tikai Rozentāla-Purviša-Valtera trium-
virāts. Arī tas nu bija iziris — palika Rozentāls ar Pur-
viti divi vien.

XIX LIETUVĒNS

1901. gada pavasarī, atstājis Saldū, Janis Rozentāls
aizbrauca uz Pēterpili, kur viņš ar dažiem darbiem pie-
dalījās krievu mākslinieku „pavasara izstādē“. Tur viņš
bija atzīts mākslinieks, pat autoritāte: vairākus gadus
no vietas viņš sabija par izstāžu žūrijas komisijas locekli.
Tur viņa darbiem radās arī pircēji. Uz savu torni Saldū

viņš pēc tam vairs neatgriezās, bet apmetās Rīgā. Pārdaugavā, Kalnciema ielā 39., viņa studiju biedram Borchertam bija sava māja ar labi iekārtotu darbnīcu. Arī Borcherta kundze, dzimusi šveinfurt, bija māksliniece, ar sievietēm neparastu temperamentu un enerģiju.

— Nāc, dzīvosim kopā! — Borcherts viņu aicināja.
— Iznāks atkal triumvirāts!

— Divi vīri un viena dāma — diez' vai to īsti par triumvirātu varēs saukt? — Rozentāls smējās.

— Droši! Jo mana sieva tur vīriešiem līdzī!

Rīgā nu Rozentālam iesākās grūta cīņa par eksistenci. Krievijas mākslā viņam bija jau atzīts vārds, Baltijā — nē. Rīgas latviešu turīgās aprindas vēl arvienu bija kūtras un nevērīgas pret saviem jaunajiem māksliniekiem, bet vāciešiem bija savi mākslinieki — „baltieši“, un ar tiem nenācās viegli konkurēt: kurš pirks latviešu mākslinieka darbu, kad „savi“ mākslinieki jau pietiekošā mērā var apmierināt vāciešu salonu prasības? Pie tam Minchenē un mincheniešu „Jugend“ noteica gaumi un „stilu“. Patīk tas, kas atgādina „Jugendā“ redzamās reprodukcijas, nepatīk viss cits, kas ir svešs un neatgādina ne Ludvigu Hofmani, ne Franci štuku, ne Beklinu. Beklins patlaban bija miris, bet beklinisms — mistiska simbolika — vēl jo vairāk uzplauka.

Abi jaunā triumvirāta „baltieši“ — Borcherts ar kundzi — bija īsti Minchenes „jugendieši“: mazliet „noskaņas“, mazliet mistiskas simbolikas, mazliet liriskas salkanības — tāda bija viņu recepte.

Un Rozentāls? Tas cīnījās ar šo mincheniešu ietekmi, kas nāca caur „baltiešu“ prizmu, un cīnījās arī pats ar sevi. Gleznas nevarēja pārdot, arī pasūtījumus dabūt bija grūti. Ar Borchertu kopā dzīvodams, viņš it kā bija tuvinājies „baltiešiem“, un tomēr pašapziņīgā vācu publika viņu uzlūkoja kā svešnieku, bet latviešu sabiedrībai bija gaužam maz intereses par viņu. Pie alus glāzes jau bija patīkami palieļties: sak', mums arī ir savi mākslinieki! Bet ka varētu savus dzīvokļus izdalīt savu mākslinieku darbiem, par to vēl nemēdza domāt.

Rozentālu pārņēma atkal grūtsirdība. Kā lietuvēns bija uzgulies viņa krūtīm, spieda un smacēja. Un kad ķērās pie otes — viņa gleznojumos izpaudās tā pati grūtsirdība. „Nāvē“, „Melnā čūska miltus mala“, „Lietuvēns“ — tādi ir šī laikmeta darbi. Te bija samanāma Beklina simbolikas ietekme, bet pēc būtības šīs gleznas bija protests pret publikas salkanību. Kliegt viņam gribējās, lai publika saprastu, ka tā pati ir tas lietuvēns, kas nospiež mākslinieka radošo garu...

Dzīvodams Āgenskalnā, Janis Rozentāls tikai paretam aizbrauc pāri Daugavai, kur pukst Rīgas straujā sirds. Un labi tā. Labāk noraudzīties uz Rīgu no tālienes nekā staigāt pa bulvāriem, gar augsto namu portāliem, kur viņš ir nevajadzīgs un lieks.

Ar augstprātīgu pompu lepnā Rīga svin patlaban savu 700 gadu jubileju.

Krēslainā novakarē Janis Rozentāls atsēdies Dzegužkalna smilgās un noraugās uz tālumā mirgojošo lielpilsētu. Sākas ugunošana. Žilbinošas raķetes lido gaisā, pāri Rīgas mūriem uzzied un tūdaļ novīst ugunīgas brīnumpuķes. Tāda ir Rīgas gaume. Tai vajadzīgi apžilbinoši efekti, ne dziļas un ilgstošas garīgas vērtības.

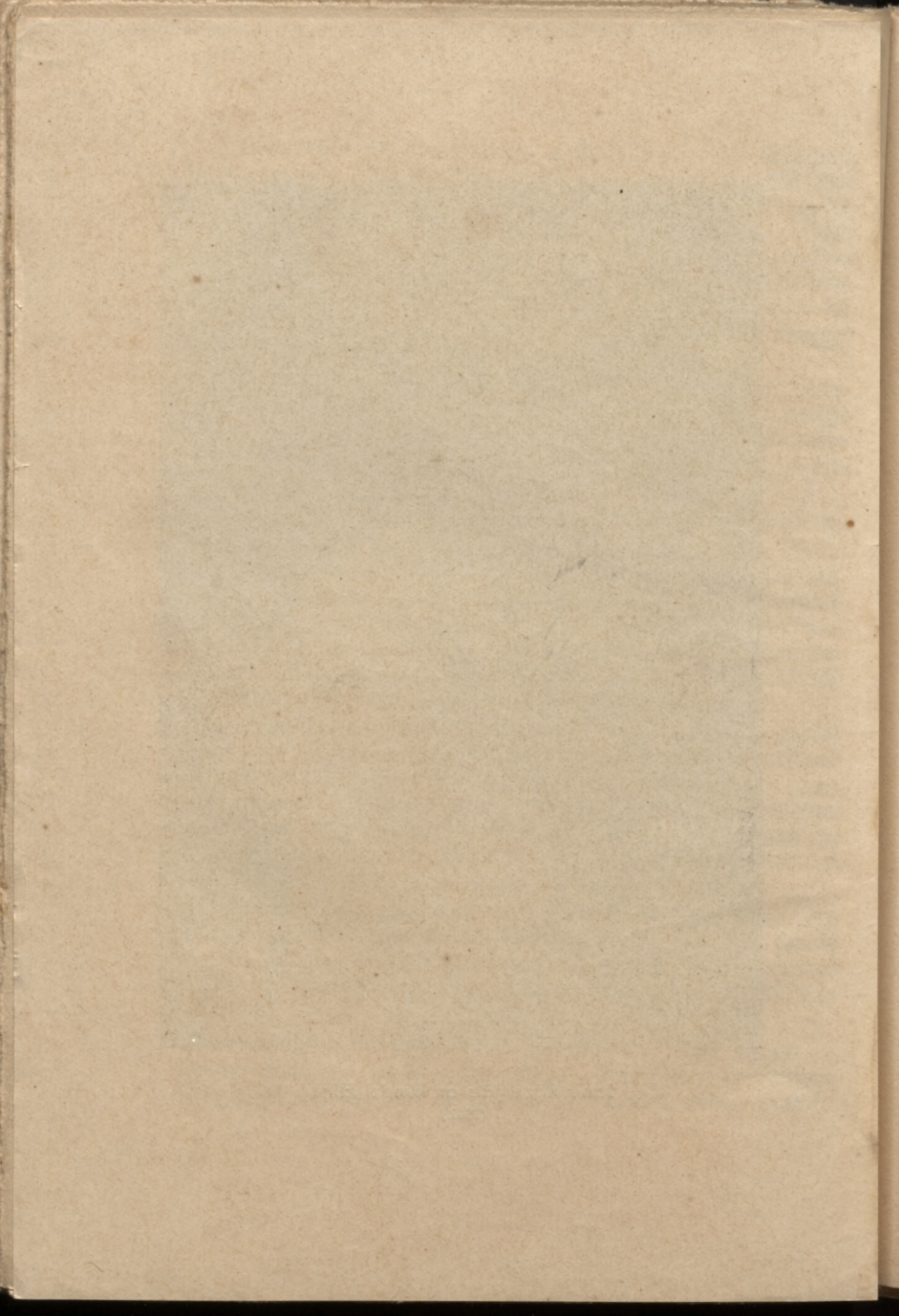
Rīga šodien ir jubilāre, bet Jānis Poruks to pasteidzies jau pirms jubilejas nogratulēt savā romānā „Rīga“. Tur viņš saka: „Rīgai ir bērns prāts. Tā ir septiņi simti gadus veca, bet viņas gars iet vēl rāpus“. Rozentālam šķiet, ka tā ir sāpīgi izjusta patiesība. Arī viņam šodien, noraugoties no tālienes Rīgas jubilejas spožumā, galvā ir Poruka skumjā doma...

Kādu dienu pie Rozentāla durvīm klauvē svešs jauneklis. Ar gaišām bārdas pūkām apaugušu zodu, tas izskatās kā fauns, kas nule ieskrējis Rīgā no Kurzemes mežiem. Padusē tam apgleznotu audeklu un zīmējumu tīstoklis.

— Nācu pie jums pēc padoma! — saka fauns. — Blūma mākslas skolā esmu sācis mācīties gleznošanu. Sakait, lūdzu, vai man ir talants un ko man tālāk darīt?...

Janis Rāzentāls ar kundzi Elliju
(1902.)

Rozentāls mēmi aplūko zīmējumus un gleznojumus.

— Talants jums būtu! — viņš beidzot vienaldzīgi nosaka. — Bet vai tad jūs patiesi gribiet kļūt par mākslinieku?

— Jā! Gribu.

— Bet es neieteiktu!

— Kāpēc?

— Tāpēc ka māksliniekam Latvijā nav ko darīt!

Tumšās acis paveras faunā, it kā aprādamas to par kādu nerātņu, neprātīgu iedomu. Bet fauna zilās acis raugās viņā vientiesīgā izbrīnā. Un Rozentāls tūrpina:

— Redziet, man te pilna istaba gleznu — bet kur lai es tās lieku? Ja gribu maizi ēst, man tomēr jāklūst par amatnieku, jāzīmē mēbeles, istabu iekārtojumu projekti, dažādasniecīgas viņjētes un vāki pavisam mulķīgām grāmatām. Vai tā ir māksla? Ja es jau tik daudz laika, sava mūža labākos gadus, nebūtu jau ziedojis mākslai, es bez kāda nožēlojuma atteiktos no tā goda saukties par mākslinieku. Tikai tāpēc, ka es tik ilgi esmu cīnījies, lai kļūtu par mākslinieku, tik daudz jau grūtību esmu pārvarējis, lauздams sev ceļu, es vēl neesmu atteicies no mākslas, no saviem sapņiem. Es vēl gribu cīnīties par mākslinieka eksistenci, gribu mēģināt vēl turēties... Bet jums — es nevaru ieteikt uzņemties tādas pat grūtības...

— Ko tad jūs man ieteiktu darīt?

— Man ir viens vienīgs padoms: es jums ieteiktu kļūt nevis par mākslinieku, bet — par mākslas amatnieku. Ejiet uz štiglica skolu, tur jūs izmācīs par krietnu amatnieku, zīmēsiet ornāmentus traukiem, audumiem, mēbelēm — un jums būs droša maize...

Saduga gaišmataināis fauns, kuŗa acīs vēl spoguļojās Augškurzemes zilie ezeri, no kuŗu krastiem viņš bija nācis. Janis Rozentāls pēkšņi uzvēla viņam smagu šaubu nastu. Šis fauns bija — Jānis Jaunsudrabiņš.

Žēl bija Rozentālam šī jauneklā, kas aizgāja noskumis no viņa sliekšņa. Bet viņš bija tam atklāti un pa-

tiesi pateicis to, ko pats tik sāpīgi sajuta. Maldināt viņu būtu bijis negodīgi. Jo agrāk kādam atver acis uz dzīves īstenību, jo labāk!

Apbēdinātais jauneklis aizgāja, un Rozentāls palika atkal viens zem savas grūtsirdības nastas.

Bija tomēr labi, ka viņš nedzīvoja viens. Borchertu namā viņš bija kā mājās, un vakaros pavadīt dažas stundas abu Borchertu sabiedrībā bija ļoti patīkami. Borcherts pats bija daudz klainājis pa pasauli, un kad viņš sāka stāstīt savus piedzīvojumus Kaukazā, tad pat drūmais Rozentāls varēja uzjautrināties. Paša piedzīvojumi, izdomas piepušķojumi un armēņu anekdoti vītin vijās asprātīgos dēķu stāstos. Bet — ko visa šī omulība varēja palīdzēt, lai atkratītos no mocošā lietuvēna, kas nopieda viņa apziņu un atņēma darba prieku?

— Rīkosim pa Ziemassvētkiem kopīgu izstādi! — Borcherts mudināja Rozentālu. — Pa diviem kopā iznāks lielāks klāsts — būs izdevīgi ir tev, ir man!

Tāds projekts Rozentālam iepatīkās, tas atkal rosināja uz darbu.

Šinī izstādē viņš nu pirmo reizi uzstājas Rīgas publikas priekšā ar lielāku gleznu un studiju skaitu. Publika nāk un skatās — tik daudz intereses ir. Bet pircēju nav. Vācu prese Rozentālu uzņem atsaucīgi, slavē. Latviešu presē nav vēl lietpratīgas mākslas kritikas. Bet Pēterpilī patlaban sācis iznākt jauns laikraksts „Pēterburgas Avīzes“, Blaumaņa un Niedras vadībā; ap to pulcējas jaunā latviešu intelligēnce, tur raksta arī par mākslu. Jaunais tēlnieks Teodors Grīnbergs-Zāļkalns, slēpdamies zem pseudonima Kriša Mednieks, tur jau rakstījis par krievu mākslas izstādēm. Janis Rozentāls gaida, vai būs atsauksme arī par viņu.

Jā, atsauksme nāk par abiem „pušelniekiem“: Rozentāls — daudzpusīgs, apdāvināts talants... Allaž meklē, allaž sola ko jaunu... Bet pašlaik tā kā pagurums... Sveši, nepārvarēti iespaidi... Borcherts viņam blakus — bez īstas mākslas dzirksteles, bezgaršīgs, provinciāls...

Rozentāls lasa un jūt, ka tie ir patiesi vārdi. Pa-

gurums? Jā, viņš patiesi sajūt pagurumu. Vilšanās Saldū, Rīgas provinciālisms, mietpilsoniskā gaume, it īpaši vienaldzība latviešu sabiedrībā viņu smacē kā lietuvēns. Kur tādos apstākļos lai rodas spilgts krāsu zieds, droša, pašapzinīga kompozīcija? Tiesa, viņa tagadējie darbi ir tikai meklējumi, pārejas laikmeta augļi. Kā slimnieks grūti vārgdams, tā viņš tagad pārcieš savu krīzi. Bet — gan jau pārcietīs! Kalēja dēls ir jau daudz ko pārcietis un pārcietīs vēl. Un viņa audeklos būs atkal dzīves prieks un drosme, jauns uzplaukums!

Borcherts... Arī tas tiesa, ka šis lādzīgais un izpalīdzīgais draugs, tāpat viņa laipnā un gādīgā kundze, nav īstais atbalsts šaubu brīžos. Visiem salkanajiem „baltiešiem“, arī abiem Borchertiem, viņš jau no sākta gala pacēlies pāri. Un „baltiešu“ ietekme arī ir lietuvēns, kas jānoveļ no krūtīm, lai atgūtu brīvu elpu.

Janis Rozentāls cīnas ar savu lietuvēnu.

Vai viņš to uzveiks?

Jā gan! Vēl viņš nav padevis un nepadosies!

XX

SOMU LAKSTĪGALA

Nemīlīgs novembra vakars. Slapjš sniegs ar lietu cērtas gājējiem sejā. Kam nav nekādas neatliekamas gaitas, tas sēž mājās pie siltas krāsns un klausās, kā ārā auro vējš.

Bet Janis Rozentāls tanī vakarā, sacēlis mēteļa apkakli, steidzas pa Kalnciema ielu uz tvaikonīšu piestātni.

Nokāpis kuģīša kajītē, viņš nopurina slapjo sniegu no mēteļa, lai pasargātu savu vakara uzvalku, un tad at-sēstas kaktā. Gar kuģīša sienām brakšķēdami trinas le-dus gabali. Ratu kuģis lēnām stumjas pāri aizsalstošai Daugavai.

Janis Rozentāls steidzas uz koncertu. Šovakar koncertē kāda somu dziedātāja. Skaņu māksla Rozentālam

arvien bijusi mīla. Pats kādreiz korī dziedājis. Un kad Pēterpils „rūķu“ pulciņā ieradās konservātoristi, tad mēdza ir dziedāt, ir mūzicēt. Arī drauga Valtera vijole tam arvienu bijusi mīla. Koncertus viņš arī labprāt apmeklēja. Malvīnes Vignerēs lakstīgalas balsī viņš bija vai iemīlējies. Šovakar dziedās kāda somiete. Kas tā tāda — jauna vai veca — Dievs viņu zin! Bet somu gleznotāji viņam nav vienaldzīgi, tāpēc gribas arī dzirdēt, kā skan dziesmās somu tautas dvēsele.

Kad dziedātāja parādās uz estrādes, viņš ir patīkami pārsteigts: tā ir jauna un skaista! Dzīva glezna parādās viņa priekšā: kā no balta padebeša iznirst rožainie pleci un slaidās rokas, un ap enerģisko pieri kļaujas mati kā dzīvas bronzas vilnis.

— Ziemeļu valķīra! — viņam iešaujas prātā.

Programmā somu komponistu darbi. Mūsu Malvīne apbraukā pasauli ar latvju tautas dziesmām — somiete atnes mums burvīgās Sibēliusa melodijas. Un kad nāk Sibēliusa „Melnās rozes“, Rozentālam liekas, ka dziedātāja uzsāk dialogu tieši ar viņu:

„Teic, kāpēc šodien tik skumīgs tev prāts —

Allaž tak priecīgi acis tev mirdz?

— Un tomēr vairs šodien tik skumīgs nav prāts:

Lūk, ja tev tā tīkas, — man acis jau mirdz!

Bet skumjas nes naktsmelns rozes...”

Dziedātāja, motīvam atkārtojoties, dzied vēl otro un trešo strofu. Bet Rozentāls tālākos vārdus vairs nedzird. Viņš dzird tikai motīvu un pats pie sevis atkārtot pirmās strofas vārdus.

— Tas esi tu, Jani Rozentāl! — viņš sev saka, — kam tagad ir skumīgs prāts, bet kam agrāk acis allaž mirdzēja priekā! Kad tavas acis mirdzēs atkal pa vecam?

„Un tomēr vairs šodien tik skumīgs nav prāts:

Lūk, ja tev tā tīkas, — man acis jau mirdz!”

— Jā, jā! — viņš klusi pamāj ar galvu, it kā aplicinādams dziedātājam, ka viņš var būt atkal tas pats jautrais zēns, kāds bijis agrāk.

Savāds dialogs ir Sibēliusa dziesmā, vēl savādāks tas ir starp dziedātāju un klausītāju: viņa uzminējusi viņa skumjas, un viņš tai dod mēmu atbildi:

„Lūk, ja tev tā tīkas, — man acis jau mirdz!...”

Patiesi, Rozentāla dvēselē šī dziesma ieskanējusi dziļi — dziļi.

Starpbrīdī Rozentāls apsveicinājas ar paziņām, runā par Sibēliusu un šī vakara daiļotāju, par somu dvēseli un īpatnējo smeldzi. Rozentālam, kas pats Somijā bijis, redzējis somu zemi un ļaudis, jāstāsta, kādā uztverē viņš izjutis somu dvēseli. Un viņš atrod, ka Sibēliuss un Galens — viens skaņās, otrs krāsās — pauž vienu un to pašu: no varenās granīta un ezeru zemes ilgu spārnos ceļas smeldzoša dvēsele.

— Vai ziniet, ka viešņa apmetusies pie mums? — Rozentālam jautā G. kundze.

Nē, to viņš nebija zinājis.

G. ģimenē, ko mēdz dēvēt par visaristokratiskāko no Rīgas latviešu dzimtām, Janis Rozentāls ir bieži sastopams un labi ieredzēts viesis. Tā ir ļoti mākslinieciska ģimene. Mazais Jāzeps, kas tikko sācis valkāt garas ģimnazista bikses, ir kā uzburts uz zīmēšanu, un kad Rozentāls atnāk ciemā, tad viņš to apstāj visādiem jautājumiem pār līniju un krāsu mākslu. Bet Līnas jaunkundze jauki mūzicē, un Rozentālam tīkas klausīties, kad viņa apsēstas pie klavierēm.

— Pēc koncerta pie mums būs tādas improvizētas vakariņas viešņai par godu. Es lūgtu arī jūs neiztrūkt! — G. kundze saka Rozentālam.

Cilvēks, kam Sibēliusa dziesma šovakar tik dziļi ieskanējusi sirdī, ir vairāk nekā pateicīgs par šādu ielūgumu.

Bet — kā lai viņš tukšām rokām pievienotos dziedātājas cienītāju pulciņam? Pēc koncerta Rozentāls neiet tieši uz G. namu Basteja bulvārī, bet iegriežas Iekšrīgā.

Valņu ielā viņš zin kādu puķu pārdotavu, kur visvēlākajās vakara stundās ir vēl durvis vaļā: operas vai teātra mākslinieču cienītāji, kas dienā piemirsuši apgādāties ziedu balvām, tur vēl gandrīz līdz pusnaktij var izdarīt nokavēto pasūtījumu. Tur nu iegriežas arī Rozentāls.

— Also — Rosental mit Rosen? — viešņa joko, iepazīdamās ar mākslinieku.

— Tikai ne „melnās rozes“, par kādām jūs dziedājāt! — viņš atjoko. — Ne manā sirdī, ne visā Rīgā tādas neplaukst! Un kāpēc gan melnas skumju rozes, kad ir taču arī sarkanās — gavilējoša prieka rozes? Vai sarkanie ziedi nesaderas labāk ar to, ko jūs dziedājāt:

„Lūk, ja tev tā tīkas, — man acis jau mirdz!...“

— Un jūs jau no vienas reizes dzirdējuma esiet ie-gaumējuši dziesmas vārdus?

— Kā redziet! Tas nevien manā dabā, bet to prasa arī mans arods: tvert acumirklīgos iespaidus un fiksēt tos!...

Ir noticis brīnums: skumīgais Rozentāls šovakar ir jautrs, runīgs, atjautīgs un dzirkstošs asprātībās. Viņš pats ir kļuvis kā skanoša dziesma. Tā ir atbalss somu lakstīgalas dziesmai.

Janim Rozentālam ir īsta mākslinieka daba: par visu ko viņš ātri sajūsmināms, ātri viņš aizraujas un uzliesmo. Bet šoreiz nav uzliesmojums vien — viņš deg un nesadeg. Jo tā ir laipna liesma, kas viņu dedzina...

Drīz vien Rozentāla draugiem bija ko mēlot:

— Vai zini vislielāko jaunumu? Mūsu Janis saderinājies! Mini — ar ko?

Bet tur jau vairs nebija ko minēt: tā bija somu dziedātāja — Ellija Forsel jaunkundze.

Un drīz pēc Ziemassvētkiem, 1903. gada februārī, Janis Rozentāls ar Elliju Forsel jaunkundzi Helsinkos nosvinēja kāzas.

XXI

BAGĀTAIS PŪRS

Ziemeļnieku teika par valkīrām stāsta, ka tās bijušas jaunavas, kas kalpojušas kara dievam. Kad karavīri sastapušies kaujā un cīnījušies krūti pret krūti, tad valkīras iejaukušās viņu vidū un, ar savu daili valdzinādamas, vieniem nesušas uzvaru, otriem — nāvi. Kaujā kritušos viņas novedušas Valhallā, kur tiem pasniegušas ragā dzīvības ūdeni. Bet dievišķīgās un nemirstīgās valkīras, kas vadījušas cilvēku likteņus, varējušas arī zaudēt savu burvīgo varu: apprecoties ar mirstīgu vīrieti, valkīra pati kļuvusi par mirstīgu un ikdienišķu radījumu.

— Tu taču pazīsti šo teiku, Ellij? — Rozentāls jau tāja savai burvei un likteņa vadītājai. — Un vai tu nebaidies no valkīru lāsta?

— Nē, kāpēc? — viņa brīnījās.

— Tu vēl nezini, kas ir latviešu mākslinieks. Tas ir gaužam nožēlojams cilvēks, ar rūpju nastu plecos un šaubām sirdī, kam bieži vien jācīnās nevien par mākslas idejām, bet arī par tik ikdienišķām lietām kā dienišķo maizi. Un vai tu nebaidies, ka, saistīdamās ar tādu cilvēku, tev necelsies vairs spārni tālajiem lidojumiem tavā skaņu pasaulē?

— Nē, es nebaidos no tā! — Ellija atbildēja ar apņēmīgu pārliecību. — Es labi nogiedu, cik liela ir mana un tava mākslas burvība. Ar tevi es nevaru mēroties, un ja būs vajadzīgs — es upurēšu savu mākslu, lai kalpotu tavai. Ja tev pagurs spēki darbā un cīņā par tavas tautas mākslas nākotni, es būšu tad tava valkīra, kas pasniegs dzīvības ūdens malku. Mana māksla ir tikai atdarinoša, tava — radoša. Es dzīvošu tavā mākslā, nebaidīdamās no valkīras lāsta...

Patiesi, somu dziedātājas karjēra palika pusceļā, bet viņa sāka dzīvot jaunu mūžu latviešu gleznotāja audeklos. Viņas ziedošā miesa bija māksliniekam neizsmejams dailes avots. „Ievas“ un „peldētājas“ visdažādākās va-

riācijās un lieliskās kompozīcijās dziedāja nebeidzamu himnu burvīgajai valķīrai. Pats viņš bija kā noreibis šinī daļumā un nevarēja vien beigt viņu gleznot allaž jaunos veidos. Un kad viņas nebija tuvumā, kad viņš palika viens — arī tad viņa zīmulis vai ote pēc atmiņas vien, kā brīnišķīgu parādību tēloja valķīru, kas sevi bija atdevusi viņa mākslai.

Kad piedzima pirmā meitiņa Laila, valķīra kļuva par madonnu: „māte ar bērnu“ gan gleznās, gan zīmējumos guva atkal neskaitāmus veidus. Madonna bez trafarētiskā oreola, un tomēr madonna — īsti cilvēcīga, bet svēta un pielūdzama. Māte-radītāja un dzīvības devēja. Māte ar vārgas nedēļnieces laimīgo smaīdu un zīdainīti pie krūts. Māte ar gaviļējošām rokām, kas paceļ savu bērnu pretī saulei. Māte ar bērnu uz ceļiem — visuma mātes, zaļās zemes klēpī...

Un vēl! Kad latvieši aicināja Jani Rozentālu savās baznīcās, lai tas darinātu latviskas altārgleznas, tad tā jaunā sieviete, kas noliecas pie Kristus kājām, atkal bija viņa — Ieva un madonna reizē.

Veselu sievietes kultu Janis Rozentāls ir radījis savās gleznās. No kārdinātājas Ievas līdz pazemīgajai grēciniecei un svētajai madonnai — visos veidos viņš sievieti tēlojis, visādas sejas tai devis. Bet visi šie daudzveidīgie sievietes tēli, vesela galerija, radīta pēc viena reāla modeļa. Tā ir Ellijs, kas dzīvo jaunu mākslas mūžu Rozentāla gleznās.

— Apprecējis tukšinieci! — sirdijās kāda Rīgas meitu māte. — Būtu ņēmis manu meitu, būtu dabūjis pūrā piecstāvu mūra māju!

— Svešzemnieci precēdams, tu gan laikam kāroji pēc bagātāka pūra? — kāds no Rozentāla draugiem zobodamies izmeta.

— Un ieguvu ar! — viņš tad atteica. — Palūkojies manās gleznās, tad tu noskārtīsi, kādu pūru esmu ieguvis. Vai tu vari minēt vēl otru gleznotāju, kam sieva tā atdevusies mākslai ar miesu un dvēseli? Vai tu zini, kādu patosu un radīšanas prieku esmu pārdzīvojis, glez-

nodams savus sieviešu aktus un kompozīcijas? Vai tu neredzi, ka esmu atdzimis un gavilējis jaunās krāsu gammās? Vai tu vispār vari aptvert, cik bagātu pūru esmu ieguvis?...

Pavīpsnājis, viņš vēl piemetināja:

— Bet vislabāk, protams, tikai es pats to varu aptvert!...

XXII

KALEVĀLAS ZEMĒ

Un vēl ko Janis Rozentāls bija ieguvis pūrā: visu somu zemi.

Jau akadēmijas laikā viņš bija iemīlējies somu mākslā un savā pirmajā ceļojumā iemīlējis arī somu zemi. Nu bija radušās vēl ciešākas saites ar šo zemi un ļaudīm.

Ellija nāca no somu intelligences aprindām: zinātnieki, mākslinieki, dzejnieki nu bija viņa jauno radu saime, un viņš jutās kā laimīgs iegātnis, kas iemantojis bagātas klētis ar pilniem apcirkņiem un tīnēm. Ja latviešu intelligence vēl jutās kā bārenīte savā tautā, tad somi māksliniekam un dzejniekam atzina viņa pirmdzimības tiesības. Uz savu dzeju un mākslu somi varēja būt lepni, jo taisni dzejnieki un mākslinieki bija tie, kas Somijas vārdam lika skanēt pa pasauli.

— Tās tautas, kuru gara spēks ir pacēlies līdz tādām kultūras augstumam, kas spēj iemiesoties brīvos mākslas radījumos, ir ierakstījušas sevī dzīvības grāmatā. Kas paliek pāri, kad pati tauta kādreiz pazūd vēstures aukās, — tā ir viņas māksla. — tā teica kāds pašapzinīgs somis, Rozentāla kāzu viesis.

— Jūs esiet jau ierakstīti tanī dzīvības grāmatā, bet kas mūs ierakstīs? — Janis Rozentāls iebilda, puslīdz ar skaudību.

— Ilmarinens ir mūsu Kalevālas brīnumdaris! Un zini, jaunais aizjūras radnieks, kas Ilmarinens esot bijis? — jautāja runātājs. — Tas bijis kalējs! Arī tu esot ka-

lēja dēls. Tad labi, tev jāklūst par latviešu Ilmarinenu, kas iegūst burvīgo Sampo un kas arī latviešu vārdu ieraksta dzīvības grāmatā!...

Rozentālam kļuva tā kā neveikli: vai jaunie Kalevālas zemes radi viņu par daudz necildināja? Vēl jau viņš nekā sevišķa nebija sasniedzis un parādījis, tikai cīnījies ar savu lietuvēnu un šaubām par savas tautas mākslas nākotni. Bet — katra vēl nenopelnīta uzslava ir avanss uz turpmākiem darbiem. Tā tad, rādi nu, ko tu spēj! Rādi, ka tu tiešām esi latvju mākslas Ilmarinens!...

Plašāku „kāzu ceļojumu“ pa Somiju vajadzēja atlikt līdz vasarai. Un tad Rozentāls izlietoja katru izdevību, lai tuvāk iepazītos ar somu mākslu un māksliniekiem.

Kā pasaka viņam izklausījās stāsts, ka Somijā simtiem mākslinieku atrod darbu savā zemē, ka somu mākslas veicinātāju biedrība ik gadus sarīko Helsinkos plašas gleznu izstādes, kas pēc tam apceļo visu zemi, ka nevien Helsinkos, bet arī vairākās provinces pilsētās, kas mazākas par Liepāju un Jelgavu, ir savi mākslas mūzeji, ka valdība no īpaša mākslas veicināšanas fonda ik gadus izsniedz krietnas prēmijas par labākiem darbiem, stipendijas studiju ceļojumiem un pabalstus māksliniekiem, lai tie varētu brīvi nodoties radošajam darbam.

„Kad atnāks latviešiem tie laiki?“ — viņam nāca prātā vecā dziesminieka vārdi.

Kad Rozentāls nāca tiešā satiksmē ar dažiem somu māksliniekiem, tad viņu vēl vairāk pārsteidza viss tas, ko viņš redzēja. Järvenpää stacijas tuvumā, pie Helsinku—Viipurī dzelzceļa, gleznaina ezera krastos bija vesela mākslinieku un rakstnieku kolonija. Starp citu, tur dzīvoja gleznotājs Peka Halonens, kuŗa īpatnējie, spēcīgie zemieku žanri viņam sevišķi iepatikās un ar kuŗu viņš arī personīgi iepazīnās. Tas bija apmēram viņa gados, jauns, plecīgs gaišmatains soms, kas arī darbnīcu un visu dzīves veidu bija iekārtojis īsti somiskā garā. Klinšainajā ezera krastā pacēlās varena celtnē no stipriem apaļiem balķiem. Pusi no visas ēkas aizņēma darbnīca — augsta un plaša telpa ar jumta jomu bez griestiem — tīri kā latviešu rija.

Sienas no iekšpuses bez apmetuma, tikai gludi tēsti balķi. No akmeņiem un sarkanajiem ķieģeļiem veidotie kamīni, smagie priežu koka galdi un soli arī bija gluži neparasti — viss tik vienkāršs, bet monumentāls. Rozentālam likās, ka viņš atrožas kādā teiksmainā vikingu pilī. Viņš atcerējās savu „sapņu torni“ Saldū, un pašam nāca smieklī. Tā jau bija tikai baložu būda, salīdzinot ar Halonena darbnīcu, bet arī tādu vēl neviens cits fantasts Latvijā nebija cēlis... Bet tēlniekam Emīlam Vikstrēmam, ar kuru viņam vēlāk nodibinājās sevišķi cieša draudzība, bija vēl lieliskāka darbnīca — īsta „pūķu pils“. Uz masīviem granīta blūku pamatiem pacēlās ēka ar augstu, stāvu jumtu un lielu apaļu torni kā bāku vienā stūrī. Jā, tādā telpā nejuta, ka ap tevi blīvējas sienas, ka tevi nospiež zemie griesti virs galvas. Cilvēks tādā telpā pats varēja justies liels un varens un varēja radīt lielus un varenius darbus. Un te laikam nespieda lietuvēns, kas Rozentālu bija tā mocījis...

Rozentāls neapskauda, bet ar sajūsmu apbrīvoja somu mākslinieku dzīvi. Tā nebija Kalevālas teiku pasaulē, bet dzīves īstenība, ko viņš te ieraudzīja. Latviešu mākslinieks vēl nezināja, kur savu galvu nolikt, par kādu salīdzinājumu te nevarēja domāt.

Un taču — kaut ko varēja un vajadzēja salīdzināt. Somu tauta skaitliski nav daudz lielāka par latviešu tautu.

— Ja viņi var nodrošināt eksistenci savai mākslai un māksliniekiem, kāpēc arī latvieši to nevar? — šis jautājums malās viņa smadzenēs kā dzirņos.

— Vai zini, vecais „rūķi“! — viņš teica Vilhelmam Purvišam, kad bija atgriezies Rīgā. — Pie viņiem nav iespējami tādi gadījumi kā pie mums, kur daži bagātnieki, pat muižnieki, kas tik stipri plātās ar savu „baltisko“ patriotismu, izdod nereti desmitus tūkstošus par šaubīgiem ārzemju mākslas darbiem, kamēr pāris tūkstošu rubļu gadā spētu lieliski pacelt mūsu pašu mākslu un kultūru. Vai tad kāds brīnums, ka pie mums septiņu simtu gadu

laikā nav spējusi attīstīties aistētiskā kultūra — ne māksla, ne mākslas amatniecība!...

— Bet ko tad lai darām?

— Ko lai darām? Es, draugs, Kalevalas zemē kaut ko izdomāju. Redzi, viņiem notiek ceļojošas izstādes — arī dziļajā provincē kļūst pieejami mākslas darbi. Darīsim mēs arī tāpat. Ja Rīgas saloni pret mums tik rezervēti — brauksim uz laukiem ar savām gleznām, rīkosim izstādes biedrību mājās, manis pēc kaut šķūņos. Lai tad ļaudis redz un sāk saprast, kas ir māksla. Varbūt tad reiz pieredzēsim tādas dienas, kad māksla būs tāpat nepieciešama kā dienīškā maize...

— Vai neizsmies mūs?

— Lai smejas, kam tik! Bet tas vajadzīgs. Citādi latviešu mākslu neierakstīsīm dzīvības grāmatā!...

XXIII

BRIEDUMA LAIKS

Visā Latvijā ir iestājies tā kā pavasara briedums.

Rīga augtin aug. Ceļas jaunas fabrikas, izaug veseli kvartāli, kur rindojas jaunas, staltas ēkas. Latviešu uzņēmība saimnieciskajā dzīvē kļūst tīri patētiska. Arī garīgajā kultūrā jūtams pavasaris. Avižniecībā spirtāki vēji. Uz laukiem rosīgi dibina biedrības. Rodas latviešu vidusskolas, kur nav vairs ne Rīgas pilsētas tēvu vāciskā, nedz krievu ierēdņu rusifikātoriskā gara — tur aug jaunatne pašas latviešu intelliģences vadībā. Literātūrā manāms uzplaukums, nāk jauni talanti, kas sauc Ziemeļmeiņu lūkoties. Krievijā briest lieli notikumi, Tālajos Austrumos iesākas karš ar japāņiem, bet Baltijas jūras piekrastē to tikpat kā nesajūt, te ir dzīves briedums.

Arī mākslas dzīvē tā kā pavasaris. Tepat Rīgā, cīnīdamies ar badu, aug jauni gleznotāji, arī pret vecajiem „rūķiem“ publika kļūst atsaucīgāka. Pavasaris. Ledus kūst....

Janis Rozentāls vismaz priecīgs, ka jaunā latviešu namnieku Rīga uzņem viņu savā paspārnē. Arhitekts Pēksens, kas cēlis jau neskaitāmas ēkas, beidzot ceļ arī pats savu namu Strēlnieku un Alberta ielas stūrī. Ēkā gan nav vēl droša, latviski īpatnēja stila, bet tomēr tās līnijas saslēgas nepārprotamā protestā pret vācu architektu bezgaršību. Kā pašapzinīgs īpatnis šī celtne nostājas Alberta ielas galā, it kā ironiski smīnēdama par „jugendstilā” izķēmoto namu rindu tai blakus.

— Kas ir, dailinieki, vai negribiet nākt manā paspārnē? — arhitekts Pēksens uzaicina Rozentālu. — Pašā augšstāvā jums speciāli izbūvēšu dzīvokli ar piemērotu darbnīcu.

Rozentālam tāds piedāvājums ļoti patīk, un tā beidzas Rozentāla un abu Borchertu „triumvirāts”. Pēksena namā viņš nodibina savu ģimenes ligzdu un paliek tur līdz pasaules kaŗam, kad jādodas līdzī bēgļu straumei. Te iesākas intensīvs un ražīgs darba periods.

Jelgava, miegainā, provinciālā mazpilsēta, no kuras aizbēga Purvītis ar Valteru, — pat tā sakustējusies. Jelgavas mācītājs Veismanis, kas literātūrā pazīstams kā Pavasaŗu Jānis, ir Rozentālam labs sabiedrotais. Viņi apsprieŗas par jauna literātūras un mākslas ņurnāla izdoŗanu. Austrums pārgājis Andrieva Niedras rokās, labākie rakstnieki un publika no tā novērŗas; tas pats noticis ar Mājas Viesa Mēneŗrakstu: — arī tas zaudējis intelliŗences simpatijas.

— Dibināsim jaunu ņurnālu, pulcināsim ap to labākos rakstniekus, snieŗsim plaŗus apcerējumus arī par glezniecību, mūziku, dosim krietnas illūstrācijas un vērtīŗus mākslas pielikumus. Audzināsim publiku, izkopsim mākslas gaumi! — Pavasaŗu Jānis stāsta par savu projektu.

— Tas man patīk! — Rozentāls priecīgi iesaucas.

— Un jūs es lūŗŗu uzņemties glezniecības nodaļas vadību! — Pavasaŗu Jānis turpina.

Rozentāls ir sajūsmā: par tāda veida žurnālu viņš sen bija sapņojis. Nu ir atradies cilvēks, kas grib uzņemties materiālu risku, lai šāds projekts varētu reālizēties.

— Un bez tam es lūgšu jūs parūpēties par modernu vāka zīmējumu un viņjetēm! Sagatavojiet arī plašākus apcerējumus par glezniecību! — Pavasaŗu Jānis sāk jau runāt par konkrētiem uzdevumiem.

Norunāts. Rozentāls zīmē un raksta, vāc arī materiālu no citiem jaunajiem māksliniekiem. Arī Purvītis, Zariņš, Madernieks gatavo viņjetes. Madernieks raksta par latviešu gleznotājiem, Rozentāls uzsāk plašus apcerējumus par krievu un somu glezniecību. Viņš nav godkārigs: viņa raksti parādās pat bez paraksta, vai zemiem ir viens pats burts „R“. Ne jau persona, bet pats darbs no svara!

Uz 1903. gada Zeimassvētkiem iznāk Vērotāja pirmā burtnīca.

— Kāds labums var nākt no Nācaretes? — dažs skeptiski noskatās uz jaunā Jelgavas žurnāla burtnīcu... Bet izrādās, ka Vērotājs tomēr ir tik augstvērtīgs mākslas un literātūras žurnāls, kāds latviešiem līdz tam vēl nav bijis.

Ar sevišķu mīlestību un sajūsmu Janis Rozentāls raksta par somu mākslu. Priecādamies par to, kas somiem ir, viņš liek saprast, kā mums pašiem nav:

„Mums jāzin, ka soms to, ko viņš ziedo savai mākslai, netur vis par zaudējumu, bet par taupību. Viņš zin, ka šis augošais vilnis, šis sajūsminātais virziens uz dzimtenes mākslu ir viņa bagātība. Viņš zin, ka tie simti kluso mākslinieku, kas dzīvo gar viņu ezeriem, nava vis viņa liekēži, bet viņa labdari, kas viņu pamazām atradina no visa svešā, pārspīlētā un tapinātā. Viņi pamazām vada un iejūsmina savus brāļus par vienkāršību un dabiskumu. Kad darbīgās tautas mantas stāvoklis sāka pamazām vairoties un līdz ar to — kā tas visur redzams pie visām jaunām tautām — ļaužu raksturs sāka maitā-

ties, tiekdamies uz mīkstu baudu dzīvi un tukšām ākstībām, tad mākslinieki tai stāvēja klāt un rādīja ceļu uz cēlākām, augstākām baudām. Viņi aizrāva to uz augstākiem ideāliem un dzīves mērķiem, atvērdami savas dzimtenes poēziju, mūziku, savas zemes un senatnes daiļumus. Viņi sāka arī aizrādīt, ka ir nedabīgi, nepareizi un neskaisti izlietot savām vajadzībām svešus materiālus, ārzemju drēbes vai metala izstrādājumus. Viņi pierādīja, ka var no dzimtenes priedes un bērza iztaisīt tās jaukākās mēbeles un ka vietējais granīts ir tas visdaiļākais, stiprākais un vislētākais būvmateriāls. Un viņi iemācīja tautu ražot tikpat labas vai vēl labākas lietas nekā tās, ko tie saņēma no ārzemēm par dārgu naudu, kas tur aiziet, noplicinādama tautu un nenesdama nekādu svētību. Un sekas bija tās, ka tas, ko tauta samaksāja par savu mākslu, viņai desmitkārtīgi atlīdzinājās. Tie miljoni, ko tauta senāk aizveda uz ārzemēm par visai šaubīgām „kultūras precēm“, tagad jo dienas jo vairāk sāk palikt pašu zemē par daudz teicamākām precēm un pašai tautai par slavu. — To saprot un zin Somijas tauta, un no tā nāk viņas cienība pret saviem māksliniekiem, viņas sajūsma par visu, kas pašu ražots, par savām lietām un savu mākslu.“

Bet — cik bija to, kas uzklusējās šādu Rozentāla valodu? Vērotājs iznāca tikai divus gadus un — apstājās aiz abonentu trūkuma...

Vērotājs vēroja, sauca un aicināja, bet — to pašu maz ievēroja... Rozentāls atkal pieredzēja gara kūtrības uzvaru.

Koknese Rozentālam kļuvusi mīla jau no akadēmijas laikiem. Tur viņš bieži gleznojis, tur pavadījis omulīgus brīžus ar draugiem. Arī tagad, kopā ar savu ģimeni, viņš Koknesi bieži apmeklē, it īpaši vasarā.

Koknesē viņš dzird daudzinām divus rosīgus vīrus:

skolotāju Maltu un pagasta rakstvedi Kroderu. Tie nodibinājuši biedrību un panākuši, ka apkārtējie zemnieki kopdarbības ceļā uzcēlušī arī biedrības namu Pērses malā. Pa vasaru jaunajā biedrības namā nekas nenotiek, bet mēmais nams ierosina Rozentālu uz sensenā nodoma realizēšanu:

— Tur it brangi varētu sarīkot gleznu izstādi! — viņš nodomā un dodas ar šo domu pie skolotāja Malta. Skolotājs klausās un brīnas.

— Jūs gribiet rīkot gleznu izstādi uz laukiem? Pie tam vasaras laikā, kad lauku ļaudis aizņemti darbiem? — tas jautā. — Tas jau gaužam jauks nodoms, bet — kas nāks skatīties jūsu gleznas?

— Bet uz Rīgu zemnieks ne tik nebrauks gleznas skatīties. Tāpēc jāpamēģina pievest tam gleznas klāt! Tautai jāatvieglo ceļš uz mākslu — varbūt mums māksliniekiem tad arī pašķirsies ceļš uz tautu?

— Nu pamēģiniet! — Malta piekrīt. — Ja būs panākumi — priecāšos līdz ar jums!

1904. gada vasaras beigās, kad rudzu laukos sāk jau skanēt izkaptis, Kokneses biedrības namā sākas liela rosiņa. Sabrauc mākslinieki, sit naglas vēl pēc sveķiem smaržojošo dēļu sienās un izkaļ savas gleznas. Bez Rozentāla, Purviša un Valtera gleznām tur ir arī Kalves, Ceplīša, Jaunsudrabiņa, Štrāla un citu jaunāko latviešu mākslinieku darbi. Piedalās arī daži vācu „baltieši“.

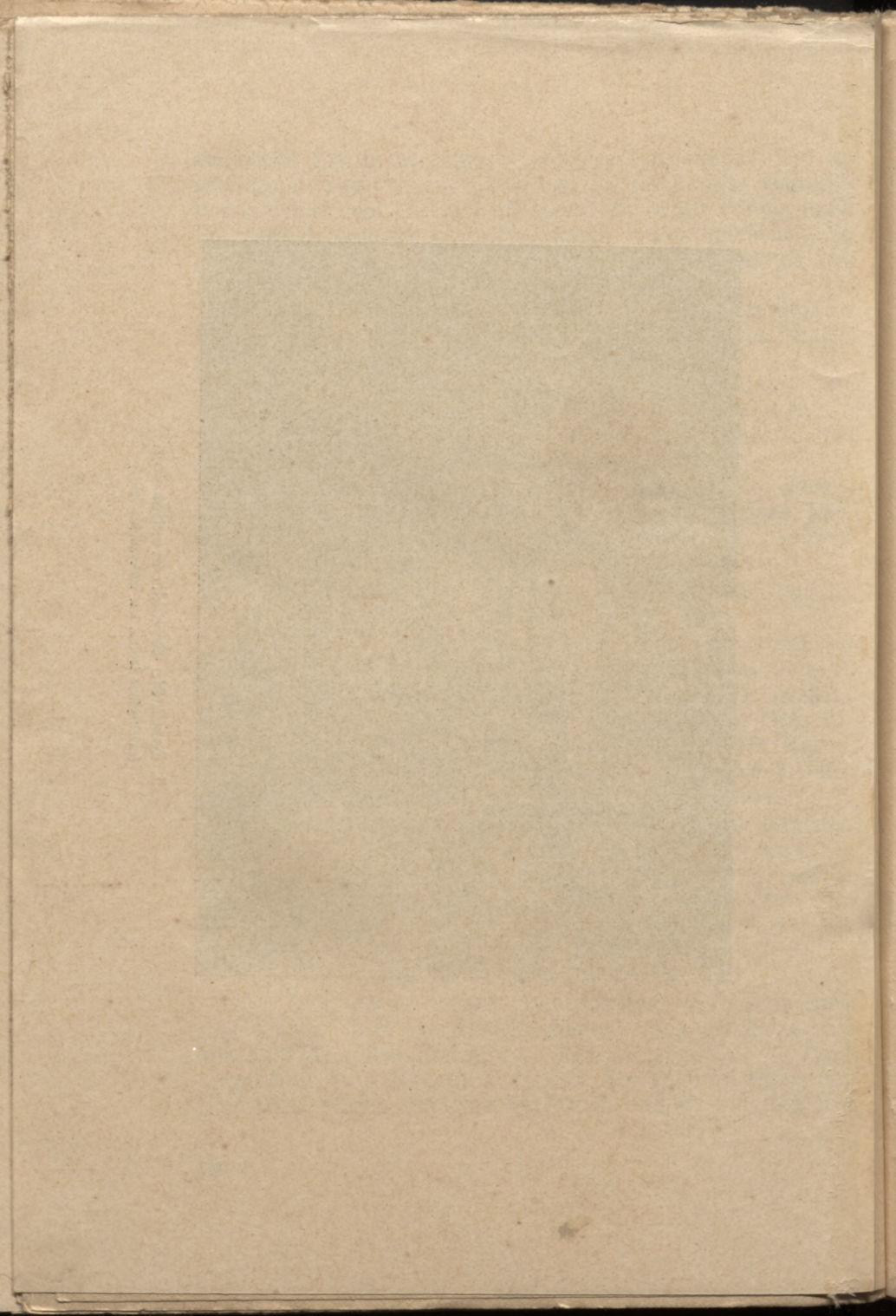
Un notiek brīnums! Izstādi apmeklē 2500 personas! Nāk veci un jauni, nāk turīgie saimnieki un nabadzīgi rokpeļņi. Vienkāršie lauku ļaudis stundām ilgi aplūko gleznas. Skatītājiem prieks, kad ierauga „bildēs“ pašu zemi, pašu ļaudis. Viņu dzīve ieguvusi jaunu dailes spoguļi — par to tas prieks!

Bet vēl vairāk priecājas izstādes rīkotāji.

— Lūk, ko es teicu? Tauta pazīst savu seju mākslas attēlā! Arī vienkāršais zemes rūķis un kalpa vīrs sāk saprast mūsu darbu! — Rozentāls gavilē. — Tāpēc turpināsim to pašu ceļu uz tautu! Izstādīdami savus darbus tikai Rīgas mākslas biedrības salonā vai Majoros,

J. Rozentāla dzīvoklis Brendes salā
(priekšplānā istaba, kur mākslinieks miris)

kur dzīvo tikai aristokratiskās aprindas, mēs paliekam sāpus no savas galvenās publikas. Koknese nu ir parādījusi lielāku atsaucību nekā Rīgā — vai par to lai nepriecājamies?

— Skatītāju jau netrūkst, — tikai pircēju nav! — kāds iebilst.

— Tiesa! — atsaucas Rozentāls. — Bet ja Rīgas mītpilsonis pat skatīties nenāk, vai tas būs pircējs? Mākslas eksistencei vispirms ir vajadzīga publikas interese. Un kur ir interese, tur varam ar laiku gaidīt arī ko vairāk!...

Janis Rozentāls, kas bija nācis no lauku kalēja smēdes, nojauta vislabāk, pa kādu ceļu māksliniekam nokļūt pie tautas sirds.

1905. gads. Brieduma laiks sasniedzis savu augstāko pakāpi. Zemnieks, strādnieks, intellīgents ceļas uz jaunu, brīvu dzīvi. Nekas vairs nevar palikt pa vecam, dzīve jāpārveido pašos pamatos. Latvietim jāklūst brīvam no svešas virskundzības un aizbildniecības.

Tā domā arājs, apstājas vagas galā un pametis skatu uz muižu, no kuras iesākas visas viņa bēdas un ciešanas. Tā domā strādnieks fabrikā, redzēdams aiz vārtiem glūnam krievu žandarmu. Tā domā skolotājs, kam aizliegts jauno paaudzi mācīt mātes valodā. Tā domā advokāts, kas veltīgi cīnas par tautas tiesu un taisnību. Tā domā rakstnieks, kam cenzors atņem katru spožāko domu.

Un mākslinieks?

Tā domā arī mākslinieks, kas zin, ka tikai brīvā tautā var dzimt liela māksla.

Kad 1905. gadā latviešu intellīgence — rakstnieki un žurnālisti, skolotāji, advokāti un sabiedriski darbinieki — izstrādā plašu petīciju valdībai, prasdami brīvu pašnoteikšanos un pašdarbību savā zemē, arī Janis Rozentāls paraksta šo taisno prasību pēc tautas tiesībām.

Tas bija brieduma laiks!

XXIV

DARBA MĀCĪBA

Un tad nāca paguruma un nespēka laiks.

Visa Latvija mirka asinīs un vaidēja mokās. Soda ekspedīcijas un kara tiesas aizraidīja dedzīgākos jaunekļus veļu valstī. Arī Rozentāla dzimtene — Saldus apkārtnē smagi cieta. Viņa „sapņu tornī“ bija mitinājies „zemnieku birojs“, kas vadījis sacelšanos pret muižniekiem Saldus apkārtnē. Muižnieki nu svinēja asinsdzīres, bet latviešu sirmās mātes apraudāja savus krietnākos dēlus. Un vēl simtiem Saldus nemiernieku bija nodoti kara tiesai. Varbūt nāve plaus vēl un vēl...

Janis Rozentāls jauca uz savas paletes drūmas krāsas un glezno veļu laivu, kas pilna latviešu jaunekļu dvēselēm...

Arī uz viņu pašu, kas ar pilsonisku drosmi bija parakstījis prasību pēc latviešu tautas tiesībām uz savas dzīves izkopšanu, dažs labs tagad rādīja ar pirkstu: lūk, arī viens no tiem, kas piesūcies nemiera gara...

Janis Rozentāls ar savu ģimeni aizbrauc uz Somiju. Pēc smagajiem pārdzīvojumiem viņa dvēsele meklē mieru pie saulainajiem ezeriem. Viņš apmetas Numelā, netālu no Helsinkiem, — te nu viņam tikpat kā otras mājas. Somi devuši patvērumu arī daudziem latviešu emigrantiem, un Jaņa Rozentāla namā nereti sastopas no nāves tikko paglābtais fabrikants un lielais humānists Augusts Dombrovskis, slavenais tautas tribūns Jānis Asaris, dedzīgais publicists Jānis Jansons un brīvības dienu jūsmīgie ciruļi — Skalbe un Akurāters. Bet arī līdz šējienei atskan Latvijas vaidu atbalsis, un kāvi vasaras naktīs it kā atblāzmo dzimtenē degošo māju sārtus...

Somu zeme ir viesmīlīga, bet katram latvietim īstā darba vieta ir Latvija. Kas vien var, tam jāatgriežas uz turieni un ar divkāršu enerģiju jāķeras pie darba. Janis Rozentāls sēstas kuģī, iebrauc atkal Daugavas grīvā un sakostiem zobiem izkāp malā pie Rīgas pils, kur tornī atkal lepni plandās Krievijas patvaldnieka karogs.

Janis Rozentāls ieiet atkal darbā — dara visu, kas viņa arodam piemērots. Gleznot vien — tas nozīmētu būt atkarīgam no salonpublikas kaprisēm. Viņš pieņem arī dažādus grafisku darbu pasūtījumus: illūstrē grāmatas, zīmē plakātus, lauksaimniecības izstāžu diplomus un grāmatu vākus. Viņš darbojas arī kā gleznošanas un zīmēšanas skolotājs Blūma mākslas skolā, dažās latviešu ģimnazijās un beidzot arī Rīgas pilsētas mākslas skolā. Mājās nāk arī privātskolnieki, kas sava talanta izkopšanu grib uzticēt krietna un stingra meistara vadībai.

Bet — Rozentāls redz, ka paguruma laikmets dažu labu jaunekli padarījis par glēvuli: trūkst izturības cīņā ar materiālām grūtībām, trūkst arī neatlaidības savu dāvanu izkopšanai. Piedzīvojis pirmo neveiksmi, jauneklis kļūst par savas glēvulības upuri un aiziet bojā. Tā ir dzīves traģēdija...

Viens no jaunajiem rakstniekiem uzrakstījis lugu, kurā tēlots jauns gleznotājs, kas izrādījis par glēvu „kalnā kāpēju“, kas nevis nāvē, bet dzīvē redz baigu traģēdiju. Jaunatne jūsmo par šo traģisko gleznotāju, bet Rozentāls sašutis atstāj izrādi, pat nenoskatījis to līdz galam. Viņš pats ir bijis tāds „kalnā kāpējs“, viņš zin, cik grūti trūcīgam zemnieku dēlam tikt uz augšu. Bet viņš zin arī, cik daudz jau nabaga kalēja dēls ir sasniedzis ar savu neatlaidību. Jaunatne glēvulim teātrī aplaudē — tā tad, tai patīk neuzņēmīgais, neizdarīgais jauneklis? Vai patiesi jaunatne aplaudē nespēkam, nevarībai, mazdūšībai? Kas tad tā vairs par jaunatni, kam patīk pasīvi nīkuļi?...

— Mēs vakar redzējām jūs teātrī! — ieminas viens no Rozentāla audzēkņiem. — Redzējām arī jūs aizejam pirms lugas beigām. Jūs laikam ļoti aizkustināja tēlotā censoņa liktenis?

— Aizkustināja? Nē. Es sašutu par to glēvuli, ko jūs sauciet par censoņi, tāpēc aizgāju!

— Bet tāda taču ir dzīves patiesība!

— Varbūt. Bet tā ir nožēlojama patiesība! Tādi

Jāņi, kāds tur rādīts uz skatuves, ne dzīvē, ne mākslā nekā nesasniegs!

Un Janis Rozentāls sāk mācekļiem teikt savas domas par mākslu un mākslinieka darbu:

— Šādu Jāņu mums ir, diemžēl, par daudz visos mākslas arodos. Viņu prototips pat nebūt nav latvisks: tas pie mums iezadzies no Krievijas lielpilsētu jumtistabiņām un studentu mitekļiem. Es viņus labi pazīstu, un man tiešām jāsaka: tie nav nekādi lietaskoki, no kuriem drāž māksliniekus. Pirmajos studiju gados, kad prasības pret viņiem vēl nav diez' cik lielas, viņi mēdz dot cerības, un tad biedru uzslavas pastiprina viņu iedomas par iedzimtām mākslinieku spējām un iekšējo vērtību, un tie drīz vien iedomājas, ka ar tām jau var kalnus gāzt. Viņu pašlepnība un palaišanās uz savu visvareno ģeniju tiem liedz nopietni un pamatīgi nodarboties ar savu tiešo priekšmetu, to pētīt un neatlaidīgi vingrināties savos izteiksmes līdzekļos. Kad pēc tam viņu bērnišķīgie darbi neatrod cerēto piekrišanu, tie nemeklē vis vainu sevī, savā neprašānā, bet tajos mulķos, skaugos un negēļos, kas neprot uzminēt viņu dižo garu. Pa lielākai daļai viņi ir nesaprašanas upuri: mākslu tie bija iedomājušies pavisam citādu nekā tā ir īstenībā. Viņu uzskati un ideāli ir neskaidri fantomi, viņi nespēj turēties uz zemes un atzīt mākslas stingri konkrētos pamatus...

— Ko jūs ar to gribiet sacīt? — kāds klausītājs iejautājas.

— Labi, teikšu jums vēl skaidrāk!

Un Rozentāls turpina, iekaisis savā runā:

— Šādi jaunekļi pastāvīgi jūsmo par to, ko tēlot, bet pats tēlošanas process — pati istā māksla — tiem izvilina nopūtas, it kā kāds spaidu darbs. Viņi eksponē savus skatienus aizvien kaut kur telpā, bet nevis uz audekla vai papīra. Tie necinās ar matēriju, kuņas uzvarā tiem rastos jauns dzīves prieks. Tad rastos cerība un augtu jauni spēki. Bet viņi nokaujas ar murgiem un griež zobus, kad apkārt stāvošie viņos vienaldzīgi noskatās un nemaz nedomā viņiem pazemīgi piedāvāt savus naudas makus.

Censties kaut cik objektīvi novērot apkārtējo dzīvi un izprast savus līdzcilvēkus — tur viņiem nav acu, jo tās viņi vērs vai nu uz mākoņiem, vai uz savu sažultināto iekšieni, lai tad, ar savu žulti apsvaidīti, raudzītos uz apkārtni. Protams, ka tad viss rādās aizsmacis un ne-jēdzīgs, un žēlastību tad atrod tikai tie, kam vai nu tāpat klājas kā viņiem, vai par kuņiem nekā nezina...

— Vērot un mācīties — tas ir grūti un garlaicīgi, tas neapmierina jūtas. Es tomēr saprotu izmisušā Jāņa tragēdiju! — kāds mēģina aizstāvēt pārrunājamā lugā tēloto mākslinieku.

— Un taisni tāpēc es gribu jums uzsvērt, — Rozen-tāls turpina, — lai mūsu jaunie mākslinieki, sevišķi glez-notāji, nepiemirstu pašu pirmo mākslinieka atziņu: jūsmu stiprums vēl nav tēlošanas spēja, un gara dziļums vēl nav mākslinieka jušana. Jo jūtas ir visiem cilvēkiem kopīgas, kamēr tēlošanas spējas ir tā īpašā dāvana — ar jūtām vest saskaņā tos elementus, no kuņiem pastāv jebkura māksla...

— Un kāda ir tā īpašā dāvana? — kāds atkal pār-trauc savu meistaru.

— Tad klausaities! — viņš uzsver ar paceltu balsi. — Kas grib būt mākslinieks, tas mēģinās vispirms pamatīgi iepazīties ar savu līdzekļu raksturu un īpašībām; tas pē-tīs savu materiālu un tā īpatnējo ekspresīvītāti un stu-dēs pamatīgi savus priekštečus un viņu tehniskos sasnie-gumus. Tas mēģinās iztīrīt to viedokli, no kāda viņi aplūko attiecīgo priekšmetu un to attēlo un, salīdzinā-dami to ar saviem uzskatiem un jauniegtiem līdzekļiem, vilks vajadzīgās konsekvences. Tas raudzīs izprast, kas un kādas līniju un krāsu un laukumu kombinācijas šinīs darbos dara iespaidu un kādiem līdzekļiem panākts tas, ko mēdz dēvēt par skaistumu. Tas mēģinās tad jauniem, bagātākiem līdzekļiem izteikt to labāk un spēcīgāk. „Kas ir skaistums, to es nezinu,“ — vaļširdīgi atzinies Dirers, un katrs godīgs mākslinieks sacīs to pašu, bet viņš pastā-vīgi pūlēsies dot veidu tam skaistumam, kas viņa juteklus iekairinājis un ko tas nojautis savā dvēselē. Un kad gud-

rie tam uzbāzīsies ar savu jautājumu „kas ir skaistums?“ — viņš atbildēs: nezinu! Bet viņš varēs rādīt uz savu darbu: lūk, tur ir skaistums, ja jūs to spējiet redzēt! Redzēšana ir mūsu vienīgā īstā zināšana mākslā — tā ir tā īpašā dāvana, bez kuŗas mākslinieks nevar būt mākslinieks!...

— Bet tā jau ir tikai mācīšanās, tehnika! — atskan skeptiska balss.

Rozentāls nosmīn. Tā ir it kā tāla atbalss no viņa paša jaunības dienām, kad arī viņš tāpat domāja. Tāpēc viņš neņem ļaunā tādu skepsi. Tas jau ir jaunekļa dabā: savā iedomā viņš visu viegli var, bez sevišķas piepūlēšanās un ilgas sagatavošanās. Jaunekļa entūziasmā katra jūra liekas pārbrienama! Bet tagad, kur viņam aiz muguras jau neatlaidīgo pūļu garie un grūtie gadi, viņš ar tiem jaunekļiem, kas tagad stāv ap viņu, var runāt kā nobriedis vīrs un meistars. Tas, ko viņš tagad saka par mākslu, ir pārbaudīta darba mācība.

— Es teikšu vēl vairāk. — meistars runā atkal. — Man patlaban nāk prātā, kā mans tēvs ar savu veseri sita uz laktas, neatlaidīgi kaldams dzelzi, lai bezformīgais gabals iegūtu vajadzīgo veidu un nozīmi. Tāpat tagad ar tiem vārdiem, ko saku, gribu kalt jūsu domas, lai no tām izveidotos patiesa mākslinieka apziņa...

— Sitiet, meistars, mēs klausāmies!...

— Māksla... Kas ir māksla? Intensīva jušana? Nē, draugi, ar to nepietiek! Katram māksliniekam jābūt skaidrībā, ka māksla nav nekāda no debesīm nolaidusies būtne, kas kaut kuŗam sapņu pantiķim uzskūpstā ģenija oreolu. Nē, māksla ir īsta apaļa zemes meita, kas smejas par mūsu platoniskiem mīlestības apliecinājumiem, tā prasa konkrētus uzmanības pierādījumus. Māksla ir intensīvu pūļu un dziļas smadzeņu darbības rezultāts. „Māksla ir pati saprašana“ — saka Delakruā, un taisni tas atšķir mākslinieku no laja un dilletanta, ka viņš izšķirošās ekspresijas vilcienus neatrod nejauši, bet pateicoties savam mākslinieka prātam. Šis radītājs prāts ir augstākā potence cilvēka dabā un atšķiras stipri no vienkāršā

mākslas instinkta, kas var piemist kuŗam katram cilvēkam, sevišķi bērnam, bet kas notrulinājas, ja to neizkopj. Vai ziniet, kā Ģēte saka?

„Pat lielam ģenijam gan reti laimēsies
Ar dabu tikai un ar instinktu
Līdz neparasti cēlam pacelties:
Jo māksla — māksla ir; kas to nav caurdomājis,
Tas nedrīkst vēl par mākslinieku saukties.
Še nelīdz taustīties; pirms kaut ko labu rada,
Ir vajadzīgs to skaidri izprast traukties.“

— Tam nu gan es nevaru piekrist! — atskan atkal skeptiskā jaunekļa balss. — Mākslinieks intuitīvi uztver dabu un dzīves īstenību un izvēlas sev saturu un piemērotu formu. Kāda daļa tur prātam?...

— Lēnām, jaunais draugs! — Rozentāls viņu pārtrauc. — Tādas tīri intuitīvas mākslas nemaz nav! Gan naīvas bērna dvēseles ražojumi, kā kaut kuŗas citas dabas parādības, — kā zieds, kā strauts, kā koka puduris — var gan ierosināt dziļākus attīstītākus garus uz negatavotiem, paliekošiem mākslas darbiem, bet pašam par sevi tiem nav mākslas, tikai vielas vērtība. Īliāde radās no grieķu tautas teikām, Ģētes Fausts — no vecām gaŗeņu spēlēm. Tēlojošās mākslas vēl lielākā mērā nekā literātūra un mūzika smel vielu no tautas mākslas un mācās no vecmeistaru paraugiem. Māksliniekam vajaga būt sevī pārdzīvojušam cilvēces dažādo mākslas laikmetu jūtu dzīvi. Vismaz pie radīšanas darba jābūt dzīvam — kaut arī neapzinīgi — visam svarīgākam, kas par attiecīgu lietu jau teikts un — izbaudīts. Jo tikai tad, kad viņš pats stāvēs uz augstākas kultūras pakāpes, viņu varēs kairināt un sajūsmināt vēl neizteiktais, nenojaustais vai līdz šim vēl pietiekoši neizsmeltais. Kas grib cilvēcei sniegt kaut ko jaunu, paliekošu un kas grib to uz priekšu virzīt, tam vispirms jāpazīst tie ceļi, pa kādiem gājuši cilvēces lielākie meistari dažādos laikmetos, un jāizjūt, kāda bijusi viņu gaume...

— Bet vai tas maz iespējams? — Rozentāls dzird atkal iebildumu. — Vai kāds var tik universāli aptvert un apsvērt visu bijušo?

— Jā, ar vienkāršu mācīšanos mūsu isajā mūžā tas, protams, nav iespējams! — viņš turpina. — Lai gan izglītota, attīstīta acs spēj vienā dienā uzņemt vairāk nekā mūsu prāts pa gadu desmitiem, tomēr jānāk vēl kaut kam klāt, bez kā mākslinieks nav domājams. Es te jau dzirdēju atsaucamies uz intuīciju. Jā, intuīcijai patiesi jābūt par prāta palīgu. Lietu īstās būtības intuītīva uztvere un atzišana — tā ir mākslinieka ģeniālitate...

— Bet kāpēc vispār rakņāties pagātnē, kad mēs gribam būt moderni mākslinieki, ar jaunu garu un jaunu izteiksmi, kas pilnīgi atšķiras no visa tā, kas reiz jau bijis? — vēl arvienu nerimstas skeptiskais jautātājs.

— Jūs gribiet būt jauni, gribiet dot jaunu garu un jaunu izteiksmi? Tas ir labi. — meistars uzslavē mācekļa dedzību. — Bet ko jūs patiesi jaunu dosiet, tas atkarāsies no tā, vai un kādā mērā jūs apkārtējās lietās pratīsiet redzēt un atklāt vēl neizteikto skaistumu. Visa dzišanās pēc jauniem, oriģināliem sižetiem vēl nebūt nav oriģinālitates un patstāvības pazīme, bet drīzāk gara nabadzības, sekluma un nemākuļa pazīšanas zīme. Es saku vēlreiz: mākslinieka vērtību un oriģinālītāti noteic nevis oriģinālu sižetu izvēle, bet viņa individuālais redzēšanas veids. Kas to ieguvis —

— Tam pie tā jāpaliek?

— Nē!

— Kā tad lai saprotam jūsu vārdus?...

Un Janis Rozentāls saka savu pēdējo vārdu. Tas ir pats smagākais vesera sitiens viņa mākslas un mākslinieku kaltuvē. Viņš grib izkalt sirdis, kas būtu allaž jaunas, allaž nemiera un tālākas trauksmes pildītas:

— Mākslinieka individuālītāti vispirmām kārtām gan nosaka viņa gara īpatnība — un gleznotāja individuālitates mīkla ir viņa redzes organizācija. Bet, otrām kārtām, to nosaka arī vēl attiecīgā priekšmeta un uzdevuma raksturs un tehniskais materiāls. Katra īsta mākslinieka

stils tanīs robežās, kādas velk viņa īpatnējais temperaments un raksturs, būs tomēr dažāds ar katru jaunu uzdevumu, kādu tam stāda viņa priekšmetu ideja. Tikai fabrikantam ir sava etiķete, pēc kuras tas pūlim jau no tālienes pazīstams. Kad mākslinieks visos savos darbos rāda vienādu tehnisku veidu un reiz iegūtus tehniskus paņēmienus, tad tā ir zīme, ka viņš metis mieru pieņemties un mācīties, ka viņš jau apmierinājies ar reiz iegūto, ka viņa uguns jau nodzisusi, ka viņš vairs nav sajūsmas un radīšanas spējīgs. Tikai mākslinieciski impotentiem un mākslas tirdziniekiem ir sava etiķete, sava maniere. Kam nav vairs iekšējīgas dziņas, tas mēdz peļņas vai ieraduma pēc gleznot tādā manierē, kas reiz patikusi viņa pircējiem vai cienītājiem; aizvien var vērot, ka mākslinieks mēdz atkārtoties tai manierē vai pat sižetos, ar kādiem tas reiz ieguvis slavu. Ļaudis tad mēdz sacīt: viņš sevi atradis! — un sāk viņa darbus tad pirkt. Bet ļaudis aizvien mēdz nākt par vēlu. Patiesībā šāds mākslinieks jau beidzis dzīvot un radīt, un publika maksā tikai par viņa dzīvā darba reprodukcijām. Būt jaunam ar katru darbu — tas ir mākslinieka ideāls!

Janis Rozentāls ir beidzis — pateicis visu, kas bija sakāms.

Tā vēl nekad viņš nav runājis.

Katrs vārds, katra doma nu tirdīs un plosīs smadzeņes tiem jaunekļiem, kas ar sajūsmu sirdī nākuši pie viņa, lai kļūtu par māksliniekiem.

Vai šādi vārdi dažam labam neapdzēsīs sajūsmas liesmu?

Lai! Ja liesma tik viegli dziest, tad tā vēl nav uguns. Īsts mākslinieks būs tikai tas, kas allaž deg un neapdziest arī vislielāko pārbaudījumu vētrās.

Pārbaudījums vajadzīgs kā darbā, tā atziņu noskaidrošanā. Lai sadeg šaubu ugunīs tukšie, nevērtīgie sārgņi — derīgais metāls paliks, kļūs ciets un spožs. Viņš pats tādās šaubu ugunīs dedzis un deg vēl arvienu. Tā viņš pārbauda un tirdī pats sevi, tāpat viņš grib norūdīt arī savus audzēkņus.

Gribētāju ir daudz — varētāju maz.

Viņam mīli ir varētāji, bet glēvajiem Jāņiem un lirkajām skuķēm ar žēlsirdību un uzslavas glaimiem tik un tā neiededzinās mākslas dzirksti, ja tiem pašiem jau daba to nav devusi. Tāpēc domu veseris sit tik smagi un nesaudzīgi Jaņa Rozentāla mākslas kaltuvē.

XXV

TUKŠIE KRĒSLI

Janis Rozentāls prata lieliski iekārtot laiku. Veikdams daudzus darbus mājās un ārpus mājas, viņš pat desmit minūtes neatstāja lietderīgi neizlietotas. Viņš turējās pie stingras darba disciplīnas, tāpēc dažs labs arī varēja apskaust viņa darba ražīgumu.

Bet — tas nenozīmēja strādāt bez pārtraukumiem un atpūtas. Viņš labprāt mēdza pavadīt kādu stundiņu arī ar draugiem, iebaudīdams ar tiem kopā kādu glāzīti. Tikai dzērājs viņš nebija, un pagiras — dzērāju lāsts — viņu nekad nemocīja. Būdams kopā ar draugiem, viņš iesila omulībā, un tad viņš mēdza labprāt runāt — nevien par savu mākslu, bet arī par visiem citiem jautājumiem, kas bija ieguvuši interesi sabiedrībā. Arī asprātīgi joki viņam patika. Parasti viņš gan mēdza uzvedināt citus it kā vientiesīgiem jautājumiem, lai tad beigās pats jo gardi pasmietos par citu izteiktām aplamībām. Bet Rozentāla smieklī nevienu nedzēla, tanīs dzirkstīja tikai lab-sirdīgs humors.

Un ar ko tikai viņš nesatikās un nedraudzējās! Gleznotāji rakstnieki, aktieri, arī dažs labs Rīgas rūpnieks, tirgotājs, banku vīrs, inženieris, arhitekts, ārsts vai advokāts skaitījās par viņa draugu. Kā atzīts un iemīlots mākslinieks viņš atrada kontaktu ar visiem sabiedrības slāņiem. Un ja arī šie dažādie ļaudis viņa garīgām interesēm daudz nevarēja dot, tad tomēr viņam šī omulīgo ļaužu sabiedrība itin labi patika: tur varēja atpūsties pēc intensīva darba cēliena.

Svētdienas un svētku dienas, ja vien laiks atļāva, viņš kopā ar savu ģimeni labprāt pavadīja izbraukumos pie paziņām, nekad gan neaizmirsdams paķert līdzi krāsu kasti vai skiču albumu. Neuzkrītoši viņš aizlavījās no čalīgās kompānijas, vientulīgi pasēdēja kaut kur dažu brīdi — un kā kaislīgs makšķernieks atnesa vienu-otru studiju. Atlikās tikai pabrīnēties: simtām reižu tu esi staigājis gar kādu līci vai krūmu puduri, un tev ne prātā nebija ienācis, ka mākslinieka acis tanī vietā var ieraudzīt — gleznu! Apmierināts ar „noķerto“ etiķi, viņš atkal atgriezās pie citiem, tērzēja un jokoja kā vieglprātīgs jauneklis. Kas Rozentālu pazina tikai no šādiem kompānijā pavadītiem brīžiem, tam varēja likties pat nesaprotami, kad šis omulīgais cilvēks strādā un kā rodas viņa darbi, kam nav skaita...

Arī Rozentālu dzīvoklī, Strēlnieku ielā, itin bieži salasījās mākslinieka draugi. Tie nebija aristokrātu namos parastie „jour fixe“ ar oficiālu toni, tur neklāja lepnu mielastu galdus, bet katrs, kas Pēkšena mājā uzkāpa pa kāpņu spirāli līdz galam, varēja priecāties, kad viņam atvērās Rozentāla durvis. Tur varēja redzēt toreizējās Rīgas mākslas pasaules ziedu. Rūdolfs Blaumanis, Brigaderu Anna, Skalbe, Saulietis, Atis Ķēniņš ar kundzi, Viktors Eglītis... Pēteris Ozoliņš, Duburs, Valdšmits, Jūlija Skaidrīte, Dace Akmentiņa, Biruta Skujeniece... Viesistabā mūzicēja: Abgara Skujeniece ieradās ar savu harfu, Konstantīns Rončevskis — tas toreiz pie Rozentāla mācījās gleznot — nāca ar čello, un kad no Pēterpils iebrauca Jāzeps Vītols, tas sēdās pie klavierēm. Dzejnieki lasīja savus jaunākos darbus, skatuves mākslinieki deklamēja.

Rozentāla darbnīca bija vienu stāvu augstāk — pašā jumtā. Viņš pats tikai uz īsu brīdi varēja nokāpt pa sava torņa kāpnēm — pie viņa jau turpat augšā salasījās ciemiņi, kam bija jārāda un jāstāsta, kas jauns te atradies pie sienām un kas vēl gaidāms.

Šīs sanāksmes pašam māksliniekam bija patīkama atpūta un reizē arī garīgs baudījums. Te bija apmēram

tāpat kā „rūķu“ laikos Pēterpilī, tikai bez tā bravūrīgā skaļuma un temperāmenta, kas piemita toreiz jaunajiem mākslas celmlaužiem.

Jumtā, blakus darbnīcai, mājas stūra tornītī, bija ieapaļa istabiņa ar logu uz ielu. Nekāda sevišķa jaukuma tur nebija, saule tur iespīdēja tikai novakaros. Rozentālam tā noderēja kā blakus telpa viņa paša vajadzībām. Tur varēja apsēdināt kādu ciemiņu, kamēr pats vēl bija aizņemts darbā, tā noderēja arī modeļiem par garderobi.

Blaumanim gaužam iepatikās šī istabiņa.

— Vai tu man viņu neizīrētu? — viņš ieminējās kādā dienā.

— Vai tev prāts? Vai tad Rīgā vairs labāku istabu nav? Kāda interese tev katru dienu kāpt un kāpt līdz pašiem padebešiem?

— Bet man te patīk! — Blaumanis neatlaidās. Dzīvodams vecpuišī, viņš brīžam jutās ļoti vientuļš, viņam arvienu bija vajadzīgs kāds cilvēks, pie kā pieslieties kā pie atbalsta. Vai nu viņš apmetās kādā draudzīgā ģimenē, vai arī dzīvoja mēbelētās istabās kopā ar kādu otru vientuli, kam piederēja viņa simpatijas. Tagad viņam bija iepaticies taisni te, pie Rozentāla — blakus ar lielo mākslinieku. Viens gleznos, otrs rakstīs — cik tas jauki! Ir kaut kas uz sirds — nopietna doma vai sulīgs anekdots — tik paver torņa durvīņas — un saki laukā!

Tā Rūdolfs Blaumanis kļuva par torņa iemītnieku. Un līdz ar Blaumanī Rozentālu mājā ienāca silta sirsniņa.

— Tu esi kā Dikensa circenis aizkrāsnē! — Rozentāls jokojā, un viņam bija prieks par mīlo draugu tornī. — Te nu tev būs jādzīvo, kamēr apprecēsies, projām vairs nelaidīšu!

Blaumanis arī nedomāja nekur iet. Arī viņam bija labi. Kundze rūpējās par viņu kā par savas ģimenes cilvēku. Un kad viņš kādu brīdi atlaidās Rozentāla darbnīcā uz platā divāna un klusēdams noraudzījās, kā māc-

slinieks kaut ko zīmē vai glezno, tad viņš pats it kā iegāja tā darbā, iejutās tā krāsās un līnijās. Viņš it kā kopā ar mākslinieku pārdzīvoja daiļradīšanas prieku — cik tas bija jauki! Un kad viņam pašam bija dzimis kaut kas jauns, tad arī viņš sajuta vajadzību tūdaļ stādīt savus garabērnus Rozentāla ģimenei priekšā.

Pa dienu Blaumanis pazuda no torņa — aizgāja sēdēt Latvijas redakcijā. Arī pusdienas viņš mājās neēda. Bet brokastis viņš nāca pie Rozentālu galda. Zem mikstajām rīta kurpēm uz torņa kāpnēm nodunēja viņa lēnie soļi. Pavērās durvis, atskanēja labrits līdz ar kādu joku piedevām. Reti kad Blaumanis nokāpa tukšām rokām. Dažas lapiņas ar pagājušās nakts ražojumiem viņš ņēma līdzī pie brokastu galda. Reizēm tie bija Skaidienas joki, reizēm kāda garāka prōzas darba fragments, reizēm arī kāda dzeja. Pirksti pastumdīja brilles, sakustējās kuplās ūsas — Blaumanis lasīja.

Reiz, pacienājis savus klausītājus pie kafijas galda ar kārtējo Pulieŗa humoru, viņš tā kā pats satrūkās: zem joku lapām bija vēl viena neizlasīta lapiņa.

— Tev jau vēl tur kas ir, lasi tālāk! — Rozentāls mudināja, kaut gan parasti Blaumanis bez kādas mudināšanas izlasīja visu līdzpaņemto.

— Ak, tas aiz pārskatīšanās pakēries!...

— Veltījums slepenai mīlākai? Nu lasi vien, tikai nesauc vārdā to apdziedāto sievišķi; tad jau nezināsim, kam tu savu sirdi noliec pie kājām!

— Ko nu! Tas tāds dvēseles nestundas izdzimums...

Blaumanis tomēr izlasīja arī šo lapiņu. Tā bija ne-parasti drūma dzeja:

„Jau saule nogrimusi,
Un mēness gaišs vīz sudrabspožumā.
Tāpat ātri rit,
Rit mūsu dzīves stundas.
Ak, drīz varbūt...
Kā klusa vakarvēsma
Man tumšas jausmas dvēselē plūst.

Drīz beigšu savu īso mūža gaitu,
Glābšos zemē, kur miers,
Glābšos, kur miers!“

— Ūja, ūja! — Rozentāls iesaucās. — Pūsis pašos spēka gados — un dzied par nāvi? Izslauki labi savas brilles un ej šodien tā labi lēni un vērīgi pa ielu — ieskaties kādai acīs, un rītu palasi mums no citas operas!

— Pareizi gan! Rītu no citas operas! — Blaumanis noteica, ieklepodamies.

Jā, citādi jau viņš patiesi bija pūsis spēka gados — tikai tas klepus. Bet tas jau nekas, aizbrauks pa Ziemas svētkiem uz Brakiem pie mātes, atpūtiesies, sadzersies karstu pienu ar medu — krūtis būs atkal kā izsmērētas, nekas tur iekšā vairs nečīkstēs!

Blaumanis aizbrauca — un neatbrauca vairs. Pālika Brakos uz gultas. Kad Dr. Skuja, Rozentālu tuvāks paziņa, aizbrauca Blaumani aplūkot un atrada, ka tas steigšus vedams uz sanatoriju. Uz kurienu? Sadomāja braukt uz Somiju. Rozentāla kundze sarakstījās ar Takaharju sanatorijas pārzini un izgādāja slimajam draugam laipnu uzņemšanu. Bet — torņa istabiņā viņš vairs neatgriezās...

Un nezvanīja pie Rozentāla durvīm vairs Blaumaņa ciemiņi, nekāpa tornī vairs garie piebaldzēni Antons Austrīņš un Arturs Bērziņš, nenāca vairs brāzmainais Kārlis Jēkabsons un kautrais Kārlis Krūza. Tikai Brigaderu Anna vēl reizēm atnāca, atsēdās tukšajā krēslā, šķirstīja atstātos Blaumaņa papīrus un grāmatas, it kā vēl arvienu runādamās ar mīlo draugu, kas bija uz visiem laikiem atstājis savu iemīloto torņa istabiņu.

Arī pats Rozentāls reizēm atsēdās tukšajā krēslā un skumji raudzījās Blaumaņa ģimētnē, ko pats bija gleznojis. Viņš atcerējās Blaumani vēl jaunu un brašu, bet arvienu sirsnīgu un mīlu, atcerējās iepazīšanos ar viņu jaunībā, sarakstīšanos. Sekodams Blaumaņa darbiem, viņš sevī bija noņēmis: „Man jābūt glezniecībā tādām, kādas Blaumanis ir literātūrā!“ Blaumanis viņu it kā mudi-

nāja uz sacensību — mudināja radīt darbus, kas būtu līdzvērtīgi Blaumaņa novelēm un drāmām.

— Vai esmu, draugs, tev līdzī ticis? — viņš tagad jautāja, raudzīdamies Blaumaņa portretā.— Tu būsi mūsu literatūras klasiķis. Un es?...

Likās, ka Blaumanis tur rāmī viņam laipni uzsmadītu, it kā sacītu:

— Arī tu, mīlais, baltais!... Mēs abi!...

Gadu vēlāk tragiskā nāvē aizgāja Emīlis Dārziņš. Arī tas Rozentālam bija tuvs draugs. Tas nemēdza nākt pie viņa mājās, kad pulcējās citi mākslinieki un rakstnieki. Tas bija kautrīgs pēc dabas un vairījās no sabiedrības. Neveikls, kā bikls bērns, viņš raudzījās cilvēkos savām tuvredzīgajām acīm.

Citāds tas bija Kazārova viņa pagrabiņā. Tad tas kļuva drošs un valodīgs. Un tie bija skaisti brīži, ko Rozentāls pavadīja kopā ar Dārziņu. Vasarā viņi bieži satikās jūrmalā, staigāja kopā, dažreiz abi klusēdami, katrs savādi iejuzdamies lielajā dabas simfoniā. Viens to izjuta skaņās, otrs krāsās. Katram bija sava valoda, bet abi viņi deva cilvēkiem daili, deva tiem jaunu saturu — savu mākslu.

Kad Rozentāls atkal kādreiz iegriezās Kazārova pagrabiņā, tas arvienu tur sastapa sirsnīgus draugus. Tikai Dārziņa vairs nebija. Un viņam būtu gribējies, lai krēsls loga nišā, kur Dārziņš mēdza sēdēt, paliktu allaž tukšs. Ar viršu vainagu to vajadzētu apvīt — lai tā stāvē Rezignācijas autoram par godu.

Ieraudzījis reiz tanī krēslā sēžam kādu iereibušu naudnieku, kas balmutīgi un skaļi lielījās, ko visu viņa nauda spēj, Rozentāls uzlēca no sava krēsla un asi uzsauca ieskurbušajam mutes bajāram:

— Mierā! Nekā tu nespēj! Un atstāj šo vietu, kur reiz sēdējis Dārziņš! Tu neesi cienīgs sēsties viņa krēslā! Tā vieta ir svēta —neapgāni to!...

Rozentāls dziļi skuma, sajuzdams dvēselīgo draugu

trūkumu. Tukšie krēši atkal un atkal atgādināja lielo zaudējumu. Bez Blaumaņa un Dārziņa sirdij arvienu kaut kā trūka...

XXVI

DIENA PAR ĪSU

Vecie „rūķi“ beidzot sāk iekarot Rīgu.

Janis Rozentāls strādā Rīgas pilsētas mākslas skolā, un par šīs skolas vadītāju beidzot barona Rozena vietā nāk Vilhelms Purvītis.

Darbs mākslas skolā un privātajā studijā Rozentālam atņem daudz laika. Iesākti vairāki lielāki darbi, tie paliek nepabeigti, jo diena arvienu izrādās par īsu. Beidzot viņš atstāj mākslas skolu, lai būtu iespējams ziedot vairāk laika glezniecībai.

Bet — dzīves praktiskās vajadzības, ģimene, augošā bērnu trijotnīte prasa savu tiesu, un gleznotājs tomēr nevar pietiekoši koncentrēties vēlamajā radošajā darbā. Glezna, kurā tu būsi ielicis savu dvēseli, pie kuŗas tu mēnešiem ilgi būsi strādājis, atrisinādamš sev stādītās krāsu un kompozīcijas problēmas, varbūt gadiem karāsies darbnīcā un nesagaidīs pircēja. Tāpēc nevar atsacīties no dažādu grafisku darbu pasūtījumiem un portretiem, kas bez liekas gaidīšanas dod līdzekļus eksistencei.

Ak, kā šie darbi tomēr viņu nogurdina! Labi, ja tos var ar patiku strādāt. Labi, ja kādas grāmatas illūstrācijās vai vāka kompozīcijā var ielikt kaut ko arī no savas sirds. Labi, ja portretējamās personas fizionomija mākslinieka acij sagādā mazliet prieka. Tad gadas, ka vienā pat seansā rodas ekspresīvs portrets, kas tad tā patīk pašam, ka negribas to atdot projām pasūtītājam. Bet gadas arī tā, ka mākslinieks nedēļām ilgi nopūlas ap kādu portretu, kas beidzot neapmierina ne viņu pašu, ne pasūtītāju.

Visgrūtāk viņam tikt galā ar „labāko aprindu“ dāmām, kuŗām jau sava „gaume“, kas izkopta pēc kāda žur-

nāla illūstrācijām vai sezonas modes lapām. Viņas katrā ziņā grib pozēt vismodernākajā kleitā, ar jauno saules-sargu rokā un milzīgo cepures riteni galvā. Figūras raksturs un izteiksme pazūd drēbju lēvepos, seju apēno ar mākslīgām puķēm vai spalvu pušķiem garnētā cepure. Ej nu uzglezno tādu iedomīgu modes dāmu tā, lai portretam būtu mākslinieciska vērtība un lai tas apmierinātu arī šādas dāmas iegribas!...

Un gadas, ka pabeigtais portrets paliek turpat mākslinieka darbnīcā, jo pasūtītāja beidzot pasaka: „Tāda es sev nepatīku!...“ Liec nu, kur gribi, tādu dāmu, kas pati sev nepatīk un māksliniekam pašam vēl mazāk!

Bet cik labi sokas darbs, kad pasūtītājs jau iepriekš palaidies uz mākslinieka gaumi, laudams tam brīvi izvēlēties pozu, piemērotu tērpu vai dekoratīvos piederumus. Tad nejūt, ka darbu strādā par maksu. Tad ir tāda sajūta, it kā viņa priekšā būtu paša izvēlēts modelis, kuru gleznojot, mākslinieks var brīvi meklēt atrisinājumus krāsu kombinācijās, līniju un laukumu iekārtojumā. Bet īstu radišanas prieku pasūtījumu darbos tomēr tikai retam var izbaudīt.

Apnīkst tā strādāt gadu pēc gada. Rozentāla alkstošā daba prasa arvienu ko jaunu.

Atis Kēniņš ar Saulieti projektē izdot jaunu literatūras un mākslas žurnālu Zalkti. Arī Rozentālu aicina piedalīties šīnī pasākumā. Tas nodoms viņam patīk: jāaudzina publika dziļākai mākslas izpratnei, jādod teorētiski formulēti jēdzieni arī jaunajai mākslinieku saimei. Un tā viņš ķeras atkal pie spalvas, raksta plašu apcerējumu par mākslu un tehniku. Bet — Rīgas Zalktim, tāpat kā Jelgavas Vērotājam, bija pārāk īss mūžs. Bet arī pēc tam vēl, it īpaši Blaumaņa pamudināts, Rozentāls vairākkārt ķērās pie spalvas. Plašākā publika bija vēl gaužam vāja mākslas sapratēja — un kas cits to labāk varētu audzināt un skolot nekā paši mākslinieki?

Vakara stundās un naktīs vēlu sēdēdams pie saviem apcerējumiem, Rozentāls daudz ko pārdomā arī pats par sevi.

— Vai tu sevi nepamet novārtā? — viņš sev jautā.— No mākslas skolas tu esi atbrīvojies, bet vai tā mūžīgā portretēšana tev arī nav par slogu? Vai tu nesajūti, ka pasūtījumi tev atņem laiku un enerģiju tāpat kā toreiz jaunībā, kad tu braukāji pa muižām? Kur tad ir tavi mūža darbi, tikpat lieli un spēcīgi kā akadēmijas diplomdarbs? Altāra gleznas vienai — otrai baznīcai? Arī tie ir tikai pasūtījuma darbi. Ar īstu radītāja prieku ir gleznots tikai Jaunās Ģertrūdes baznīcas Kristus latviešu sētā zem ziedošās ābeles. Lielās freskas jaunajā Rīgas latviešu biedrības nama frontonā? Tas ir tikai eksperiments mākslas amatniecībā, un diez' vai daudz būs šādu ielas gājēju, kas pacels savas galvas uz augšu un aplūkos tavu darbu?...

Liels iekšķīgs nemiers atkal kūda Jani Rozentālu.

Un tad viņam sāk noskaidroties, ko viņš no sevis grib.

Viņš grib ar jaunu spraigumu un plašu vērienu ķerties atkal pie lielākiem žanra darbiem, grib tanīs pats sevi no jauna pārbaudīt, grib redzēt sevi no jauna augam, grib sajust sava darba monumentālītāti.

— Bet tad vispirms atkal jāizvēdina galva Eiropas kļajumos! — viņš nospriež.

Pēc ceļojuma ar Kuindži viņš vairākkārt bijis studiju ceļojumos Vācijā un Francijā.

— Kas ir, Ellij, brauksim atkal — un šoreiz tā pamatīgi izņemsim cauri visu Eiropu! Arī Itālijas saulē pasildīsimies un pacīemosimies pie vecmeistariem! — viņš saka, pats sajūsminājies par savu jauno nodomu.

1912. gada vasarā notiek Jaņa Rozentāla pēdējā un lielākā turnēja pa Eiropas mākslas mūzejiem un izstādēm. Franču impresionisti ar gaišo kolorītu un tīro, nesajaukto krāsu traipiem viņu sevišķi ielīksmo. Parīzē viņš studē tehniku, bet Romā, Venēcijā un Florencē Uficu galerijā nodziļinas vecmeistaru monumentālajās kompozīcijās. Un kad atkal diezgan skatīts un pētīts, viņi vēl uz kādu laiciņu apmetas Kapri salā, kur pati daba — jūra un debess — aicinājusi pie sevis skolā visus lielākos kolorīta

meistarus. Te viņš nav vērotājs vien, bet atgriežas no turienes ar patiesi jaunu un svaigu kolorītu, ko rāda gan lielāki gleznojumi, gan mazākas studijas.

Un, atgriezies Rīgā, Rozentāls ar atsvaidzinātiem spēkiem, ar atjaunotu paleti ķeras pie jauniem darbiem.

— Jau otrs gadu desmits iet uz beigām, kamēr atstāju akadēmiju. Vai nebūtu laiks dot pārskatu sev pašam un citiem, kas no tevis pa šo laiku iznācis? — viņš prāto. — Daudzās izstādēs esmu piedalījies, bet viens pats ar savu izstādi vēl neesmu uzstājies. Ir laiks, ir laiks to darīt! — viņš sevi mudina.

Janis Rozentāls strādā ar jaunekļa aizrautību. Latvijas daba uzzied jaunos peizažos. Latvijas lauku ļaudis parādās uz audekla jaunās studijās. Viņš savāc arī agrāko gadu labākos darbus, raksturīgākos portretus.

Un vēl?

Janis Rozentāls stājas pie jauna liela audekla — dzimst viņa „Princese ar pērtiķi“.

Ne figūrālais veidojums vien, ne krāsu spektrs vien viņam šinī darbā dara prieku. Princese un pērtiķis — tanī neparastajā pretstatā viņš grib izteikt arī zināmu simboliku, smalku domātāja ironiju. Kaprīzā princese — vai tā nav pati daile, kuŗas priekšā tu, cilvēks, bieži jūties kā saitē piesiets, nožēlojams radījums? Tikai mākslinieks, kas uzminējis visus dailes noslēpumus un burvības, vairs nav raustāma rotaļa viņas rokā. Tas tad kā latviešu pasaku apburtais princis pats iegūst varu pār princesēm.

— Skataities! — viņš ar šo gleznu it kā grib teikt publikai. — Skataities un padomājiet, cik ilgi jūs vēl raustīs šī nerātnā princese?...

Uz 1913. gada Ziemassvētkiem Janis Rozentāls sārīko savu lielo izstādi. Pašapzinīgi un droši kā nogatavojies īpatnis viņš nostājas publikas priekšā un parādās kā liela vēriena mākslinieks, kas sevi allaž mainās, veidojas un aug, jo viņš ir uzminējis dailes noslēpumus un bur-

vības un nerimst darbā, bet diena viņam arvienu par īsu, lai spētu parādīt visu savas paletes burvību.

Viktors Eglītis, dzejnieks un mazliet arī gleznotājs, kas Rozentālam Rīgas laikmetā arvienu tuvu stāvējis, kādā dzejā tēlo viņu spēka nobrieduma laikā — kā pašapzinīgu un enerģisku figūru latviešu mākslas laukā. Tāds viņš arī bija:

„Tu vienīgais starp simtiem bāliem,
Kā anaimijas tvertiem, stalts,
Ar drošiem smaidiem, skatiem tāliem,
Stalts brunets, rožusārts un balts...”

XXVII

BEZ DZIMTENES

1914. gada vasara. Saulainas un karstas dienas. Liekas, saule pārāk izšķērdīgi dod zemei savu gaismu un siltumu. Bet cilvēki noslauka sviedrus un priecājas: lai karsē, lai!

Janis Rozentāls ar ģimeni dzīvo Asašos. Bulduros, Majoros, Dubultos viņam nepatīk, tur pārāk liela burzma. Asašos klusāk, tur var brīvāk justies, labāk atpūsties un arī mierīgāk pagleznēt jūrmalas ainavas. Te liedagā vai kāpu priedēs netraucē ziņkārīgo bari, kad esi iesācis kādu eti.

— šovasar es sevišķi labi atpūtišos, daudz arī pastrādāšu! — Rozentāls priecājas.

Bet tad — pēkšņi iesākas pasaules karš. Rīgas jūrmalā panika. Cilvēki atstāj savas mantas un bēg kur kurais, kamēr atjēdzas, jo karalauks ir vēl tālu Prūsijā...

Rozentāli paliek jūrmalā līdz vēlam rudenim. Rīgas ielas mobilizēto karavīru pilnas, tur ir nervozitāte, steiga un troksnis, te — brīnišķīgs miers un klusums.

Bet tad arī jūrmalā sāk sajust, ka ir kara laiks. Pa liedagu staigā karavīru pulciņi, it kā gaidīdami, vai ienaidnieki arī te nesāks kāpt malā. Tie aizdomīgi vēro mākslinieku, kas sēž kāpās un glezno rudens saules apzeltītās priedes.

— Vai tas nav vācu spiegs, vai nezīmē plānus? — prāto vientiesīgais krievu apakšvirsnieks un ziņo priekšniecībai par aizdomīgo tipu jūrmalā.

Atnāk rotas komandieris, paskatās un pasmejas:

— Man ziņoja, ka te kāds kara plānus zīmē, bet redzu tikai priedes un debesis. Piedošanu, mani zēni jūs vairs netraucēs!

Arī Rozentālam nāk smiekli, ka viņš ar savu krāsu kastī varējis modināt robežsargu aizdomas.

— Nu re', gandrīz arī mani šodien ierāva kara notikumos. — viņš stāsta, pārnācis mājās. Bet vēlāk, kad jau bija aizklīdis bēgļu gaitās, viņš labprāt atcerējās klusās un saulainās rudens dienas Rīgas jūrmalā.

Bet kara šausmu vilnis nāca arvienu tuvāk. Atkārtotās mobilizācijas paņēma latviešu tautas dzīvo spēku. Rīgas slimnīcas bija pārpildītas Prūsijas frontē ievainotiem kareivjiem, parādījās jau pirmie kara invalidi uz krūkiem un ievainojumu izkēmotām sejām. Un kad atnāca pavasaris, fronte jau bija sasniegusi Kurzemi. Vācu armija nāca arvienu tuvāk Rīgai. Sākās jauna panika. Tūkstošiem cilvēku ar saviem mantu saiņiem piepildīja laukumu pie Rīgas galvenās stacijas, gaidīdami savu kārtu uz vilcienu, kas tos aizrautu pēc iespējas tālāk prom no kara dārdiem. Rītos nekaucā vairs fabriku sirēnas, mašīnas līdz ar strādniekiem evakuēja uz tāliem Iekškrīevijas centriem. Tad kā milzīga stichija plūda Rīgai cauri nelaimīgie Kurzemes bēgļi. Bet kad uz Rīgas ielām aprima kurzemnieku pajūgu rīboņa un lopu baigā maurošana — pati Rīga bija kā mirusi.

Janis Rozentāls nagloja lielas dēļu kastes, kur ievietot gleznas — viņa vienīgo kapitālu. Un kad baltās kastes bija aiznaglotas un ceļa somas sasietas, arī viņš ar

savu ģimeni devās ceļā. Uz kurieni? Līdzī bēgļu vilnim uz Urālu pusi? Nē — uz Somiju.

Helsinkos, uz Brendes salas jūras līcī, bija viņa jaunā pajumte. Novietojis ģimeni, viņš uz kādu laiku vēl atgriezās Rīgā, lai likvidētu iedzīvi un nokārtotu dažādas personīgas lietas. Par darba turpināšanu te vairs nevarēja domāt.

Un tomēr, pirms Rozentāls galīgi atstāja Rīgu, viņam te bija veicams kāds svarīgs darbs. Dibinājās latviešu strēlnieku pulki, un tiem bija vajadzīgi savi karogi. Kas cits tos zīmētu, ja ne Janis Rozentāls? Bet kad strēlnieki ar jaunajiem karogiem gāja pirmajās kaujās, Janis Rozentāls teica Rīgai ardievas. Kas dzimtenes sargiem bija vēl no viņa vajadzīgs, to viņš bija devis.

Kur karš, tur māksliniekam jābeidz darbs, jo asinainais kara dievs liek visām mūzām klusēt, Bet Somijas klusajā salā vēl nejuta kara, tur mākslinieks varēja atkal domāt par darbu.

Un tomēr — arī tur nevarēja uzsākt mierīgu darbu. Šinī laikā bija kāds cits, lielāks pienākums pret latviešu mākslu nekā strādāt ar oti.

Latviešu mākslinieki bija izkaisīti pa visiem vējiem: dažs kara laukā, dažs kā skolotājs pelnīja maizi kādā skolā, dažs vienkārši meklēja, kur nolikt savu galvu. Izklīst un aiziet bojā mākslinieki, pazudīs arī viņu darbi. Un kad dzimtene būs atkal atbrīvota — tukšs un nopostīts būs latviešu mākslas lauks.

Rozentāls ieradās Pēterpilī, apspriedās ar Purvīti, Dzeni un citiem tur vēl atrodamiem māksliniekiem: ko glābt? kā glābt?

— Jāvāc darbi vienkopus! — kāds izteica savu domu.

— Un jāriko izstāde! — turpināja otrs.

— Patiesi! Tā radīsies arī ienākumi trūkumā nonākušiem māksliniekiem! — piekrita vēl cits.

Nodoms bija teicams, bet tas prasīja daudz pūļu. Kas uzņemsies darbu vākšanu, izstādes organizēšanu? Kas varēs upurēt mēnešiem ilgu darbu?

Visi skati vērsās uz Rozentālu. Viņš to vislabāk spē-

tu, un viņš vēl arī nebija saistījies ne ar kādiem citiem praktiskiem pienākumiem.

Tā mazajā „Pekar” kafejnīcā, kur sanāca kopā dzimteni pazaudējušie mākslinieki, dzima liels nodoms. Un šķīroties visi bija priecīgi: bija radusies apziņa, ka latviešu māksla vēl ir dzīva!

Kaut gan Latvija bija izpostīta un visa Kurzeme smagi cieta zem vācu okupācijas varas, latviešu bēgļu domās par dzimteni sāka arvienu skaidrāk izpausties nākotnes cerība: atjaunotajai Latvijai jākļūst brīvākai un latviskākai. Latvijas autonomija! — tas bija spārnotais vārds, ko daudzinaja nevien publicisti, bet arī skrandainie bēgļi, kas palīdzības komitejas virtuvē strēba siltās zupas porciju. Krievu oficiālajās aprindās nepatika šādu domu daudzinašana, bet latviešu pašu sirdīs tā bija liesma, kas deva spēku paciest badu un salu.

— Kas tad tie latvieši tādi ir? — brīnījās krievu kroņa publicisti. — Ne tiem savas vēstures, ne kultūras — ko tie iedrošinājušies?

— Latviešu mākslas izstāde būs lieks pierādījums, ka mēs esam tauta ar savu kultūru! — priecājās mākslinieki, apzinādamies, ka arī viņu audekli varēs līdzrunāt par Latvijas nākotni.

Un Janis Rozentāls sāka rīkoties. Latviešu bēgļu apgādāšanas centrālkomiteja atļāva vajadzīgos līdzekļus izstādes organizēšanai. Nu bija jāmeklē telpas, jāvāc darbi izstādei, jāskraidā, jārunā un jāraksta bez mitēšanās. Bet arī ar šo uzdevumu Rozentāls tika galā, un 1916. gada sākumā, kad sniega puteņi jo nikni griezās Pēterpilī lielajā Marsa laukumā, tā malā, lielajā dzeltenajā mājā, Janis Rozentāls svīda, beidzams izstādes kārtotāšanas darbus.

Trīsdesmit mākslinieku, vairāk simtu darbu! Tik daudz nu savākts kopā no izpostītās dzimtenes mākslas. Un kāds prieks un gandarījums par veikto darbu! Tā taču nu bija vislielākā latviešu mākslas izstāde, kāda jebkad bijusi! Lai nu bēgļi nāk un priecājas par to mantu, ko karš vēl nav iznīcinājis un uz ko katrs latvietis var

būt lepns. Lai krievi skatās un brīnas, ka latvieši taču ir tauta ar savu kultūru, ar nenoliedzamām mākslas vērtībām!

Un kā bēgļi lielajā svešajā pilsētā atrod savus ēdināšanas punktus un patversmes ar siltu kaktu, tā viņi tagad, nebīdamies no sala un puteņiem, atrod dzelteno māju pie Marsa laukuma. Tur viņi mikliem skatiem glāstīt glāsta savas pazaudētās dzimtenes dabas un dzīves skatus.

Viņi paši ir bez dzimtenes, bet viņiem ir vēl savas dzimtenes māksla, kas tiem kā brīnums atnācis līdzī uz tālo, svešo pilsētu...

XXVIII

JUBILĀRS

Pēc lielajiem panākumiem Pēterpilī latviešu gleznu izstādi pārcēla uz Maskavu. Izstādes atklāšanai Lemersjē salonā vajadzēja notikt 6. martā.

Arī tur izstādes organizēšanu vadīja Rozentāls. No Pēterpils gan viņam aizbrauca līdzī vēl citi mākslinieki, kas palīdzēja gleznas sakārtot. Maskavā latviešu bēgļu organizācijai bija savs īpašs orgāns kultūras vajadzību kārtošānai — tas bija Kultūras birojs. Kārlis Skalbe kā Kultūras biroja pārstāvis bija Rozentāla palīgs.

Bija sagaidāms, ka te izstādei būs tikpat labi panākumi kā Pēterpilī. Arī Maskava bija latviešu bēgļu pilna — tie nāks uz izstādi, lai sasildītos pie mākslas liesmas kā ceļinieki pie ugunsкура aukstā un tumšā naktī. Un Maskavas krievu sabiedrība, kas ne mazāk iespaidīga kā Pēterpilī, lai arī redz savām acīm, kādas kultūras mantas ir latviešu bēgļiem.

Izstādes priekšvakarā mākslinieki steidz vēl rindot gleznas pie izstādes telpu sienām. Drīz jau pusnakts, bet darbi arī drīz būs galā. Rozentāls skubina citus pasteigties. Rītu svarīga diena, un tā būs sevišķi nogurdinoša

publikas drūzmā. Visa diena būs jāpavada uz kājām un līdz piekusumam jārunā un jārunā — jāstāsta un jāskaidro Maskavas lielo avīžu un žurnālu mākslas kritiķiem, kā izaugusi latviešu māksla. Tāpēc šovakar drīzāk jātiek pie miera.

— Pag'! — Burkardam Dzenim iešaujas kaut kas prātā. — Taisni rītā, sestajā martā pēc vecā stila Rozentālam taču paliek piecdesmit gadu! Jubilārs! To taču vajaga kaut kā atzīmēt! Vispirms — jāaizkavē Rozentāls līdz pusnaktij, lai viņu tepat varētu apsveikt kā jubilāru!

Rozentāls vēl reiz apstaigā visas istabas, lai pārlicinātos, vai vēl kaut ko nevajadzētu pārkārtot. Nē, viss ir labi sagrupēts, tāpat var palikt.

Te — kas tas? Dzenis izjaucis veselas sienas sakārtojumu.

— Vai tu traks, ko tu dari? — Rozentāls viņam dusmīgi uzsauc.

— Te tā nevarēja palikt, te jāpārkaŗ citādi!

— Bija taču labi! Pusnakts jau klātu — cik ilgi mēs te vēl tā pemsimies, ja viens raus nost, ko otrs uzkāris?

Sadusmotais Rozentāls ķeras pats pie darba un no vieto atkal gleznas agrākajā sagrupējumā.

— Un tā kā tu nemēģini vairs nekā aiztikt! — viņš vēl stingri nosaka Dzenim.

— Neaiztikšu ar' vairs, lai jau paliek tā, kā tu vēlies! — tas atbild piekāpīgā balsī.

Tā, nu beidzot visi darbi galā.

Dzenis paskatās pulkstenī: divpadsmit jau laimīgi pāri.

Apsēdisimies, atpūtināsim mazliet kājas, tad iesim visi reizē! — viņš saka.

Tur nu viņi sēž, pieci vīri, noraudzīdamies uz padarīto darbu: Rozentāls, Dzenis, Purvītis, Skalbe un krāsu fabrikants Rozītis, kam mākslinieki ir mīļi nevien kā krāsu patērētāji, bet arī kā radītāji, kuŗu darbos viņam tīk skatīties kā mūžam jaunus brīnumos.

Te Dzenis pamāj acīm, un četri vīri paceļ gaisā jubi-

lāra krēslu. Tikai tagad Rozentāls atjēdzas, kāpēc tas tā notiek.

— Bet runas turēsim kādā citā vietā! — iesaucas Purvītis.

Visi pieci aiziet uz kādu restorānu. Nu vajadzētu iebaudīt kādu jubilejas gadījumam piemērotu lāsīti. Bet kara laikā pastāv alkohola aizliegums, un tikai par labu dzeramnaudu izdodas dabūt pudeli Kaukaza vīna.

Tik tuvā draugu pulciņā, protams, lieki ir oficiāli apsveikumi un suminājumi, un Rozentāls arī nemaz negaida solītās runas. Skalbe ar tik sirsnīgu, siltu skatu raugās viņam acīs, bet viņam pašam skati aizmaldās kaut kur projām.

— Draugs, ko tu domā patlaban? — Skalbe viņam jautā.

— Es domāju, ka par ātru aizsteidzas gadi. Cik tas sen, kad es vēl ar ogli vilku svītras tēva smēditē? Un nu jau man esot piecdesmit gadu... Jā, tā jau laikam ir, mati ir sākušī sirmot. Bet padarīts — tik maz! Vai ziniet, draugi, es vēl vakar tā kritiski pārļaidu skatu savām četrdesmit gleznām. Dažs domā, ka es nu varu jau atdusēties uz lauriem. Ai nē, es pats vislabāk zinu, ko gribu un varu no sevis prasīt. Līdz šim es esmu bijis tikai meklētājs. Visi mani līdzšinējie darbi ir tikai tāda sagatavošanās uz turpmākiem darbiem. Nu es sāku it ļābi saredzēt, kā man trūkst un kā man vēl vajaga. Nu es esmu atradis ceļu, un tikai tagad vēl es sākšu īsti strādāt! Pieskandīniet, draugi, uz to, kas vēl nāks!...

Un draugi saskandina ar jubilāru, kam netrūkst spēka un pašlāvbās uz sevi, bet kas vēl arvienu nav kļuvīs pītičīgs un apmierināts ar sevi.

XXIX

SLIMNIEKA SAPNĪ

Izstādes laikā Rozentāls satika daudzus vecos draugus un paziņas. Ļaudis nāca kā baznīcā, klusi un svētīvinīgi raudzījās gleznās. Tur, ierāmētājos audeklos, bi-

ja zaudētā un izpostītā dzimtene. Raugoties Razentāla, Purviša un Grosvalda gleznās, cilvēki raudāja...

— Piedod, mīlais!...

Rozentāls jūt, ka ļaužu burzmā kāds satver viņu aiz rokas un pavelk sāpus. Tas ir — Duburs.

— Piedod man manu grēku! — viņš atkārtro.

— Jā, ko tad tu esi nogrēkojis? Un kas tad es tev par biktstēvu? — Rozentāls brīnas.

— Vai tu atceries — man bija viena tava glezna... Meiča, no pļavas nākdama... Viena no tavām jaukākajām studijām...

— Jā, atceros gan. Tu pats to darbnīcā izraudzījies. Kā Blaumaņa Indrānu Zelmiņa — tu vēl teici.

— Nu re', cik labi tu atceries! Bet Indrānu Zelmiņas man vairs nav...

— Rīgā palika?

— Nē jau! Paņēmu līdzī. Klīdzams no pilsētas uz pilsētu, es visur vadāju līdzī kā lielāko dārgumu, ko bēglis var ielikt savā ceļa somā. Bet nu — vairs nav...

— Nozaudēji?

— Nē, daudz ļaunāk. Es pārdevu tavu Zelmiņu. Ēst vajadzēja, ziemas mēteļi vajadzēja — un pārdevu... Tāpēc tagad lūdzos no tevis grēka piedošanu...

— Tad jau nav tik ļauni! — Rozentāls pavīpsnāja.

— Gan dabūsi citu Zelmiņu. Un kad būsīm atkal Rīgā, es kādreiz palūgšu tevi pasēdēt manā darbnīcā — uzgleznošu tevi pašu kā klasisko Indrānu tēvu!

— Jā, Indrānu tēvam varbūt ir nākotne. Zini, nu pat vedu sarunas ar Staņislavski par Indrānu uzvešanu Dailes teātrī. Vai tu saproti, ko tas var nozīmēt, ja šis projekts izdodas? Indrāni uz lielās krievu skatuves — tas ir tikpat kā šī gleznu izstāde, kas liek runāt par latviešiem un viņu mākslu!...

Grēka nožēlotājam jau priekā atplaukusi seja, un biktstēvs jūsmo līdz ar viņu.

— Vai zini ko? — Duburs iesaucas. — Man ir divas kontrmarkas uz Dailes teātri. Aiziesim abi šovakar!

Rozentāls labprāt pieņem piedāvājumu. Pa izstā-

des laiku Maskavā uzturēdamies, viņš jo bieži apmeklē teātra izrādes un koncertus. Vēl jo patīkamāk pasēdēt Dailles teātrī kopā ar veco draugu.

Izrāda kādu Ostrovska lugu, spēlē pats Stapislavskis, Kačālovs. Reālisms līdz natūrālisma konsekvencēm novests, katrā sīkākajā niansē rūpīgi pārdomāts, lielisks un psiholoģiski dziļš tēlojums.

— Brīnišķīgi! — Duburs ierunājas starpbrīdī. — Un tā viņi te uzved katru lugu. Viens inscenējums brīnišķīgāks par otru. Bet vai zini, kad tā noskatās vienu izrādi pēc otras, mani tomēr pārņem skumjas. Natūrālistiskais teātris ir sevi piepildījis, tālāk tam vairs nav kur iet — nu jānāk sastingumam. Varbūt viņi paši to nemana, bet es gan to jūtu. Un tici, ja man patiesi būs lemts te izmēģināt roku ar Indrānu režiju — es laužīšu šo sastingumu, meklēšu jaunus ceļus!

— Bravo! — Rozentāls jūsmīgi iesaucas. — Apmēram to pašu esmu izjutis mūsu izstādē. Kad nu mūsu glezniecības labākie darbi savākti vienkopus, iznāk labs atskats uz padarīto darbu. Tā ir tā kā retrospektīva izstāde. Sevi pašu un citus es redzu jau vakardienā. Arī man gribas meklēt jaunus ceļus, lai tematikā un tehnikā neatkārtotos. Mēs bijām iedomājušies, ka esam jau ļoti latviski, bet krievu mākslas kritiķi saka, ka par maz mums esot nacionālās īpatnības. Nu, tad zini, draugs, es arī gribu iet tālāk: uz latviskā žanra monumentālītāti. Tev būs jauni Indrāni, arī man būs kas jauns. Kas — to es tev nevaru tik viegli vārdos pateikt, bet gan jau tu pats redzēsi. Būs jauna tematika, jauna kompozīcija, jauns kolorīts. Es tev ieminējos par Indrānu tēvu. Jā, man jau ir acīs tā aina, kā es tevi gleznošu. Tā būs lieliska ekspresija, tici man!...

Pēc izrādes iznākuši uz ielas, abi draugi iet kājām, runādami vēl arvienu par izrādes iespaidiem un saviem nākotnes plāniem. Auksta, vējaina nakts, bet gājēji nejūt, ka asais vējš lien aiz apkakles, tvarstās ap krūtīm un muguru. Viņi paši ir iedegušies savā kvēlē un nejūt pat, ka Maskavas sals viņus sāk jau drebināt.

Otrā dienā Rozentāls jau mocījās ar iesnām un juta dūrēju krūtīs. Uznāca arī smags klepus.

— Tas nekas, maza saaukstēšanās! — viņš sevi mierināja un ieņēma chinīnu.

Pa izstādes laiku Rozentāls bija apmeties viesmīlīgajā luterāņu baznīcas ķēstera Kalniņa ģimenē. Ar Kalniņiem viņš pazinās jau sen gadus, pie tiem viņš bija vairākkārt viesojies Siguldā, kur tiem bija sava vasarnīca. Kalniņa kundze gribēja pierunāt Rozentālu palikt kādu dienu gultā, bet viņš neklausīja un gāja atkal uz izstādi.

— Tur tak nevar iztikt bez manis... Kā nu es gulēšu mājās? — viņš atrunājās.

Un tad — Rozentāls tomēr bija spiests likties gultā.

Kādu nakti, piecēlies no gultas, viņš staigāja pa istabu, skaļi sarunādamies un žestikulēdams, it kā ko skicētu uz liela audekla.

— Indrānu oši nocirsti... Nē, kā tad bez ošiem? Ko tad likšu fōnā? Visā Latvijā nocirstas birzis, nodezinātas mājas... Vecais Indrāns miris, jaunais nošauts karā... Bet man jāglezno jaunā Latvija... Zelmiņa vēl ir dzīva! Duburs melo, ka tā pārdota. Un Zelmiņa nāks un pasniegs man ūdens trauku nodzerties. Ai, kā esmu izslāpis!... Zelmiņ, Zelmiņ!...

— Rozentāla kungs, kas ar jums notiek? — Kalniņa kundze pārbijusies satvēr viņu aiz rokas un ved atpakaļ uz gultu.

Rozentāls arī gultā turpināja murgot. Kad otrā rītā atsaucā ārstu, tas konstatēja plaušu karsoni. Slimnieku pārveda uz slimnīcu.

Karsona murgos vilkās dienas un naktis. Tikai retam slimnieks nāca pie samaņas, tad atkal iegrimā savos sapņos, kas viņam rādīja brīnišķīgus tēlus, kādus vēl neviena mākslinieka roka nav spējusi tēlot. Bet viņš gribēja tvert šīs sapņu ainas, rāvās sēdus, stiepa rokas, lai meklētu paleti un otes. Bet māsa baltā tērpā spieda viņu atpakaļ spilvenos un bāza rokas zem segas kā nerātnam bērnam.

— Zelfin, kāpēc tu neļauj man strādāt? Nekavē mani! Vai tu neredzi, kādas brīnišķīgas ainas man tagad jātēlo?...

Kad krīze bija pārvarēta, Kalniņi tālgrāfijs Rozen- tāla kundzei uz Helsinkiem un lūdza to ierasties Ma- skavā.

Ellija steigšus devās ceļā.

Krieviski ne vārda neprazdama, viņa lūdza savus Pēterpils paziņas latīņu burtiem uzrakstīt ceļā nepiecie- šamās sarunas.

— ... Latišķij chudožņik ... Jedu k boļnomu ... Izvoz- čik ... Boļņica ...

Ātrvilcienā sēdēdama, Ellija burtoja svešos vārdus un saprata tikai to, ka tanīs izteikta liela steiga. Bet vilciens, likās, vilkās tik briesmīgi gausi pa baltajiem Krievijas līdzenumiem.

Kad viņa nonāca Maskavā, Rozentāls jau sāka atve- seloties. Mākslinieka kalsnējās rokas vēl nevarīgi gu- lēja uz krūtīm, bet acīs jau bija silts mirdzums.

— Pūpolus tu man atnesi! — viņš priecājās par vā- zē saspraustajiem zariem. — Tādi pat kā Latvijā... Tik pat sudrabaini kā manās gleznās...

Viņš pats tagad bija kā vārgs un maigs pūpols, kas auklējams un glāstāms. Un viņam nu arī bija tikpat labi kā pūpolam aprīļa saulē. Ellija katru dienu sēdēja pie viņa gultas, un arī saule logā viņu glāstīt glāstīja.

— Kad tu zinātu, cik brīnišķīgi bija mani murgi! — viņš stāstīja. — Man atvērās daļums, kādu neesmu ska- tījis neviena cilvēka sejā, nevienā mākslinieka darbā. Es esmu redzējis brīnumus. Kaut es kādreiz varētu uz- gleznot to, ko redzēju sapņos!...

Kad Rozentāls bija jau tik tālu atspirdzis, ka varēja atstāt slimnīcu, viņi abi ar kundzi vēl kādu laiku pava- dīja pie Kalniņiem. Ārsti ieteica braukt uz Kaukāzu.

— Nē, nē, es zinu, kur vislabāk atspirgšu! — Rozen- tāls nepiekrita ārstu padomiem. — Somijā būs vislabā- kā atpūta. Tur, Brendes salā ir tik brīnišķīgs miers. Tur mani šūpos zilie ūdeņi, un arī saule tur ir tik brī-

num laipna. Vai nē, Ellij, dosimies atpakaļ uz savu svētlaimīgo salu!

Aprīļa pēdējās dienās viņus pavadīja ceļā Maskavas draugi, un zilo vizbulīšu pušķītis mākslinieka svārku pogcaurumā vēstīja jauna ziedoņa sākumu.

XXX

PĒDĒJAIS CĒLIENS

Taisni pirmajā maijā Janis Rozentāls ar kundzi iebrauca Helsinkos. Laiks bija vēl stipri auksts, bet pirmo maiju Somijā skaita par oficiālo ziedoņa sākumu. Studenti tad apmaina savas melnās galvassegas pret vasaras cepurēm ar baltu virsu — un tad, kaut arī aukstais vējš vēl asi cērtas sejā, liekas, ka galvaspilsētas ielās jau uz-ziedējušas baltas pīpenes. Un jātīc vien ir, ka ziedonis jau iesācies.

Brendes sala nesen kā bija atbrīvojusies no ledus skavām. Prāmis viegli šūpodamies nesa makslinieku pāri tumšajiem ūdeņiem uz salu, kur to sagaidīja pavasara vējā jautri šalcošās priedes.

Būdams vēl diezgan vārgs, Janis Rozentāls, siltā segā ievīstīts, katru dienu sēdēja uz savas mājas verandas un priecājās, ka saule ar katru dienu kļūst siltāka un viņš pats — arvienu spēcīgāks. Un kad dārzā redzēja jau laidelējamies pirmos taurīņus, kas bija atstājuši savas ziemas kūniņas, arī viņš izvistījās no segām, lai izstaipītu locekļus un arī sāktu — ja ne laisties, tad vismaz brīvi staigāt.

Brendes salā Rozentāls ātri atspirga. Te viņš bija atkal savās mājās. Kundzes gādīgās rokas un bērnu jautrā čaloņa darīja brīnumus. Vasaras saule vēl nebija sasniegusi savu kulmināciju, kad Rozentāls jutās atkal jaunā spēka briedumā.

— Tu redzi, Ellij, sirmie mati metas atkal tumšāki, bet acis — gaišākas! — viņš jokoja.

Darbs, darbs tagad viņu atkal sauca!

Mākslinieka acs nevarēja vienaldzīgi noraudzīties Brendes salas smuidrajās priedēs un šķēru ūdeņos. Sīžeti nemaz nebija jāmeklē, nebija arī nekur jāiet, kamēr soļi vēl nebija visai vingri. Atsēdies pie vaļēja loga vai izej uz verandas — un visur, kur vien veries, saulainais granītzemes skaistums aicināt aicina: nāc un glezno!

Rozentālam likās, ka slimība viņu jau pārāk ilgi noturējusi bezdarbībā. Tagad jāpasteidzas, jāpasteidzas! viņš sevi skubināja un strādāja katru dienu, gleznodams visu, ko redzēja savas mājas tuvākā apkārtnē.

Pārmaiņas dēļ kādreiz pasauca bērnus un iekomponēja tos pa vienam vai visus trīs kopā savās Brendes salas ainavās. Mazais septiņgadu vecais Miki bija gaužām kustīgs, tam grūti nācās nostāvēt mierā, bet abas meitenes, Laila ar Īrju, kas bija dažus gadus vecākas, pozēja ļoti apzinīgi un pacietīgi. Redzēdamas tēvu ar krāsu kasti iznākam dārzā, tās nereti pašas piedāvājās:

— Papi, vai tu šodien mūs ar' negleznosi?

Un ar lietpratēja skatu viņas meklēja vietu, kur labāk nosēsties vai nostāties.

Brendes salā Rozentālam tīri nejauši gadījās arī kāds cits ļoti pateicīgs modelis. Kundze bija pieņēmusi par kalponi kādu lauku meiču no zemes vidienas mežu apgabalā. Tā bija vienkārša skuķe, sastrādātām darba cilvēka rokām un tikai pagastskolas izglītību, bet viņai bija skaista dabas dota balss. Rauha — tā viņu sauca vārdā — bija veselīgs dabas bērns, ar mazliet druknu, bet proporcionālu augumu.

— Īsts Corna tips! — Rozentāls priecājās. — Tādu modeli var pameklēt!

— Bet gaidi, ka viņa tev stāvēs par modeli! — kundze smējās.

Rauha tomēr nebija grūti pierunājama, viņa pat ļoti pacietīgi izturēja ilgstošus seansus. Te Rozentāls viņu nostādīja pie ziedoša rožu cera, te ar paplāti rokā, te pie verandas loga ar villaini, kas noslīd no apaļajiem ple-

ciem. Meiķai pašai bija prieks, ka viņa iegūst tik daudzveidīgus attēlus mākslinieka audeklos. Viņa bija pat lepna, ka mākslinieks atradis viņu par skaistu. Kad seanss bija beidzies, viņa aizskrēja, liksmi trallinādama. Un kad kundze bija uzteikusi viņas balsi, tad arī uz to viņa bija lepna un nekautrējās pat viesu priekšā padziedāt somu tautas dziesmas. Šī pati Rauha, kuŗas attēlu glabā vairāki Rozentāla audekļi, tagad ir pazīstama somu dziedātāja, kas ar tādu pat neatlaidību sasniedza konservatorijas izglītību, ar kādu Bebru kalēja dēls savā laikā izlauzās cauri mākslas akadēmijai.

Tanī vasarā Janis Rozentāls ķērās vēl pie kāda lielāka kompozīcijas darba. Tā bija „Arkādija” — jaunības dailes un prieka simfonija. Jau Saldū savā sapņū tornī viņš bija iecerējis līdzīgu sižetu, bet tas vēl arvien pa ilgajiem gadiem nebija realizējies. Te nu, saulainajā Brendes salā, viņš apņēmās reiz veikt šo sen iecerēto darbu. Papriekšu uzmeta nelielas studijas vairākās variācijās — un tad viņa jaunības un dailes simfonija sāka veidoties saulainās, dzīves prieka pilnās krāsās uz liela audekla. Tas bija pēdējais, lielais „Arkādijas” variants. Pie tā viņš strādāja ar sevišķu aizrautību — tā, kā sen nebija strādājis. Tā vien likās, it kā kāds mudinātu pasteigties, it kā kāds teiktu, ka šī ir pēdējā vasara, kad mākslinieka acij lemts redzēt jaunības daili un sauli...

Atnāca rudenis, un daba mainīja savas krāsas, bet Rozentāls vēl arvienu nebija aprimies savā darba priekā un tempā.

Pa mājas logiem varēja redzēt tuvojamies rudeni. Ūdeņi ap salu kļuva arvienu klusāki, tumšāki. Bet kad sacēlās vētra, tad priedes smagi locījās, brīkšķēdamas lūza zaru galotnes, bet ap klinšu krastiem vilņi kūla balstas putas.

Viņpus ūdens, augstu pār krastiem, cēlās lielās pilsētas ēku un torņu silueti. Reizēm tie pazuda miglā, rei-

zēm it kā plaka pie zemes zem smago mākoņu vāliem. Tad māksliniekam netika raudzīties pa logu pāri ūdeņiem. Bet rāmās dienās, kad pilsētas zilganais siluets dusēja klusā mierā, arī viņš sevī juta lielu, dziļu klusumu, un viņa redzējums tad veidojās uz audekla svinīga miera gleznā. Dziļš, iekšķīgi izjuts miers — arī tas viņu apgaroja un noskaņoja radošam darbam.

Svētdienas pēcpusdienās pie Rozentāla Brendes salā mēdza sarasties arī ciemiņi. Profesors Mikola ar savu kundzi, Ellijas māšicu, tur bija visbiežāk sastopami, tos abus viņš tanī rudenī arī portretēja. Mikolas kundze, pazīstamā romāniste un noveliste Maila Talvio, it sevišķi palīdzēja Rozentālam iejusties somu literatūras un mākslas pasaulē. Daudzus rakstniekus un māksliniekus viņš arī tieši pazina, ar dažiem bija pat tuvāk sadraudzējies.

It īpaši Rozentālam patika pasēdēt un parunāties ar tēlnieku Emili Vikstrēmu, kas bija pāris gadu vecāks par viņu. Abi viņi bija lieli filozofi, abi mīlēja pārcilāt dažādas atziņas par mākslu. Vikstrēms, Rodēna skolnieks, reālisma principu turēja par svētu bausli.

— Kad es skatos tavos šīs vasaras un rudens darbos, tad man uzkrīt, ka tu esi jūtami mainījies! — Vikstrēms teica. — Agrāk tu biji uzticīgāks reālismam nekā tagad.

— Vai tas uz ļaunu? — Rozentāls iejautājās.

— To negribu teikt. Tikai tavās gleznās nav dabas patiesības, bet tava paša dvēsele. Kas saulains, tas tev kļūst trīskārt saulaināks, kas drūms — tev trīskārt drūmāks. Tu esi kļuvis jūtīgāks, impresīvāks. Bet Rodēns varētu teikt, ka tu esi kļuvis nepatiesāks pret dabu.

— Dabu kopēt nekad nav bijis mans nolūks un tagad jo mazāk es gribu to darīt. Vienkārša dabas attēlošana jau nemaz nav māksla. Es gribu kļūt redzīgs pret dabas simbolisko būtību, redzēt dabu nevis tā, lai sniegtu acumirkļīgas izjūtas attēlu, bet lai iegūtu kādu attālinātāku īstenības veidu. Tanī ziņā es gribu iet tālāk par impresionismu, kam esmu jau diezgan meslus devis.

„Arkādijā“ tu to vislabāk redzi. Bet skaties, pat aktu studijās esmu mēģinājis atrast lietu simbolikas izpausmi. Tev taisnība, un tu pareizi redzi — es atkal esmu meklētājs, jaunas mākslinieciskas radīšanas būtības meklētājs. Es cenšos atraisīties no atsevišķu lietu un faktu konkrētības, lai nonāktu pie tādiem darbiem, kas ar savu atšķirtību varētu pacelties pāri laikam un telpai.

— Bet tu kādreiz minēji, ka krievu kritiķi, runādami par latviešu izstādi nupat pavasarī, esot jums latviešiem vispār pārmetuši nacionālās īpatnības trūkumu. Un tad tu teici, ka šāds spriedums esot dibināts un tu gribot būt turpmāk latviskāks. Kā tad tava nupat izteiktā doma saskan ar šādu gribu būt latviskākam?

— Ā, uz to es tev varu viegli atbildēt. Krievi uz mums skatījās zināmā mērā etnografa acīm. Bet būt etnografiski latviskam vēl nebūt nenozīmē būt mākslinieciski īpatnējam. Vai mūsu draugs Akselis Gallens nav somisks, tik somisks, ka to katrs pa gabalu var pazīt? Bet vai viņš ir realists? Taču nē! Un ja es nupat runāju par kādu attālinātāku īstenības veidu, tad es to domāju gallenskā nozīmē.

— Tu gribi sekot Gallenam?

— Sekot — jā! Bet ne atdarināt. Es pats jūtu, ka Gallens mani brīžam stipri ietekmē. Bet saproti, ko es gribu: gallenski skatīdamies, es gribu tēliem dot savu, patstāvīgu, īpatnēju veidu, kas būs arī latvisks — taču ne etnografisks...

Reizēm uz Brendes salu atnāk arī Miķelis Valters, kas uzturas Somijā kā politisks emigrants. Arī ar to Rozentālam dažreiz iznāk plašas pārrunas par mākslas jautājumiem. Bet tikpat labprāt viņi abi runā par Latvijas izredzēm. Valters ir nemierā, ka daži latviešu publicisti pārāk nedroši tvarstās ap Latvijas autonomijas jēdzienu. Kad jau autonomija, tad lai ir autonomija līdz galīgām konsekvencēm.

— Ja latviešu tauta panāks politisku brīvību un neatkarību, tad arī mūsu mākslai iesāksies vēl nebijis uz-

plaukums. Un tad, mīļo Rozentāl, atlikušie vecie „rūķi“ būs tie, kas glabās latviešu mākslas tempļu atslēgas!...

Kādu dienu Brendes salā ierodas filozofiski-eleģiskais dzejnieks Koskenniemi un liek priekšā Rozentālam uzņemties kādu viņa dzeju krājuma illūstrēšanu, ko viņš nodomājis izlaist greznā izdevumā.

— Tas man būtu gaužām patīkams darbs! — Rozentāls saka. — Bet es baīdos, vai varēšu pietiekoši labi iejusties jūsu dzejās, jo somiski es vāji saprotu.

— Nu, jums taču kundze varēs palīdzēt izburtot manas rindas. Un ja būs vajadzīgs — nākšu arī pats jums palīgā.

Rozentāls beidzot piekrīt.

Vakarā viņi abi ar Elliju grib mēģināt lasīt illūstrējamās dzejas. Vai sākt no pašas pirmās dzejas? Nē, uz labu laimi atšķirs kādu lapu — tikai pamēģinās, kā iet. Dažu vārdu Rozentāls saprot, bet lielāko tiesu Ellijs tulko un skaidro.

Bet — kas tas? Pārāk skumīga elegiju dzeja uzšķīrusies. „Pīšļi“... Kāpēc taisni tāda gadījusies? Rozentāls tā kā sadrebinās, sekodams autora domai rindu pēc rindas:

„Kā bērniem brīnumi mums lieli bija,
Un klusi minējām mēs lielo mīklu:
Kā pīšļi pārvērtās par zelta tīklu,
Pa logu istabā kad saule lija.

Kad darba dienas dzīvē bija smagas,
Vai klidām pasaulē, vai svidām savās mājās, —
Pār visu pīšļi allaž pāri klājās,
Visapkārt bij tik pelēcīgas vagas.

Un kad jau jūtams dzīves gala tuvums,
Kā šķidrauts pelēks atkal sedzas pāri
Tad visam, iegūts kas un cerēts kāri,
Tik pīšļi vien — tas vienīgs mūža guvums.

Vai mūsu soli gausi bij vai aši —
Mums pīšļi bija ceļa pavadoni,
Un tie ap galvu savīsies kā kroņi,
Līdz nāks tas laiks — kad pīšļi kļūsim paši.“

— Ellij, nelasīsim vairāk! — Rozentāls klusi nosaka, aizvērdams grāmatu.

— Skaista, izjusta dzeja! — Ellija mēģina aizstāvēt autoru.

— Bet man nepatīk šovakar. Saproti — vienkārši nepatīk par pīšļiem. Domāsim labāk par ko citu!

Tomēr aizbēgušas patlaban visas citas domas, palikušas tikai tās, kam — pīšļi ir ceļa pavadoni...

XXXI

VEĻU LAIVA

Vēlā rudenī, kad ūdeņi ap Brendes salu sastinga ledū, netālu no krasta palika liela melna laiva ar kailu mastu. Tā bija labi saskatāma pa Rozentāla mājas logu. Gleznotājam iepatikās laivas melnais siluets pret apsnigušo balto ledu, un viņš to gleznoja.

— Veļu laiva! — iesaucās Ellija, ieraudzījusi jauno gleznu.

Patiesi, arī Rozentāls pats tagad redzēja to, ko neredzēja ārā aiz loga: viņš it kā neapzinīgi bija uzminējis vientuļās melnās laivas simboliku. Tur nu viņa, vēl jo melnāka un draudošāka, bija iegulusies audekla baltumā un it kā taisījās aizvest kādu no šī krasta uz Tuonelu — veļu valsti.

Uznāca atkusnis un vētra. Sabangojās ūdeņi ap salu, salauzīja ledu. Melnā laiva bija vēl tuvāk pietūmusies krastam un tā iesala atkal no jauna.

— Nu taisni pret mūsu māju apstājusies, it kā gaida kādu! — Ellija sevī nodomāja, baidīdamās skaļi izteikt tādu domu.

Bet — pagāja kāds laiks, un acis pierada kā pie tās melnās laivas tur lejā, tā pie tās otrās, kas bija redzama Rozentāla darbnīcā pie sienas.

Tuvojās Ziemassvētki.

Somiem tie ir arī dabas pārvērtības — Saulgriežu svētki. Sals nikni koda vaigos, bet ļaudīm sejas tomēr bija priecīgas: Saulgriežu svētki klāt! Saule atgūst atkal savu spēku un varu.

Arī Rozentāla mājā visi priecīgi gaidīja Ziemassvētkus. Bija jau atnesta svētku eglīte, bērni ap to lēkāja, gaidīdami, ka tā drīz pārvērtīsies starojošā brīnumā.

Īpašu prieku sajuta pats Rozentāls, kad somu illūstrētā žurnāla Kulkuset svētku burtnīca parādījās ar viņa vāku zīmējumu: latviešu zemnieku pāris nesa Somijai Saulgriežu svētku sveicienu. Gar vāka malu garā rindā gāja un brauca bēgļi, kas bija atstājuši savas nopostītās mājas un druvas. Bet — drīz jānāk arī lieliem tautu saulgriežiem. Latviešu strēlnieku varoņdarbus jau apbrīvoja visa pasaule — drīz visai latviešu tautai atnāks Saulgrieži....

Ziemassvētku vakarā lausks nikni spēra mājās pakšos, bet iekšā dega eglīte — tur bija silts un gaišs prieks.

Te — kas tas? Rozentāla darba istabā liels troksnis. Vai niknais lausks jau staigā pa istabām?

Virš divāna, kur Rozentāls mēdza gulēt, karājās viens no viņa mīlākajiem pastelzīmējumiem — „Gulbju jaunava“. To sižetu viņš bija apstrādājis vairākos variantos, bet taisni šo viņa roka bija lutināt lutinājusi, darinādama skaisto tēlu. Šī lutinātā gulbja jaunava nu bija ar troksni nokritusi uz grīdas, un ierāmējuma stikls bija saplīsis druskās.

— Vai Die'! Tas nav uz labu! Nu kādam jāmirst! — iesaucās Rauha.

— Ko nu plāpā! — Rozentāla kundze aprāja mānīgā cigo skuķi. — Kur tu tādas blēņas esi dzirdējusi?

— Uz laukiem tā saka! — viņa teica, kā atvainodamās.

Janis Rozentāls slikti gulēja Saulgriežu naktī. Viņš redzēja visādus ērmīgus sapņus un murgus. Visas gleznas bija nokritušas no sienām, saplīsušas gabalu gabalos. Melnā veļu laiva bija piebraukusi pie paša krasta. Viņš iekāpa tanī, kails kā Gallena gleznā. Bet gulbja jaunava palika krastā salauztiem spārniem...

— Nieki! — viņš noteica, pamozdamies un atcerēdamies savus nakts murgus. Tad ar roku saberzēja pieri, it kā notraukdams no tās drūmo sapņu pēdas.

Bija Ziemassvētki, mirdzoša, balta diena. Bet Rozentāls nejuta īsta svētku prieka. Pat bērnu jautrā čaloņa neatdeva viņam saulgriežu prieka.

Negribējās nekā darīt. Bet lai nu! Vai tad svētku dienās ar' jāstrādā?

Viņš pasauca bērnus un laiku kavēdams mācīja tiem zīmēt. Mikišam krāsainie zīmuļi arvienu darīja prieku. Zīmējuma figūras iznāca gaužām fantastiskas, tēvam grūti bija uzminēt, ko viņš ar saviem ķeburiem domājis. Bet zēna krāsa prieku — to viņš gan saprata. Irja zīmēja Ziemassvētku vīriņu ar garu bārdu, kādu bija redzējusi žurnālā. Bet Laila, kā jau vecākā, gribēja izprast un iemācīties kaut ko vairāk, un tēvs viņai skaidroja, kas ir perspektīve un kā iemācīties perspektīvē redzēt tuvākos un tālākos priekšmetus. Un kad bērniem kaut kas tā neizdevās kā gribēja un tie kļuva nepacietīgi, tēvs teica:

— Tas nekas, ka neizdodas! Zīmēsim vēl un vēl. Redziet, es jau visu mūžu zīmēju un gleznoju un vēl vienmēr mācos, lai iznāktu arvienu labāk. Jāmācās, jāmācās, visu mūžu jāmācās!...

Vai Janis Rozentāls pats to nojauta, ka tas bija viņa garīgais testaments, ko viņš deva saviem bērniem?

1916. gada 29. decembra vakarā (pēc vecā stila) pēkšņi bija stājusies pukstēt Jaņa Rozentāla sirds. Elli-
jas rokās viņš izcīnīja pēdējos elpas vilcienus. Vēl daudz
kas bija sakāms, bet balss bija pārtrūkusi, acis bija aiz-
vērušās mūža miegā.

Tanī naktī lausks vēl niknāk spēra pakšos, bet arī
tas vairs neuzmodināja Jani Rozentālu...

Reizi nedēļā latviešu mākslinieku pulciņš Pēterpili
mēdza sanākt kopā „Pekaŗ“ kafejnīcā, kur orķestri spēlē-
ja daži latviešu vijolnieki. Iepriekšējā ziemā arī Rozen-
tāls te bieži bija sēdējis.

Arī svētku nedēļā latviešu mākslinieki tur salasījās.
Orķestris patlaban spēlēja kādu jautru krievu motīvu ar
strauju dejas takti, kad kafejnīcā ienāca Burkards
Dzenis.

— Klusu! — Dzenis iesaucās, pacēlis roku. — Janis
Rozentāls ir miris...

Apklusa vijoles. Iestājās svinīgs klusuma brīdis.

Un tad orķestris uzsāka Dārziņa Melancholisko
valsi.

XXXII

„DARBĀ UN DOMĀS PAR DZIMTENI“

Mirdzošā, aukstā jaungada dienā Brendes salā lasī-
jās kopā somi un latvieši, lai pavadītu Jani Rozentālu
pēdējā gaitā. Sausa sarma karājās kokos un klāja zemi.
Likās pat, ka viss gaiss ir sarmas pilns, un asiņaini sar-
kanā saule laužās tai cauri kā biezai miglai, kas bija sa-
stingusi gaisā.

Rozentāla darba istabā gulēja nāves šķirsts. Dzīvi-
ba un nāve vēl mājāja kopā šinī telpā. No sienām vis-
apkārt uz šķirstu noraudzījās mākslinieka veidotās
sejas, baltie bērzi, zaļās priedes, zilie ūdeņi un ziedošais

dārzs. Uz katra audekla vēl bija jūtami mākslinieka siltās rokas vilcieni. Tur vēl vibrēja līnijas un krāsas. Turpat vēl stāvēja mākslinieka krāsu kaste, palete, otes, it kā gaidīdamas, ka lielais krāsu meistars pastieps rokas un turpinās savu darbu.

Bet meistars vairs necēlas. Ap viņa šķirstu stāv goda sardzē no Pēterpils atsteigušies latvieši. Mēmi un sastinguši tie stāv, it kā bez domām un jūtām. Tie zin un jūt tikai to, ka kaŗā izpostītā latviešu tauta piedzīvojusi jaunu tragēdiju: nav vairs Jana Rozentāla, lielā mākslas rūķa. Kā nu tālāk bez viņa kops latviešu mākslu?...

Un tad Rozentāla draugi paceļ šķirstu uz saviem platajiem pleciem. Dzenis ar Birkhānu iet priekšgalā, tiem seko Artūrs Bērziņš ar Oļģertu Grosvaldu, galvgalā — mācītājs Grīnbergs ar advokātu Kreichbergu. Tā viņi aiznes Jani Rozentālu no mājas, kur viņš tik ražīgi bija strādājis un sapņojis savus nākotnes sapņus.

Un tad lēnais prāmis kā velu laiva ceļ šķirstu pāri ledainajiem ūdeņiem. Uz Tuonelu — uz velu valsti.

Helsinku vecajā kapsētā, Forseļu dzimtskapos, Jani Rozentālu atdod zemes klēpim.

Janis Rozentāls,

miris darbā un domās par dzimteni.

Tādi vārdi rakstīti uz plāksnes zārka galvgalā. Pie kapa runā somi un latvieši. Somu māksliniekiem un rakstniekiem Janis Rozentāls sen vairs nav svešs. Tie iemilējuši šo cilvēku, kas pārmetis tiltu pāri jūrai, tuvinādamis divas tautas gara kultūrā. Viņi dziļi skumst līdz ar latviešiem, kad liktenis tos atkal nežēlīgi sitis.

— Bet ticiet, aizjūras brāļi! — teic somi ar granīta seju. — Tauta, kurai tādi dēli kā Janis Rozentāls — tā nemirs un neiznīks arī kaŗa vētrās un viesuļugunīs. Tai vieta zem mūžīgās saules...

Kad vēsts par Jaņa Rozentāla nāvi nonāk līdz latviešu dzejniekiem, arī tie sajūt, ko viņi zaudējuši. Rūdolfā Blaumaņa, Brigaderu Annas un daudzo jauno dzejnieku mīļā drauga vairs nav...

Antons Austrīņš, kas arī ne vienu vien reizi uzkāpis Rozentāla un Blaumaņa dailes tornī, apsūdz nežēlīgo Tuonelu, kas latviešiem paņēmusi Rozentālu:

„Tuonela, Tuonela baigā,
Kam tev latvju tautas zieda vaj'ga?
Vai tev pašai dārzi tukši, kaili,
Kad tā aplaupi tu mūsu Daili?
Nav vēl viena bēda nobēdāta,
Atkal tautas teka skujiņām jau klāta.

Tēlotāju zaudē arājs vagā,
Miestiņš Kurzemē — to lodes dragā;
Saldi-kairā leva zaudē dailinieku,
Teika savu gudro zintenieku;
Pērkons zaudē stipru dēlu,
Simtiem domu — savu mākslas tēlu.

Tuon, nedomā, ka tikai gausties
Protam — protam spēkot, lauzties;
Rītam, dienai spožumu kad dzēsi,
Domā, ka jau nosmacēsi
Tautas dvē's'li līdz ar kara briesmām?
Nē, tā tēlos zibēs pērkonīgām liesmām.“

XXXIII

DZIMTENES SMILTIS

Latvieši neatstāja Jani Rozentālu granītzemes Tuonelā.

Kad latvieši kļuva par saimniekiem savā zemē, tie izraudzīja klusu vietu lielā mākslinieka atdusai. Maigās

liepiņas un skumjās priedes lai šalko pār viņa kapu un lai stāsta, ka latviešu dzīvē un mākslā sācies jauns laikmets, kas ir veco „rūķu“ neatlaidīgā darba un entūziasma cienīgs.

1920. gada 10. oktobrī Jani Rozentālu guldīja Rīgas skaistajos meža kapās. Milzīga ļaužu jūra pavadīja viņu uz dzimtenes smiltīs rakt kapu. Kā uz kādiem lieliem tautas svētkiem bija sanākusi šī nepārredzamā ļaužu drūzma. Bet tie jau arī bija svētki: latviešu mākslas līduma celmlauža piemiņas svētki un arī — latviešu mākslas uzvaras svētki. Pašu Jani Rozentālu atdeva zemes klēpim, bet Jana Rozentāla sapņi un cerības bija piepildījušās: latviešu māksla bija kļuvusi par spožu īstenību.

No veco „rūķu“ pulciņa nu bija palicis vēl Vilhelms Purvītis. Kaut tas savam jauno dienu draugam vēl varētu pateikt, ka latviešu mākslinieks tautai vairs nav lieks un svešs! Viņš atnesa vainagu no Latvijas mākslas akadēmijas, kur mācījās simtiem jaunu mākslinieku. Bija sasniegts pat tas, ko Rozentāls savos sapņos vēl neiedrīkstējās lolot...

— Un ziedoša ābele liks pār tavu kapa kopiņu, un latviešu bērni pavasarī nesīs tev purenītes! — teica Alfrēds Andersons, Rozentāla piemiņas fonda dibinātājs.

Un Brigaderu Anna pār svaigo smilšu kopiņu kā bal-tus ziedus nobirdināja savas tercīnas:

„Ik darbā tavā agro dienu sejs
Man smaida, kad tavš nams vēl nebij spārots,
Vēl skaļi liesmains, kas nu izplēnēj's;

Bet tāls un nezināms, kas karsti kārots,
Kas lika cīņā grūt kā likten's pats,
Tas gaidīts laiks, kur spēks ar' viegli pārots.

Nu nāk ir tāds, kas dvēs'lei tuvu rads,
Ar kvēli sirdī noslēpumu lasa,
Ko gadsimtiem spēj mirklis dot vai gads;

Ir tāds, kas nedod pats, bet visu prasa;
Ir vieglprātis, kam šis-tas patikt mēdz...
Pār visiem līst tavs gars kā debess rasa

Un dziļais miers, kas cīņas mūžu slēdz.“

IZLIETOTIE MATERIĀLI:

Atmiņas:

- E. Rozentāla-Forsela kundzes, Miķeļa Rozentāla (mākslinieka dēla), Mades Baķis (mākslinieka māsas) u. c. tuvinieku atmiņas.
- Jēkaba Šammera, pensionētā Brocēnu skolotāja — J. Rozentāla jaunības drauga piezīmes un atmiņas (V. Peņģerota rakstā Atmiņas par Jani Rozentālu, Daugava Nr. 8, 1929., š. nepareizi saukts par Brocēnu saimnieku).
- Prof. V. Purviša, prof. B. Dzeņa P. Ozoliņa (bij. Rīgas Latviešu Biedrības teātra direktora), M. Kalniņa kdzes u. c. J. Rozentāla tuvāko paziņu atmiņas.

J. Rozentāla raksti:

- Akadēmijas gadu vēstules (no Rozentāla ģimenes archīva).
Iz krievu glezniecības u. c. (Vērotājs 1904.).
Par Somijas mākslu u. c. (Vērotājs 1905.).
Māksla un tehnika (Zalktis Nr. 1, 1906; Nr. 3, 1907.).
Sīkāki raksti avīžniecībā.

Biografiski materiāli:

- P. J. [Pavasaru Jānis]: Janis Rozentāls (Māju kalendārs 1908.).
Dr. philos. P. Zālīte: Janis Rozentāls kā cilvēks un mākslinieks (Mājas Viesis 1910.).
Dr. M. Valters: Janis Rozentāls; Piezīmes par Jani Rozentālu (Daugavas kalendārs 1918.).
J. Jaunsudrabiņš: Janis Rozentāls (Jaunākās Ziņas Nr. 231., 1920.).
K. Skalbe: Janis Rozentāls pēdējā ceļā (Latvijas Vēstnesis Nr. 72., 1920.).
J. Grete: Atmiņu drumslas (rakstu kr. Rūdolfs Blaumanis, 1923.).

- Kaudzītes Matīss: Atmiņas no tautiskā laikmeta II, 1924.
 R. Šterns: Janis Rozentāls, 1924.
 G. Šķilters: Atmiņa par „Rūķi“ (Ilūstrēts žurnāls 1924.).
 A. Birkerts: Rūdolfa Blaumaņa attiecības pret tēlotājam mākslām (Ilūstrēts žurnāls 1926.).
 A. Prande: Pirmās latvju gleznu izstādes 30 gadu piemiņai (Ilūstrēts žurnāls 1926.).
 Blaumaņa un Niedras sarakstīšanās, ar A. Niedras piezīmēm, 1931.
 A. Bērziņš: Ķani Rozentālu pieminot (Jaunākās Ziņas Nr. 233, 1935.).
 Elli Rozentāle: Ķana Rozentāla piemiņai (Jaunākās Ziņas Nr. 8, 1936.).
 Maila Talvio: Janis Rozentāls un Somija (Jaunākās Ziņas Nr. 26, 1936.).

Krītiski apcerējumi:

- Āronu Matīss: Latviešu etnografiskā izstāde (Austrums 1896.)
 [Dr. philos. P. Zālite]: Latviešu etnografiskā izstāde (Mājas Viesa Mēnešraksts 1896.).
 Kriša Mednieks [T. Zaļkalns]: Gleznu izstāde Rīgā (Pēterburgas Avīzes Nr. 2, 1901.).
 J. Madernieks: Janis Rozentāls (Vērotājs 1904.).
 J. Jaunsudrabiņš: Mūsu māksla (Druva 1914.).
 J. Dombrovskis: Latvju māksla, 1925.
 J. Madernieks: Janis Rozentāls (Ilūstrēts žurnāls 1925.).
 R. Suta: Janis Rozentāls (Ilūstrēts žurnāls 1927.).
 B. Vipers: Latvju māksla, 1927.
 H. Kjellins: Latviešu māksla (Latvieši II, 1932.).
 V. Penģerots: Glezniecība Latvijā 19. un 20. g. s. (Mākslas vēsture II, 1935.).

Archīvu materiāli:

- Saldus pagasta zemnieku revīziju saraksti, 1815., 1828., 1850., 1858. g. (Latvijas valsts archīvā).
 Saldus latviešu draudzes baznīcas grāmatas.

J. Rozentāla dzīve un piemiņa daiļliteratūrā:

- R. Blaumanis: Baltais (Mājas Viesa Mēnešraksts 1896.).
Fallijs: Ziedoņa sapnis (Mājas Viesa Mēnešraksts 1901.).
" Gleznu izstāde (Mājas Viesis 1910.).
[Brigaderu Anna]: Mūsu portreju galerija III (Latvijas liter.
pielikums Nr. 20, 1909.).
V. Eglītis: J. R. (Hippokrēna 1912.).
A. Deglavs: Rīga (Labākās ģimēnijas, II. puse, 1926.).
A. Austrinš: Pie Jaņa Rozentāla šķirsta (Latvijas Vēstnesis
Nr. 73, 1920.).
" Gaŗā jūdze, 1926.
Anna Brigadere: Jaņa Rozentāla audekli (Paisums.).

Pamanīto kļūdu izlabojums:

15. lappusē 9. rindā no augšas sacīts: "... min kādu Indriķi,
kas dzimis ap 1725. gadu." Patiesībā Indriķis dzimis ap
1755. gadu.

Turpat 12. rindā no augšas sacīts: "dēls Jānis, kas dzimis
ap 1810. gadu". Jālasa: dzimis ap 1795. gadu.

SATURS:

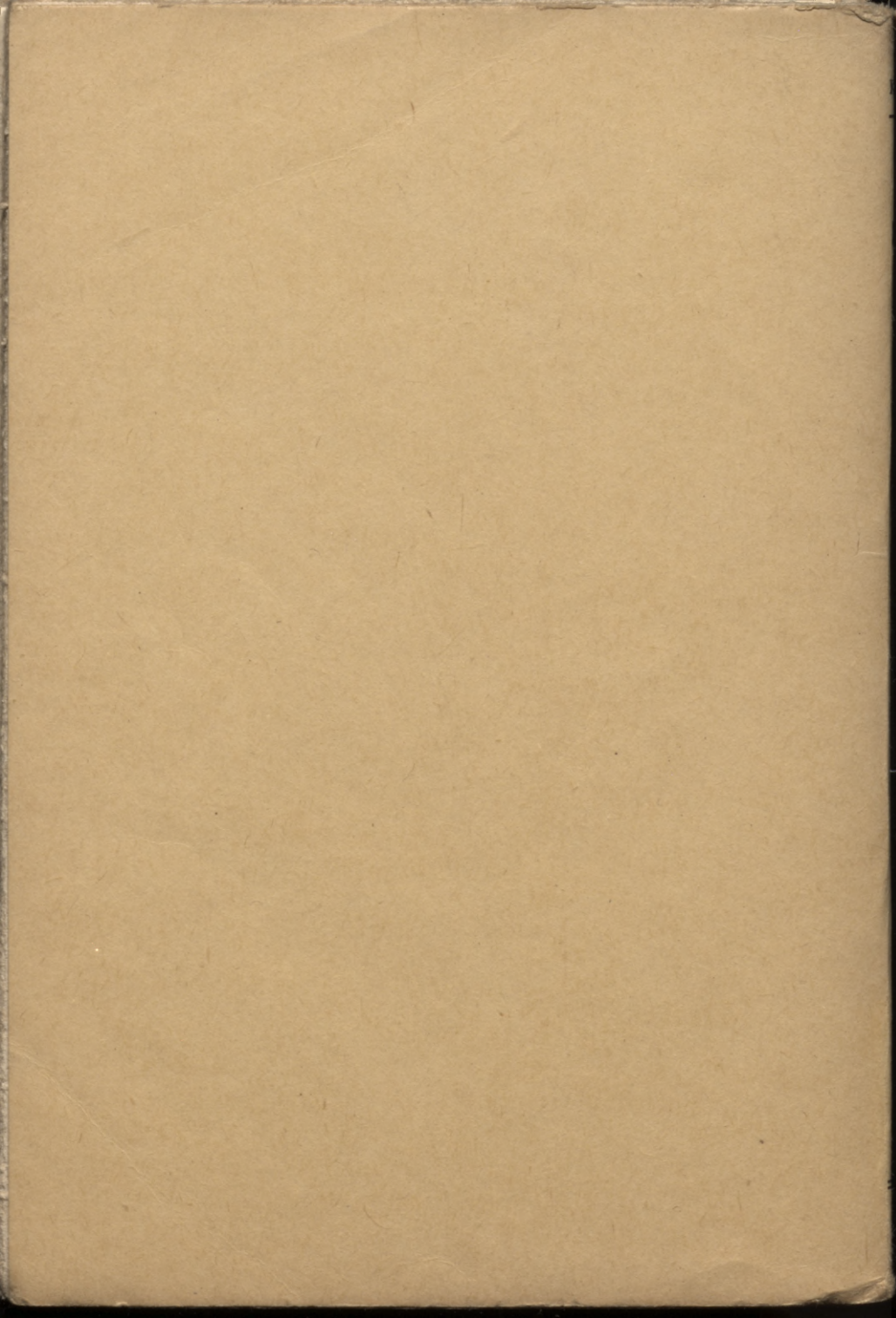
	lpp.
Jaņa Rozentāla portrets	7
I. Tēva smēdē	9
II. No grāmatas pie laktas	15
III. Rīgas žanis	22
IV. Krāsu burvība	28
V. Cunftes amats	36
VI. Lauri un medaļa	41
VII. „Rūķi“	47
VIII. „Suņu dienas“	54
IX. Dzimtene	56
X. Fantasts	62
XI. Vareno priekšā	67
XII. Svešās sētās	72
XIII. Septiņi rūķi	78
XIV. „Baltais“	86
XV. Svētceļotāji	92
XVI. Sapņu tornis	99
XVII. Saruna ar ģindeni	104
XXVIII. Apdziedātais triumvirāts	107
XIX. Lietuvēns	110
XX. Somu lakstīgala	115
XXI. Bagātais pūrs	119
XXII. Kalevālas zemē	121
XXIII. Brieduma laiks	124
XXIV. Darba mācība	130
XXV. Tukšie krēsli	138
XXVI. Diena par īsu	144
XXVII. Bez dzimtenes	148
XXVIII. Jubilārs	152
XXIX. Slimnieka sapņi	154
XXX. Pēdējais cēliens	159
XXXI. Veļu laiva	165
XXXII. „Darbā un domās par dzimteni“	168
XXXIII. Dzimtenes smiltis	170

[1,50]

LATVIJAS NACIONĀLA BIBLIOTĒKA

0302049606

levērojamu personu dzīves romāni

iznākuši no 10. sept. 1933. g.
līdz 10. sept. 1935. g.

Stefans Cveigs

Marija Antuanete

Zenta Mauriņa

Dostojevskis

A. Širokavers

Lukrēcija Bordžija

P. Rebū

Grāfiene Dibarri

H. F. Šumachers

Lorda Nelsona pēdējā mila

Ž. M. Karrē

Gētes dzīve

G. de Purtaless

Šopēna romantiskā dzīve

Ž. Zibers

Paganini

Romēns Rolāns

Mikel-Andželo

Romēns Rolāns

Bēthovens

Margerita Sarfati

Musolīni

J. A. Lukss

Francis Šūberts

Alfrēds Širokavers

Kleopatra

Vilhelms Šēfers

Pestalocijs

Gijs de Purtaless

Francis Lists

Stefans Cveigs

Romēns Rolāns

Alfrēds Sausne

Emīls Dārziņš

A. Cukers

Ibsens

Eižens Cābels

Katrīna Lielā

J. Dandrē

Anna Pavlova

K. Lejnieks

Garlībs Merķelis

V. Kamenskis

Puškins

Cena Ls 1.20